

3425
3039
= 386

1386

DE ACELAȘ:

Istoria Evului mediu, pentru clasa II-a secundară, modificată și aprobată ca manual didactic după noul program, în 1909. *Prețul 2,55 lei.*
... a Timpurilor nouă, pentru clasa III-a secundară, modificată și aprobată după noul program, în Maiu 1909. *Prețul 3 lei.*
Zina de 10 Maiu, conferință școlară. *Prețul 50 bani.*
Cronica Istoriei ca știință, studiu critic. *Prețul 2 lei.*
Napoleon III, Împăratul Protector din «Biblioteca Românească enciclopedică Sococu». *Prețul 30 bani.*

ISTORIA POPOARELOR VECHI

PENTRU CLASA I SECUNDARĂ

ION S. FLORU

PROFESOR DE ISTORIE LA LICEUL SF. SAVA
FOST INSPECTOR ȘCOLAR

Aprobată ca manual didactic după noua programă în Maiu 1909.

743

TIPĂRITĂ ÎN 10.000 EXEMPLARE

BUCUREȘTI

INST. de Arte Grafice CAROL GOBL Ș-sor în St. Raslădescu
15, Strada Doamnei, 15.

1909.

PREȚUL 2,60 LEI

Antonie Antica
Vitoria Vichella Cassari
ISTORIA
Comas de vent
POPOARELOR VECHI

PENTRU CLASA I SECUNDARĂ

DE

ION S. FLORU
PROFESOR DE ISTORIE LA LICEUL SF. SAVA
FOST INSPECTOR ȘCOLAR.

Aprobată ca manual didactic după noua programă în Maiu 1909

3090
2890
TIPĂRITĂ ÎN 10.000 EXEMPLARE

74 BUCUREȘTI
Instiit. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-sor I. St. Rasldeasu
16, Strada Doamnei, 16

1909.

24546

212
1908
212
4028
180

3090
200
2890
1445

53
002

200
200
400
700
1500

55 55 57
175 7
90 399
320 58
280 8
464

Către D-nii Profesori

EXEMPLARELE VOR FI SEMNATE

Ion I. Fag

3333 5 600 58 8 52
25 58 52
833 573 464 399 3249
399 290 285
369 3364 3249
434 faga 3249

Către D-nii Profesori.

Bor

Radalina
sotrata

Edițiunea de față se prezintă cu modificări însemnate. Luând de model manuale germane, din cele mai răspândite, am căutat să dau mai mult loc narațiunii, să reduc numele persoanelor, al locurilor și al datelor cronologice. În cărți de acest fel meritul nu stă în a fi complet, ci în a nemeri esențialul. La reducerea datelor cronologice am avut mereu în minte cât sunt de puțin esențiale cele mai multe din ele, cât de multe se dau numai pentru exactitatea informațiunii, ca și cum în niște manuale pentru copii o să caute cineva informațiuni. De aceea am urmărit, cât am putut, ca să se găsească într-o lecțiune o singură dată cronologică, și împrejurul ei să se grupeze toate faptele. La suverani am pus mai todeauna numai anul morții, la războaie numai punctul culminant al lor. Cu aceste simplificări crez că va crește interesul copiilor pentru faptele trecutului, atât de interesante și atrăgătoare prin ele însăși.

97 in Dni's ...

1909

1911

2818

stimatei
habzari

ISTORIA POPOARELOR VECHI

Privire asupra Istoriei Românilor.

Românii sunt urmașii marelui popor roman, care a cucerit mai toată lumea veche, a cărmuit-o prin legi *exce-lente* și a lăsat ca urmași popoarele numite astăzi *neolatine*: Francezii, Italienii, Spaniolii, Portugezii și Românii. Scaunul împărăției romane era în Italia, la Roma, dar țara romană se întindea și peste țările noastre, încât înainte de a veni popoare străine și a se așeza între noi, era o singură lume, lumea romană, dela Oceanul *Atlantic* până la Marea *Neagră*. Țările noastre au fost supuse de Romani sub împăratul *Traian*, care a bătut pe *Daci*, locuitorii mai vechi, și a adus aci o mulțime de Romani, din al căror amestec cu Dacii s'a format poporul român.

După *Traian*, țările noastre au fost provincie romană păzite de ostași romani până la împăratul *Aurelian* (270), care având nevoie de oștire spre a apăra alte provincii romane mai apropiate de scaunul împărăției, a chemat armatele și a lăsat pe locuitori să se apere cum or putea de barbarii, cari începuseră a năvăli în imperiu.

Dela anul 270, în curs de 1.000 ani, Românii au trăit adăpostiți în munți ocupându-se cu păstoria și puțin cu agricultura, neavând capi puternici, nici armată, fiind dese-ori pradă barbarilor cruzi. Fără să vorbească lumea de ei, Românii însă în acest timp s'au tot înmulțit, s'au tot întins,

și când se arată către suta a 13 (1200), locuiau un pământ și mai întins decât ținuturile românești de azi. În peninsula balcanică fac un stat, de care tremură Constantinopole, în România de azi fac două state, Muntenia și Moldova, cari se luptă cu izbândă contra Ungurilor, Polonilor și Turcilor. Puterea de viață a noastră se vede din modul cum s'au purtat Turcii cu noi: ei au respectat mult timp neatrănarea ținuturilor noastre, pe când pe alte state (s. e. Ungaria) le-au făcut pașalâc. Și Românii au vărsat mult sânge turcesc: *Mircea* i-a bătut la *Rovine*, *Ștefan* la *Podul Înalt* și în multe alte locuri, *Radu dela Afumați* s'a bătut cu ei în 20 de locuri, *Ioan Vodă cel Cumplit* atât i-a îngrozit, încât după moartea lui purtau în băcri bucățele din oasele lui, spre a fi și ei inimoși ca viteazul Român. Apoi *Mihailu Viteazul*, nu numai că a bătut crunt pe Turci la *Cotugăreni*, dar a ajuns să fie domnul Munteniei, Transilvaniei și Moldovei, izbândind astfel visul Românilor.

Am avut și domni de pace, iubitori de luminare și propășirea neamului: *Alexandru cel Bun* așează Moldova, *Neagoe* zidește cea mai frumoasă biserică din ținuturile române, *Maleiu Basarab* și *Vasile Lupu* vestiți prin războaie, sunt și mai vestiți prin tipărirea de cărți, prin zidirea de biserici. *Șerban Cantacuzin*, *Dimitrie Cantemir* și *Constantin Brâncoveanu*, omorât de Turci în Constantinopole, sunt înaintea domniei fanarioților, tot atât de curajoși și de isteți, ca și primii domni români. În timpul fanarioților, un secol și mai bine, am suferit mai mult ca oricând din pricina războaielor purtate de Turci cu Austriacii și Rușii. Bucăți rupte din țara noastră le iau Austriacii (*Bucovina*) și Rușii (*Basarabia*), încât străinii au putut crede că neamul nostru se va stinge. Suferința ne-a mântuit: Românii se revoltă în 1821 cu *Tudor Vladimirescu* în contra Grecilor, în 1848 altă revoluțiune ne scapă de Ruși. După 1848 domnia lui *Cuza* (1859—1866) și mai ales a regelui *Carol I*, biruitorul dela *Plevna* și organizatorul ținuturilor, formează cea mai frumoasă epocă din istoria noastră.

Cum se leagă Istoria noastră cu Istoria omenirii.

Oricât de mult am învăța istoria patriei noastre, nu o vom putea înțelege bine, dacă nu vom cunoaște istoria popoarelor cari au stat cu noi în legătură de rudenie, sau de afaceri. Precum spre a cunoaște bine un om trebuie să cunoaștem rudele și cunoscuții lui, tot astfel spre a înțelege bine istoria poporului nostru trebuie să cunoaștem istoria popoarelor, cari se înrudesc cu noi sau cari au stat cu noi în legături de pace sau de război. Părintele poporului român este poporul roman, iar limba și obiceiurile poporului românesc atunci le vom înțelege bine, când vom ști istoria poporului roman și istoria popoarelor neolatine. Poporul roman a supus însă mai toată lumea veche, a supus pe *Greci* și pe *Macedonenii*, pe *Evrei* și pe *Egipteni*, pe *Caldei* și pe *Asirieni*, încât ca să învățăm istoria Romanilor trebuie să învățăm istoria popoarelor, cari se aflau împrejurul Mării Mediterane (1). Egiptenii, Caldeii și Asirienii, Evreii, Fenicienii, Medo-Persii, Grecii și Macedonenii, Romanii, se numesc popoare vechi, căci nu mai trăiesc astăzi, iar cele cari mai poartă numele popoarelor vechi se deosebesc mult de acelea. Istoria lor, pe care o vom învăța în acest an, se cheamă *istoria popoarelor vechi*.

Popoarele cu cari am stat în legături de pace sau de război sunt popoarele nouă, cari formează astăzi state, precum sunt: Rușii, Ungurii, Germanii, Francezii, Italienii, Turcii... și numai dacă vom cunoaște istoria acestor popoare, vom înțelege bine istoria poporului nostru. Când zicem s. e., că *Ștefan cel Mare* a bătut la *Podul Înalt* armatele sultanului *Mohammed II*, n'am înțelege bine cât este de mare această ispravă, dacă nu am ști cât eră de mare puterea Turcilor din acele timpuri. Când însă vom ști că Turcii din vremea lui *Ștefan* aveau cea mai grozavă

(1) Un filozof mare al Grecilor a zis: omenii stau împrejurul Mării Mediterane ca broaștele împrejurul unui lac.

putere militară, când vom ști că sultanul Mohammed se jură că va da calului său ovăz pe pristolul sfântului Petru din Roma și că, totuși, Ștefan a bătut pe Turci în linie de bătaie regulată, atunci vom înțelege că în adevăr Ștefan a fost mare, nu numai între Români, ci chiar în Europa creștină.

Istoria poporului nostru împreună cu istoria popoarelor vechi și a popoarelor nouă, așezate în state, cu legi și autorități, se numește *istoria omenirii*. Istoria omenirii începe de când avem întâiele urme de scriere, cam de pe la 5000 de ani înainte de Cristos până în anul în care trăim.

Afară de popoarele cu state așezate, există astăzi și neamuri fără state și fără legi, despre acele neamuri însă nu învățăm în istorie. Ele se numesc popoare fără istorie sau inculte, precum sunt unele popoare din Africa și din America.

În istorie nu învățăm, de asemenea, nici despre *Chinezi*, nici despre *Japonezi*, nici despre *Inzi*, deși au avut state din cea mai mare vechime; căci ei au stat la o parte, nu s'au amestecat cu popoarele apusene și n'au avut legături strânse cu ele.

ISTORIA POPOARELOR ORIENTALE

Egiptenii.

Nilul. Memfis. Menes. Teba. Tutmes III. Ramses II. Cultura. Religioasă.

Cel mai vechiu stat din istorie s'a dezvoltat în valea râului *Nil*. Întreg Egiptul este valea acestui râu și *lunca* Nilului abia ajunge lățimea de 20 km.

Dealungul luncii, se întind două șiruri de munți, dincolo de cari nu mai există pământ bun de locuit, ci nisip pustiu și arzător. Nilul vine mare în fiecare vară pe la 10 iunie, trece peste maluri, se varsă (1) peste toată lunca sa până la picioarele celor două șiruri de munți și stă așa revărsat până în octombrie, când se întoarce iar în malca lui și curge liniștit până la iunie viitor. După ce se retrage, lasă pe câmp un nămol fin și roditor, care prieste semănăturilor, întocmai ca un îngrășământ, încât locuitorii n'au decât să are și să semene, căci rodirea este fără seamăn.

Din pricină că este foarte roditor, Egiptul este azi cea mai populată țară din lume, față cu întinderea lui, iar în vechime oră și mai populat, se zice că avea 20.000 de orașe, din cari mai însemnate au fost două capitale de regi, anume *Memfis* și *Teba*.

Memfis. A fost întemeiată de un rege *Menes*, despre care se povestește, că a fost cel dintâiu rege al Egiptului (5.000 î. C.). El înconjurase orașul cu un lac, care sta în legătură cu

(1) Nilul se revărsă din pricină că spre izvoarele lui, în sudul Africii, cad, în fiecare vară, ploi multe și mari, cum nu se pomenește în țara noastră.

Nilul, purtase războaie, construisese temple, și cu toate acestea preoții povestiau că a fost omorât de un hipopotam, drept pedeapsă că a răpit puterea preoților. Înainte de Menes (1), regii Egiptului fuseseră preoți.

Este adevărată minune, că într-o vechime atât de mare Egiptul se găsea întocmit ca un stat civilizat. Regele avea putere mare, administrația era serioasă, poporul era împărțit în clase (preoți, militari, meseriași), fiecare cu îndatoririle ei.



Din acea vreme, anume de pe la anul 4.000 î. C. au rămas aproape de Cair niște morminte de regi în formă de piramidă. Ele sunt mai trainice ca tot ce a făcut mâna omenească.

Asemenea piramide sunt în Egipt aproape 70, dar cea mai înaltă este de 145 m., făcută din bolovani de piatră mari până la 2 metri cubici. Pietrele sunt așa de bine legate, încât nu se cunoaște încheiturile lor. Se povestea că 100.000 de oameni au lucrat neconștient în timp de 30 de ani la ea, și că regele a silit întreg poporul să-și părăsească treburile ca să-i facă lui mormântul cel veșnic, adevărat munte pe piatră.

(1) Egiptenii ziceau că s-au așezat în Egipt cu mii de ani înaintea lui Menes. El au venit din Asia prin istmul de Suez și se înrudeau cu fiul lui Sem (cu Semitul).

Teba. După ce a scăzut puterea regilor din Memfis, s'a ridicat la mare putere un oraș mai spre sud, numit Teba. Regii din această cetate n'au mai construit monumente



veșnice ca piramidele, au făcut însă multe îmbunătățiri. Unul din ei potrivise un loc mare, în care se adunau apele, când revărsările Nilului erau prea mari și din care locui-

torii scoteau apă în timp de secetă și udau câmpiile arse de soare. Mai construiseră un palat mare, Labirint, cu 3.000 de camere, jumătate deasupra pământului, jumătate în pământ, spre a păstra corpul regelui după moarte. Sub regii din Teba, Egiptenii au trăit în pace multă vreme și s'au mulesit; atunci niște popoare din Asia, cari cunoșteau caii și-i întrebuințau la un fel de care de războiu, au năvălit în Egipt și l-au supus. Năvălitorii au stricat multe monumente egiptene, s'au purtat rău cu locuitorii, până când Egiptenii învățând a se sluji cu caii, începură războiu cu asupritorii lor, îi alungară și începură cuceriri în Asia. Dintre regii războinici cel mai însemnat se numea *Tulmes III*, care a supus țările până la Eufrat. Alt rege tot viteaz a fost *Ramses II*. Egiptenii povestiau despre Ramses că a mers cu corăbiile sale până la marginea mării, și că a supus toată lumea. Ramses a fost în adevăr un mare rege, însă nu prin războaie, ci prin construire de temple și de palate. Un templu început de el și terminat de urmașii săi era așa de mare, încât ruinele lui azi abia se pot ocoli în 20 de minute, cu un cal în galop (1). În palatul lui din Teba, era o sală care se păstrează și azi, lungă de 100 m., largă de 50, cu 134 de coloane încât mergi prin ea ca printr-o pădure de coloane.

Câteva sute de ani după Ramses II, Egiptul a slăbit, a fost chiar cucerit de popoare asiatice și împărțit între mai mulți prinți, între cari se află și Psametic. Despre el se povestește că guverna (pola 650) Egiptul împreună cu alți 11 și că într-o zi când trebuia să facă slujbă zeului, preotul greși și aduse numai 11 pahare de aur pentru jertfă. Psametic rămânând fără pahar, își luă coiful de aramă și îndeplini slujba, însă un oracol prezisese, că dintre cei doisprezece, acela va rămâne singur rege, care va jertfi în pahar de aramă. Toți cei 11 se temeau de Psametic, dar nu-l omoară, căci nu lucrase cu gând rău, el-l exilase în bălțile din Delta. Psametic întreabă din nou oracolul, care-l răspunde că-l vor ajuta oameni de aramă ieșiți din mare, într-o

(1) Între alte monumente ale Egiptului este sfinxul (o statuă de leu cu cap de om), de lângă piramide, acoperit până la gât de nisip, înalt de 20 m., și obeliscurile. Obeliscurile sunt stâlpi de piatră dintr-o bucată înaltă de peste 20 m.

zi se pomenește cu un Egiptean, că vine speriat și-i spune că oameni de aramă ies din mare și pradă țara. Psametic ajutat de acei oameni, se face rege peste tot Egiptul și-l conduce cu multă pricepere.

Povestea înseamnă că pe acea vreme se așezaseră în Egipt mulți Greci cu arme de aramă, cari au ajutat pe Psametic să se facă rege.

Cel din urmă rege al Egiptului a fost învins însă de Perși la 525, când Egiptul ajunsese provincie persană.

Cultura. Egiptenii au fost dascălii omenirii. Ei au inventat scrierea. Scrierea lor era un fel de închipuire a lucrurilor și se asemăna cu *rebusurile*. Ei au creat geometria din nevoia de a-și măsura pământurile, după retragerea Nilului. Anul așa cum îl avem noi azi (365 $\frac{1}{4}$ zile), tot dela ei îl avem.

În Egipt, ca pretutindeni, poporul de jos credea în spirite fără număr, bune și rele. Orice lucru are spiritul său, orice loc are spiritul său, pe care omul îl poate îmblânzi prin daruri și prin jertfe. Cele mai puternice spirite bune sunt spiritele luminii, cele mai puternice spirite rele sunt spiritele întunericului. Preoții cunoșteau însă gradele de mărire ale spiritelor și învățau că este un spirit mai mare decât toate celelalte.

Capul spiritelor se chemă *Ptah* (1) la Memfis, *Amon* la Teba... Regele însuși era zeu.

Adorau și animalele, pe cele bune, căci le fac bine, pe cele rele, ca să nu le facă rău. Adorau boul, crocodilul, pisica, dar mai ales adorau un bou numit *Apis*. Acest bou trebuia să fie bălțat și să aibă mai multe alte semne. Îl hrăneau într'un templu și la moarte îl îmbălsămau și-l țineau ca pe niște moaște.

Egiptenii credeau că sufletul omului după moarte merge la judecată și de acolo în raiu. Mai credeau că sufletul o să mai se întoarcă pe pământ tot în corpul său, de aceea păstrau corpurile îmbălsămându-le (mumii). Un astfel de corp, de pe la 1800 î. C. și în muzeul nostru.

(1) În Memfis templul lui se chemă *Hacu-ptah*, casa lui Ptah, din care Grecii au făcut vorba Egipt.



Caldeo-Asirienii.

Caldea și Asiria. Tigru și Eufratul. Ninive. Sargon.
Dărâmarea Ninivei. Babilonul. Nabucodonosor. Căderea Babilonului (539).
Cultura și religiușea.

Pe pământul udat de râurile Tigru și Eufrat au înflorit în vechime două state însemnate ca și Egiptul, Caldea spre sud, Asiria spre nord. Caldea este un șes roditor format din pământul adus de apă. Acolo grâul crește sălbatic și se secără și de trei ori pe an. Asiria fiind mai muntoasă eră și mai puțin roditoare. Tigru și Eufratul izvorăsc din munții Armeniei, curg despărțite spre sud, apoi se unesc într'un singur râu și se varsă în golful Persic.

Primăvara, când se topeșc zăpezile, amândouă râurile vin mari, Tigru și Eufrat, de aceea nu iese peste ele, pe când Eufratul se varsă și acoperă cea mai mare parte a țării, făcând-o roditoare încât Caldea este darul Eufratului. Locuitorii construiseră canale dola un râu la altul, ca să ude semănăturile, și rodirea țării eră așa de mare, încât o baniță de grâu semănat da 200—300 băniți (la noi 20).

Din pricina rodirii pământului s'au întemeiat acolo state din cea mai mare vechime. Cele mai cunoscute sunt statele întemeiate de Semiți. Se numesc Semiți popoarele cari zic că se trag din Sem fiul lui Noe, și cari vorbesc o limbă asemănată cu limba Evreilor. Astfel de popoare au fost Evreii, Caldeii, Asirienii, Fenicienii și Arabii. Caldeii aveau de capitală cetatea Babilon, iar Asirienii cetatea Ninive.

Ninive. Eră așezată pe malul Tigrlui, aveă forma unui

patrat și eră încopjurată cu ziduri mai înalte cu mult decât o turle și așa de groase încât puteau să meargă pe d'asupra lor trei care alăturate.

Cetatea Ninive se mai numia Ninus, căci se zicea că a fost întemeiată de regele Ninus. Acest rege după povești a fost mare și puternic. Aveă o armată de 2 mil. și supusese țeri multe. La asediul unei cetăți fu ajutat de o femeie curajoasă numită Semiramida, pe care o luă în căsătorie. Semiramida eră fiica unei zeițe. La naștere fusese lepădată, dar scăpase dela moarte prin ajutorul unor porumbițe, cari o înveliau cu aripele și-i aduceau în cioc lapte dela niște turme. Păstorii urmărind păsările găsiră fata și o luară. După moartea lui Ninus rămase singură regină. A făcut lucruri și mai mari decât Ninus, a zidit Babilonul, a supus Egiptul și întreaga Africă, a mers asupra Indiei cu 3½ mil. de pedestrași, și cu 100.000 de care de rășboiu. A fost fusă bătută și cu rușine s'a întors în țară, iar la moarte s'a transformat în porumbiță.

Multe sute de ani Asirienii au fost groaza lumii, au străbătut țerile Asiei până în Egipt și Arabia ucizând, luând robi și averi. Odată un rege a intrat în Ninive pe un car tras de 4 regi. Crud și puternic eră Sargon, care a mers în contra Israelitilor, a cuprins capitala lor, a ridicat pe toți locuitorii și i-a mutat în Media, iar în țara Israelitilor a așezat popoare străine.



Cruzimile Asirienilor au ridicat contra lor popoarele supuse, cari au înconjurat Ninive și au dărâmat-o (606) până în temelie, așa încât nici locul ei nu s'a știut până acum 60 de ani.

Babilonul. Se zicea că a fost întemeiat de Semiramida, mai mare și mai frumos ca Ninive. Un filozof grec zicea că are limitele de țară nu de oraș. Se întindea pe amândouă malurile Eufratului, pe o suprafață mai mare ca

Rege asirian scotând ochii prizonierilor.

Londra, era înconjurat cu un zid mai înalt decât al Ninivei și avea 100 porți de aramă. De pe la 2000 î. C. Babilonul ajunsese capitala Caldeei, dar mai pe urmă fu supus de Asirieni. După 606 însă, după dărămarea Ninivei, Babilonul ajunsese culmea puterii sub regele *Nabucodonosor* mare constructor și mare războinic. El construi temple, un pod peste Eufrat și *grădinile atârinate*, foarte mult admirate de cei vechi. Sădisse pomi d'asupra unor bolți de pământ susținute pe stâlpi de zid, și în Caldea, unde nu crește multe feluri de arbori, acele păduri erau o adevărată minune. Războaie a purtat cu Iudeii, cu Fenicienii și cu Egiptenii. El a cuprins Ierusalimul după ce l-a ținut înconjurat un an și jumătate, apoi pe cei mai mulți locuitori i-a ridicat și i-a dus în Babilon (robia Babilonului). Tot astfel supuse Fenicia, dar în Egipt fu mai puțin norocos. După el Babilonul cade sub Perși la 539.

Cultura și religiunea. Asirienii au fost mai mult războinici, iar Caldeii mai mult pașnici, încât în cultură sunt mai însemnați Caldeii. Ei au calculat eclipsele, au deosebit planetele de stele, dela ei am luat obiceiul să împărțim luna în săptămâni, și să numim zilele cu numele planetelor. Dela ei împărțim ora în 60 de minute și minutul în 60 de secunde. Ei însă au creat și o știință zadarnică, numită *Astrologia*, care caută să spuie soarta omului după mersul planetelor pe cer. N'au făcut construcții veșnice, ca piramidele Egiptului, căci în țara lor nu era piatră pentru construcțiuni, dar au făcut multe palate de cărămidă.

Dela Asirieni s'au găsit statui de oameni și de animale, unele admirabile. S'au găsit chipuri de animale împodobite cu părți ale corpului omenesc, tauri înaripați cu cap și barbă de om. Se credea că aceste chipuri apără de spirite rele și erau așezate lângă ușa caselor. Scrierea lor era în forma unor cuie. Scrieau pe cărămizi moi, pe cari le ardeau și le păstrau în biblioteci.

Credința în spirite era foarte răspândită și în Asiria și în Caldea. Se credea că natura întreagă e plină de spi-

rite rele, cari te pândesc să-ți faci rău și de cari nu poți scăpa decât prin descânțece. Caldeenii erau vestiți în toată lumea pentru descânțecile lor, din cari multe s'au păstrat până la noi.

Capul spiritelor în Babilon se chema *Bel*, iar în Asiria se chema *Assur*. Acolo regele nu era zeu, ci servitorul zeului. Despre suflet credeau că merge în rai, unde mănâncă, bea, stă de vorbă și privește de sus pământul cu necazurile lui.

𐎶	𐎵	𐎶𐎵	𐎶𐎵𐎶	𐎶𐎵𐎶𐎵	𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶	𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵	𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶	𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵	𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶
a	d(a)	m	e	a	r(a)	a	j(a)	v	u

𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵	𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶	𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶	𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵	𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵	𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵	𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵	𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵	𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵	𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵
k	e	a	j(a)	th	i	j(a)	v(a)	q	r(a)

= adam Darjavus ksjathija varaka «eu Darius regele cel puternic»

𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵	𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵	𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵	𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵	𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵	𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵	𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵	𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵	𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵	𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵
u	Da	ri	ja	ma	u	unh	sonka(?)	ir	sha

= u Darjavusch sunken(?) irshara «eu Darius regele cel mare»

𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵	𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵	𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵	𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵	𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵	𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵	𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵	𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵	𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵	𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵𐎶𐎵
ana	ku	Da	ri	ja	wush	sharru	GALL u		

anaku Darjavush sharru rabu «eu Darius marele rege»

Fenicienii.

Sidonul. Tirul. Elisa întemeiază Cartagina. Căderea Tirului.
Colonii. Comerțul. Alfabetul.

Între Marea Mediterană și munții Liban se întinde o țară lungă (200 km.) și îngustă (8—10 km.), numită *Fenicia* sau *țara oamenilor roșii*.

Pământul este roditor în vin și untdelemn, în munți se găsește aramă și fier, iar pădurile de cedru, un fel de lemn tare și trainic, erau mai frumoase decât în orice țară veche. Râuri mari nu sunt în Fenicia, dar când plouă, toate văile se umplu cu apă. Între ele era vestită valea râului *Adonis*, care curge roșu în fiecare primăvară, din pricina unui soia de pământ prin care trece. Locuitorii vechi credeau că ducă sângele unui zeu tânăr și frumos, care moare și înviază.

Notă. — Istoria popoarelor vechi.

Marea de lângă coastele Feniciei e plină de pește, și Fenicienii au fost mai întâiu pescari, apoi au început să meargă și în alte țări pe mare și au ajuns cel mai comercial popor din vechime. În Fenicia făcea oraș se guvernă singur, ca un stat. Cel mai vechiu oraș a fost *Sidonul* și apoi *Tirul*.

Sidonul. Între anii 1400 și 1100, locuitorii din Sidon erau mari comercianți pe mare și pe uscat. Se supuseseră de bună voie Egiptenilor și duceau în toate părțile mărfurile lor.

Pe uscat mergeau până în India și în Arabia, iar pe mare făceau comerț pe coastele răsăritene ale Mării Mediterane și Mării Negre. Se așezaseră în Grecia, pe la gurile Dunării, prin sudul Rusiei. În spre apus înființaseră colonii în Sicilia, în Italia, în Spania, în nordul Africii, până la strâmtoarea Gibraltar. Acolo ridicaseră două coloane mari în cinstea zeului lor, numit de Romani *Hercules*, și de aceea strâmtoarea Gibraltar, în vechime se numea «Coloanele lui Hercules».

Sidonul a fost atacat pe neașteptate de *Filișteni*, un popor din vecinătate, a fost cuprins și dărâmat, iar bogăția și puterea Fenicienilor a trecut la orașul *Tir*.



Tirul. Era așezat într-o insulă de lângă țărm și fiindcă pământul era îngust, casele se construiau înalte cu 7—8 rânduri. Tirienii făceau comerț mai ales cu Spania și se zice că au trecut coloanele lui Hercules și că au ajuns până în Britania, unde găseau cositor necesar la facerea bronzului. Tirul ajunsese și mai bogat decât Sidonul, însă negustorii cei bogați erau prea aspri cu lucrătorii, și de aceea s'au făcut răscobile, cari l-au slăbit. Pe la 850 regele a pus să ucidă pe cumnatul său, care era preotul cel mare,

căci se amestecă în afacerile statului. Atunci sora regelui, numită *Elisa*, se unește cu mulți nobili și impre-

ună cu flota fuge în Africa, unde este acum Tunisul. În Africa, se duce la regele d'acolo și cumpără dela el numai atât pământ, cât va putea acoperi cu o piele de bou, ca să îngroape pe bărbatul ei. După ce se face învoiala, Elisa taie pielea și face o curea lungă și subțire, măsoară în lung și în lat pământul și pe locul acela face o cetate mare numită *Cartagina*. Tirul a pierdut mult prin întemeierea Cartaginei, apoi au venit asupra lui regii asirieni și după ei alții. Sargon l-a ținut înconjurat 10 ani, Nabucodonosor 13 ani. În cele din urmă a fost cucerit de Persi.

Cartagina. Fiind departe de cuceritorii asirieni și babilonieni, Cartagina ajunsese regina mărilor și a comerțului. Supuse toată Africa nordică, insulele din apusul Mediteranei, Sardinia și mare parte din Sicilia. Cartaginezii aveau bună armată de uscat, iar pe mare nimeni nu se măsură cu ei. Cu toate acestea vom vedea că Romanii i-au supus, pentru că erau disciplinați și mai buni patrioți.

Religia. Zeul cel mai mare al Fenicienilor era *Baal*, căruia i se aduceau și sacrificii de oameni. Când țara era în mare necaz, se aduceau copii din familiile cele mai nobile și se ardeau în cinstea lui. Fenicienii serbau toamna o sărbătoare în onoarea lui *Adonis*. Acesta era un zeu tânăr și frumos, zeul rodirii și al învierii naturii. Adonis petrecea puțin timp pe pământ și era ucis de un inimic, dar învia peste puțin. Fenicienii și vecinii lor, serbau moartea lui Adonis cu jale și cu post, femeile rătăceau pe câmp în haine de dolii; apoi veniau zilele învierii, când bucuria și plăcerile erau fără măsură.

Cultura. Fenicienii făceau comerț cu corăbiile mergând numai pe lângă coaste, căci se temeau să nu se rătăcească. Iarna nu navigau ci scoteau corăbiile la țărm, până la începutul primăverii. Pe mare se călăuziau după soare și după steaua polară, pe care ei au găsit-o întâiu. Ca să facă comerț, se așezau în țările unde ajungeau, adică stabiliu colonii, cum a fost Cartagina. Fenicienii știau să facă țesături scumpe, vase de sticlă, podoabe prețioase. Ei scoteau

o culoare roșie dintr'un fel de scoică, pe care o pescuiau pe lângă coastele Greciei. Ei au dus popoarelor din împrejurul Mării Mediterane produsele Egiptului și Caldeei. Au dus cu dâșii pretutindeni porumbielul, măslinele, smochinul, vița de vie, măgarul. Un mare bine făcut omenirii de ei este, că din multele litere ale Egiptenilor au scos 22 de semne și le-au întrebuințat la scriere (1). De la ei au luat acele litere Grecii, dela Greci Romanii și dela Romani toată lumea. Chiar numele ce dăm noi literelor, *alfabet*, este nume fenician. Fenicienii erau urși de popoarele vechi, căci erau prea lacomi de câștig și făceau dese hoții pe mare (piraterii): veniau într'un loc, furau oameni și averi, plecau apoi repede cu corăbiile.

Evreii.

Spre sud de Fenicia, tot pe coastele Mării Mediterane, se întinde țara vechilor Evrei, numită Palestina. Numele acesta i s'a dat dela Filistenii, un popor care locuia spre sud de Evrei, și care se întindea până la hotarele Egiptului. Palestina nu e mai mare decât Oltenia noastră, are un pământ muntos, ape puțin și un țărm nepotrivit pentru navigațiune.

Munții cei mai înalți se ridică până la 1000 m., iar valea râului Iordan, care străbate țara dela nord la sud, dela un loc se află sub nivelul Mării Mediterane. *Marea Moartă*, în care se varsă Iordanul, este însă și mai jos de cât Iordanul, și anume cu 400 m. sub nivelul mării. Se numește așa din pricină că este atât de sărată încât nu pot trăi pești în ea și din cauza sării este atât de groasă, încât, dacă un om intră în ea, nu se duce la fund ci stă pe deasupra.

Dintre orașele Palestinei a fost însemnat din timpuri foarte vechi *Ierusalimul*, astăzi și mai însemnat, căci acolo este mormântul Domnului nostru Isus Cristos.

(1) Ei scrieau dela stânga spre dreapta.

Evreii erau, un popor de păstori, cari în timpul năvălirii în Egipt a popoarelor asiatice au intrat și ei în acea țară. După ce au fost gonite acele popoare, Evreii au rămas în Egipt, unde regii au început să-i puie la lucrări grele, mai ales la zidirea de cetăți. Din acea robie i-a scăpat *Moise*, care i-a scos din Egipt, le-a dat legi și i-a dus până aproape de Palestina.

Sub urmașii lui Moise Evreii au ocupat Palestina și au împărțit-o între ei. Fiindcă nu erau deprinși să fie uniți, au suferit multe umiliri și înfrângeri din partea vecinilor mai puternici și mai deprinși cu războiul. Când însă pericolul se măria, se arăta câte un bărbat inimos, care se puneă în capul lor, bătea pe inimici și scăpa poporul. Un asemenea bărbat se chemă *ducecător* și au avut Evreii mulți judecători însemnați.

Cele mai mari lupte ale Evreilor au fost cu Filistenii, cari într'un rând le ocupaseră mai toată țara și le luaseră chiar tablele legii. În cele din urmă văzând că Filistenii sunt mai tari decât ei, căci sunt mai uniți și ascultă de un rege, se hotărâră și Evreii să se supună unui rege și rugară pe judecătorul de atunci să le aleagă un rege. Așa s'a întâmplat și la noi: când am văzut că ni se rup bucăți din pământul țării, când am văzut că alții erau tari, căci erau uniți, iar noi eram slabi căci nu eram uniți, atunci ne-am unit și ne-am legat să fim credincioși regelui.

Primul rege al Evreilor se chemă *Saul*, un om voinic și viteaz fără seamăn. El a învins pe Filistenii și a scăpat țara de ei. Regii următori, *David* și *Solomon*, au fost și mai însemnați. David a purtat războaie multe și a făcut din Ierusalim capitala sa. Solomon n'a purtat războaie, dar a fost rege bogat și mare, a construit un templu frumos, împodobit cu aur mult.

Evreii vorbesc minunați despre înțelepciunea lui Solomon, despre averile lui, despre fericirea din timpul lui: cîrșitul nu era mai prețios ca pietrele din drum în timpul lui Solomon. Iuda și Israel erau ca nisipul mării, atât erau de numeroși. Măncau, beau și se veselau. fiecare era sigur sub vița și sub smochinul său.

După moartea lui Solomon, partea cea mai mare a poporului, apăsată de biruri se revoltă și înființează un alt stat deosebit numit Israel, pe când regatul din Ierusalim se numea regatul lui Iuda. Cele două regate evreiești se luptară între ele necontenit, apoi căutară ajutor străin la Asirieni. Firosul Sargon veni și desființează regatul lui Israel la 722, iar pe popor îl duse în Media, încât de atunci a perit poporul israelit. Regatul iudeu, tinu până la Nabucodonosor, care cuprinsese Ierusalimul și duse în Babilon partea cea mai însemnată a poporului. Când Persii cuceriră Babilonul, se dete voie Iudeilor să se întoarcă în țara lor, unde își rezidă templul și mai duseră o viață neînsemnată până ce fură supuși de Romani. Revoltându-se contra Romanilor, fură învinși și risipiți în toată lumea, încât azi în Palestina nu sunt decât 40.000 (cât în București). Din pricina atâtor robii și a risipirii lor prin lume, Evreii de azi nu se mai aseamănă cu Evreii vechi, decât foarte puțin, căci s'au amestecat cu popoare streine, și-au schimbat limba, credințele, felul de viață; nici ocupațiunile de azi ale Evreilor nu mai sunt ocupațiunile strămoșilor lor.

Monoteismul ebraic. Toate popoarele vechi au crezut în mai mulți zei (politeism), numai poporul evreesc a crezut într'un singur Dumnezeu (monoteism) *Iehova*. În Egipt și în Caldea, s'au găsit preoți, cari cugetau că e un singur Dumnezeu, la Evrei însă această credință eră mult mai răspândită. De aceea și sunt Evreii însemnați în istorie. Cu artele ei nu s'au ocupat, încât când au construit templul au adus lucrători din Fenicia; templul însuș eră mic pe lângă templele egiptene. Regatul evreesc, de asemenea, a fost mic și neînsemnat pe lângă împărățiile cele mari istorice. Însă poporul acesta mic a avut norocul, fără seamăn, să răspândească credința lui la jumătate din omenire. Peste 500 milioane de creștini, peste 200 mil. de mohamedani au baza religiei lor în cărțile religioase ale Evreilor. Aceste cărți se numesc *Sfânta Scriptură* sau *Biblia* (cartea).

La început credeau că Iehova e zeul lor național, că poartă

grijă numai de ei, precum există și alți zei, cari îngrijesc de alte popoare. Mai târziu începură să creadă că Iehova e singur Dumnezeu, deosebit de lume și mai presus de ea. El a făcut lumea cu cuvântul, «a zis și s'a făcut». Iehova este blând, drept, poartă grijă mai cu seamă de cei slabi și apăsați. Aceste idei le răspândiau profeții și le-a adus la întreaga lor dezvoltare Isus Cristos.

Medo-Persii.

Iranul. Rassa indo-germanică. Mezii. Cyaxare. Persii. Cyrus Darius I. Intinderea imperiului. Dualismul.

Iranul. Dela Tigru până la Indus, se întinde un podiș înalt de 1.500 m. numit podișul sau *Platoul Iranului*, de 20 de ori mai mare decât țara noastră. Acolo trăia un neam de oameni deosebiți de Chamiti și de Semiți, ramură din marea rassă *indo-germanică*, ale cărei locuințe erau prin țările noastre, prin Polonia și Rusia apuseană (1).

De neam indo-germanic sunt mai toate popoarele de azi ale Europei, cum și locuitorii Iranului și ai Indiei. Pe la 3.000 î. C. Indo-germanii știeau să crească boul, calul, porcul; cunoșteau metalele prețioase, se hrăneau cu făină și știeau să ridice case. Apoi s'au despărțit și au ajuns unii în India, alții numiți *Celti* au ajuns în Franța, — *Italii* s'au oprit în Italia, — *Germanii* în mijlocul Europei, — *Slavii* în răsăritul Europei, — în țările noastre au rămas *Tracii*, iar în Iran au pătruns *Mezii* și *Persii*.

Mezii. Locuiau în Media, o țară vecină cu Asiria și au fost supuși Asirienilor până când s'a ridicat în capul lor un rege mare numit Cyaxare. El se aliă cu regele Babilonului, merse asupra Ninivei, și în 606 î. C. distruse această cetate puternică. Cyaxare împărți apoi cu Babilonenii Asia, luând

(1) Li s'a dat numele după poporul cel mai depărtat spre răsărit (Indienii) și cel mai depărtat spre apus (Germanii). Se mai numesc și *Indo-Celti* și *Indo-Europeni*, iar mulți învățați li numesc *Ari*.

el răsăritul până la Tigrul, iar Babilonienii apusul. Urmasul sau fu însă bătut de Persi.

Perșii. Țara Perșilor era așezată pe lângă Golful Persic, o țară muntoasă și săracă, având un oraș mai însemnat, numit *Persepolis*.

Cyrus. Pe la anul 550 ajunse rege în Persia unul dintre cei mai mari oameni ai Asiei.

Se povestește despre el, că era nepot regelui Mezilor, căci regele având o fată o căsătorise cu un Persan. Odată regele visă că din pieptul fetei ieșea o viață, care acoperia toată Asia. Și regele speriat ceru înțelesul visului și i se răspunse, că nepotul său are să ia domnia Asiei. Regele luă copilul la naștere și-l dete unui general ca să-l omoare, dar generalul nu-l omori, ci-l lăsa cu viețușă și copilul, luat de un păstor, creșcu printre oamenii de jos. Într-o zi jucându-se cu alți copii și fiind ales căpetenia jocului, bătut pe un fiu de nobil, fiindcă n'ascultă; iar nobilul reclamă la rege, care chemă pe copil înaintea sa. Cyrus se apără cu îndrăzneală încât regele vru să afle cine e și aflând că o nepotul său, îl făcu căpetenia Perșilor, dar Cyrus veni asupra moșului său și-i cuprinse statul.

După ce cucerește Media, el merge contra unui alt rege numit *Cresus* al *Lidiei*, bogat (1) mai mult de cât ne putem închipui, îi cuprinse țara, iar pe *Cresus* îl făcu consilierul său.

Se povestește că *Cyrus* pusese pe regele *Lidiei* pe un rug, ca să-l ardă, când auzi prin flăcări vorbele: *Solon, Solon, bine ziceai tu. Cyrus dă ordin să-l aducă pe Cresus înaintea sa, ca să-i explice acele cuvinte. Cresus îi spuse, că odată a venit la el un filozof grec, Solon, și el i-a arătat toate averile, doar de-o zice Solon «fericit ești rege!» Filozoful însă nici gând n'avea. Cresus mirat, îl întrebă atunci să-i spuie, dacă prin multe țări ce a văzut și printre mulți oameni ce a cunoscut, a găsit el vreun om fericit. Filozoful se gândi puțin și-l răspunse că a cunoscut un om fericit, un bătrân care a murit apărându-și țara. La a doua și a treia întrebare numi pe alții, și la sfârșit filozoful zise: «nici un om nu e fericit cât e viu, căci omul e joacă întâmplărilor». *Cyrus* înțelege că și sfârșitul său ar putea fi trist și lăsa viețușă lui *Cresus*.*

(1) Capitala *Lidiei* era *Sardes* și regii *Lidiei* au bătut monedă în tăia oară.

Marele rege supuse după aceea și Babilonul, atrăgând pe o parte din locuitori, cari-i deschiseră porțile. A murit în luptă cu un popor scit.

Fiul lui *Cyrus* a fost om iute și crud. El merse contra Egiptului și-l supuse purtându-se crud cu locuitorii. În lipsa lui se proclamase rege un preot. Această veste îl umple de furie, de aceea pleacă în Persia. Pe drum se răni, când voia să încalce și muri în scurt timp.

Darius. În locul acelui preot se urcă pe tronul persan o rudă a lui *Cyrus*, regele *Darius*. În primii 5 ani *Darius* purta lupte necontenite cu statele revoltate, mai ales cu Babilonia, iar după ce le supuse, plecă în contra Scitilor, un popor de păstori, cari locuiau pe câmpiile Rusiei de azi în Asia și în Europa. În această expedițiune a venit prin țara noastră, trecând Dunărea cam pe la Galați. Scitii însă se retrăgeau mereu, îl amenințau și căutau să se unească în contra lui cu Grecii, încât *Darius* se retrase în Asia, supunând numai țările dela sudul Dunării, afară de Grecia.

Intinderea imperiului. În zilele lui *Darius* regatul Perșilor se întindea dela Dunăre până la Indus și dela pustiile Turchestanului până la Tripole, în cătetrele continentele vechi. *Darius* a voit să cucerească și Grecia din Europa și a început luptele cu Grecii, însă n'a izbutit, căci Grecii erau mai bine înarmați.

Cultura și religiunea. Perșii au fost un popor cu calități alese: știeau să cucerească și mai ales știeau să administreze, să încurajeze pe supuși la muncă. Religiunea lor zicea că sunt fericiți oamenii cari muncesc. Ei credeau că lumea e împărțită între două spirite, unul bun și altul rău, Ormuz și Ariman. Tot ce este bun (lumina, căldura, sănătatea, grăul, focul, animalele folositoare) vine dela spiritul bun, și tot ce e rău (întunericul, arșița, frigul, plantele vătămătoare, animalele periculoase), vine dela spiritul rău. La sfârșitul lumii va birui spiritul cel bun, iar spiritele rele vor



Monetă persană.

dăveni și ele bune. Omul, dacă vrea să fie bun, să ajute spiritului bun contra celui rău: să-și ție curat corpul și sufletul, să fie muncitor, să omoare animalele rele, să distrugă plantele rele, să cultive grâul, să facă o casă, căci unde arde focul și unde crește grâul dracul nu se apropie.

am p. lui

istoria grecilor
cit. ca un text
care are o putere de a-l face pe om să
înțeleagă o anumită

istoria grecilor
Geografia grecilor Antich.

ISTORIA GRECILOR

Geografia Greciei antice.

Grecia este una din cele mai mici țeri de pe lume (80.000 km. p.) însă însemnătatea ei în istorie întrece pe a tuturor țărilor. Ea este înconjurată de mare, care pătrunde în uscat de toate părțile, formând o mulțime de golfuri, de aceea Grecia are coaste mai multe decât Spania. Vecinătatea mării a făcut pe Greci marinari, pe când munții împiedicând comunicațiile dintre cetăți au fost cauza neunirii lor într'un singur stat. Cel mai înalt munte din Grecia e *Olimpul* (3.000 m.).

Cetăți. Statele erau organizate pe cetăți, adică fiecare cetate era un stat, își avea legile și autoritățile sale. Grecia se împarte în trei părți: Grecia nordică, Grecia mijlocie și Peloponesul. Cetățile cele mai însemnate în partea de mijloc erau *Teba* și *Atena*, iar în Pelopones era *Sparta*, vestită prin vitejia oamenilor ei.

Grecii, popor de origine indo-germanică, au venit dinspre nord, o parte din ei au pătruns până în insule și pe coastele Asiei Mici.

Insulele. În marea de pe lângă coastele Greciei se află o mulțime de insule, așa de apropiate, încât când te afli într'una vezi pe cealaltă și din aceea vezi pe alta și așa până în Asia, ca o punte. Cele mai însemnate insule, ocupate de Greci, erau *Creta*, *Cicladele*, numite astfel pentru că sunt

asezate în formă de cerc, și *Eubea*, despărțită de continent printr'un canal foarte îngust.

Harta Greciei.



Colonii principale. Grecii au trimis colonii și mai multe decât Fenicienii. S'au așezat mai întâiu pe coastele Asiei Mici

și au întemeiat multime de orașe. Numai în fața Greciei erau peste 20, iar mai însemnate: *Milet*, *Smirna*, *Efesul*.

Grecii din Asia mai întâiu, apoi și cei din Europa, s'au îmbogățit repede și ne mai având loc în orașele lor, au început să plece spre răsărit, pe urmele Fenicienilor. Astfel au înființat multe colonii, din cari numim *Bizanțul* (Constantinople) și *Constanța* noastră. Au înaintat pe la gurile Dunării, prin Crimeea și de jurimprejurul mării Negre. Apoi s'au îndreptat spre apus și s'au așezat în Sicilia, unde s'au luptat cu Cartaginezii, s'au așezat în Italia și au înființat *Tarentul*, *Neapole* și o multime de alte orașe, încât partea de sud a Italiei se chemă *Grecia Mare*.

Grecii plecau în colonii uneori din pricina sărăciei, alteori din pricina războaielor dintre locuitorii aceleiași cetăți, iar în alte cazuri plecau spre a face comerț. Iată cum se întemeia o colonie; cei cari plecau își alegeau o căpetenie, care luă foc sfânt din cetate și acolo unde se hotărâu să se așeze, făceau un altar și aprindeau pe el focul adus, care nu trebuia să se mai stingă. Colonia era deci legată cu mama ei (orașul de unde plecase) prin religie, de aceea și ținea aceleași sărbători și trebuia să trimită bărbați, ca să facă jertfă pe altarul din patrie.

Colonile grecești au ajuns la o mare dezvoltare. Cel dintâiu oraș grecesc, care a avut legi scrise, a fost o colonie din Italia sudică, iar legiuitorul lui se numea *Zaleucos*. El mai înainte fusese păstor. Ca să nu se tot schimbe legile, *Zaleucos* hotărâse că oricine va veni cu o lege nouă, să se înfățișeze înaintea poporului cu un ștreang de gât, ca, dacă nu se va primi legea, să fie sugrumat. *Zaleucos* pedepsiu cu moarte pe oricine ar fi venit în piață cu arme la el. Odată, pe când venia înarmat dela câmp, auzind țipete și crezând că inimicii au atacat cetatea, aleargă în piață. Unul îi strigă: «*Zaleucos*, îți calci singur legea». — «Nu, o întăresc» răspunse *Zaleucos* și se străpunsu cu sabia sa.

Tot în orașele din Italia, trăia pe la 570 filozoful *Pitagora*. El a zis,



cel dintâu, că pământul se învârtăste împrejurul lui și că de aceea se produce ziua și noaptea. El zicea că la moartea omului, sufletul trece în alt corp, de om sau de animal, după cum a fost mortul de bun. Învățătura aceasta, că sufletul trece după moarte în alt corp, se numește *metempsihoză*.

Religiunea Grecilor.

Zei cerului. Zei mării. Zei pământului și ai infernului. Oracole (Delfi). Templele. Jocurile. Prima Olimpiadă (776).

Zei. Grecii credeau în spirite ca și celelalte popoare. Tatăl tuturilor spiritelor a fost *Okeanos* din care au ieșit *Titanii*, spiritele întinericului. Titanul *Kronos* a avut trei fii, pe *Zeus*, *Poseidon* și pe *Hades*. Zeus spiritul luminii, a învins pe întunecații Titani și i-a închis în infern, apoi a împărțit lumea cu frații săi, luând el cerul, Poseidon marea, Hades infernul. Zeii Grecilor erau zei ai cerului, ai mării și ai infernului.

Zei cerului. Afară de Zeus, regele zeilor, mai era *Hera* soția lui Zeus, zeița familiei; apoi *Athena*, fiica lui Zeus, ieșită înarmată din capul lui. Ea era zeița fulgerului, a războiului și a înțelepciunii. Cultul cel mai curat în religiunea grecească era al lui *Apolon*, zeul soarelui și al poeziei. Zeul focului și al săurarilor se numea *Hefestos*, urit și schiop, din pricină că Zeus certându-se odată cu Hera, Hefestos a pus parte mamei sale, iar Zeus supărat, l-a luat și l-a aruncat jos pe pământ. Uritul Hefestos era bărbatul frumoasei *Afrodită*, o zeiță împrumutată dela Fenicieni, pe care Grecii au înfrumusețat-o și au făcut-o zeița frumuseții. Fiindcă venise de peste mare, Grecii ziceau că s'a născut din spuma mării și când s'a arătat pe țărm, creșteau flori pe urma ei.

Zei mării. Regele mării se numea Poseidon. El ține în mână o furcă cu trei dinți și când lovește pământul cu ea se produc cutremurele. În mare erau mulți zei, mai ales zeițe, fiecele lui Poseidon, cari ieșeau pe țărmul mării spre

a cânta și a face hore. Fiecare râu, fiecare izvor, apele din munți și apele din păduri, aveau spiritele lor, mai toate zeițe.

Zei pământului și ai infernului. Zeița pământului roditor era *Demetra*, care a învățat pe oameni agricultura. *Dionysos* era zeul învierii naturii, primăvara, zeul vinului și al beției. Regele infernului era *Hades*.

În privința vieții viitoare, Grecii credeau că sufletul omului după moarte e judecat și pedepsit sau răsplătit.

Grecii își închipuiau că viața zeilor este întocmai ca cea omenească. Zeii își faceau vizite, se poartau la mese, la nunți, ascultau cântece, discutau, se certau, se urau, mâncau însă *ambrosie* (nemurire) și beau *nectar* (1). Zeus îi cărmuia întocmai ca un rege, lucrurile mai mici le hotărâ singur, pentru cestiuni mai serioase îi invită pe toți la stat, pe muntele *Olimp*. *Vieța pământească a servit de model celei cerești.*

Oracole. Grecii erau încredințați că tot ce face omul în viață este hotărât de zei și nimeni nu poate scăpa de destin. Cu toată credința aceasta, erau foarte doritori să afle ce are să li se întâmple în viitor și întrebau pe preoții dela anumite temple, să le spuie viitorul. Dintre toate cele mai vestit prin arătarea viitorului ajunsese templul zeului *Apolon* dela *Delfi*.

În fundul templului era o crăpătură în stâncă, pe unde ieșea o suflare rece, care turbura mintea oricărui o respiră. Preoții așezau deasupra acelei deschizături, pe un scaun de aur cu trei picioare, pe o femeie numită *Pitia*, care nu mânca de mai mult timp. Femeia înțeleptă să tremura și să vorbească fără șir, iar preoții culegeau și explicau vorbele ei. Acei preoți erau învățați, ei dădeau consilii înțelepte, alte ori dădeau răspunsuri grele de înțeles sau cu două înțelesuri, d. e. *vei merge, te vei întoarce, nu vei muri* (= *Vei merge, te vei întoarce nu. Vei muri*). La oracole alergau Grecii din toată lumea, în cât oracolele erau ca o legătură pentru Grecii din toată lumea.

(1) Băutură închipuită, mai dulce decât mierea.

Templele. În construirea templelor, Grecii au întrecut pe toate popoarele, căci templele lor, deși nu erau atât de mari



ca ale Egiptenilor, au rămas cele mai frumoase până azi. Erau făcute de marmură albă și colorate pe dinafară, ca strălucirea prea mare a marmorei să nu supere ochii. Podoba cea mai frumoasă a unui templu erau *columnnele*. Ele susțineau coperișul și se așteau uneori numai în față, alteori în față și la spate, alteori susțineau coperișul de jur-împrejurul templului, pe un rând sau pe două rânduri.



Jocurile. Grecii credeau că zeii se înveselesc, când văd înaintea lor corpuri frumoase și sănătoase, prin urmare ziceau că este mare fericire să fie cineva frumos și sănătos. Ei se siliau să dea corpului aceste calități, de aceea, precum nu există în Grecia cetate fără templu, așa nu se găsea una fără gimnaziu. Gimnaziul lor era însă un loc de exercițiu, așezat lângă o apă curgă-

toare, cu nisip mărunț pe jos, cu construcțiuni de băi și cu telurite unelte de exercițiu. În unele orașe, dar mai ales în *Olympia* din Pelopones, se dedeau din 4 în 4 ani jocuri de întrecere, la cari luau parte oameni din toate părțile, însă numai Greci. Invingătorul primea o simplă coroană de măs-

lin, dar onoarea de a fi încoronat înaintea tutulor Grecilor, de către bărbați însemnați și cu mășlin închinat zeului, era cea mai mare fericire pentru un Grec. Invingătorul era primit cu triumf în cetatea sa, îmbrăcat în purpură, pe un car tras de 4 cai albi. Toată viața rămânea ca o persoană sacră și era hrănit în templul cetății.



Invingător era numai acela, care ieșea întâiul la cinci exerciții: sărit, alergat, aruncarea cu discul, aruncarea cu lancea, lupta dreaptă. Discul era o bucată de metal în forma unui bob de linte, greu cam de un kilogram și jumătate. Dela anul 776, jocurile din Olympia s'au ținut regulat la fiecare patru ani: 772, 768, 764... Mai târziu Grecii au luat obiceiul să numere anii dela 776, numind timpul de patru ani, care trecea între două jocuri, *Olympiada*.

Legendele erorilor.

Fiecare familie și fiecare oraș grecesc pe lângă zeii tutulor cetăților, se mai închinău la niște ființe de neam dumnezeesc, numite *Eroi*, despre cari se povestea că au întemeiat cetățile și familiile regale.

Aceste spirite erau mai respectate chiar decât zeii comuni, căci într-o cetate era permis cuiva să ia în răs pe Hermes, sau pe alt

floru. — Istoria popoarelor vechi.

zeu, dar batjocura eroului cetății era pedepsită cu moartea de cele mai multe ori. În familie, cei mai mari zei erau părinții morți, al căror corp se îngropă uneori, dar de cele mai multe ori se ardea și cenușa se păstra în urne, pe vatra din mijlocul casei, unde focul nu se stinge niciodată. De câte ori ieșii din casă, sau de câte ori intra, Grecul îndreptă rugăciuni către părinții săi, cari se odihneau în urne. Focul din vatră, cenușa din urnă înfățișau sufletul și corpul părinților, cari se hrănesc când mănâncă cei vii, se bucură când aceștia sunt fericiți și-i ajută, când se află în nevoi. La masă, înainte de a mânca și de a bea, tatăl aruncă în foc bucățele și vârsă picături de vin. Credeau că sufletul este mulțumit, căci vedeau că flacăra se ridică veselă.

Fiecare cetate avea eroul său, și fiecare erou avea legenda sa, care spunea că a scăpat țara de fiare, de hoți și de monștri închipuiți. Cei mai însemnați eroi au fost *Teseu* în Atena, *Edip* în Teba și *Heracles* în Pelopones.

Teseu a scăpat țara de un gigant, care prindea călătorii de pe drum, îi lega de vărfurile a doi brazi, pe cari îi îndoiă până la pământ și apoi le da drumul în aer. Teseu a mai pedepsit pe un alt gigant, care invita la el pe trecători și îi așeza pe un pat: dacă erau mai lungi decât patul le tăia picioarele, iar dacă erau mai scurți, îi întindea până la lungia. El a scăpat Atena de *Minotaurul* din Creta, căruia Atenienii trebuiau să-i dea băieți și fete în fiecare an, spre a-i mânca. Teseu merse să omoare *Minotaurul*, care era închis într'un palat cu camere așa de multe și sucite, încât cine intra în el, nu știea să mai iasă (Labirint). Teseu însă plăcuse *Ariadnei*, fata regelui, și ea-i dăde un ghem de ață, pe care Teseu îl desfășură în urma sa și, după ce omori monstrul, se întoarse pe cotiturile firului și scăpă teafăr.

Unui rege din Teba oracolul îi prezise că i se va naște un copil, care îl va omori. În adevăr că regele avu un copil și de frică porunci să-l arunce în munte, unde îl găsi un păstor și-l dădu regelui din *Corint*. Făcându-se mare și auzind într-o zi că nu e fiul regelui, *Edip* plecă să întrebe oracolul despre părinții săi. Oracolul îi spuse că va omori pe tatăl său. Ca să nu comită această crimă, *Edip* plecă spre Teba. În drum se întâlni cu un bătrân, care mergea într'un

car și al cărui vizitiu îl insultă, că nu se da repede la o parte. *Edip* omori pe bătrân, care era tatăl său. Mergând mai departe, ajunse în Teba și dete de un monstru jumătate femeie, jumătate leu, cu aripi de pasăre (*sfinx*), care punea mereu o ghicitoare trecătorilor și fiindcă nimeni nu o ghicia, îi aruncă pe toți într-o prăpastie. În zadar făgăduiseră Tebanii că vor da regatul Tebei și mâna reginei văduve celui ce va deslegă ghicitoarea «care este animalul care merge dimineața în 4 picioare, la amiază în 2 și seara în 3». *Edip* răspunse «omul», *sfinxul* se aruncă în prăpastie, iar poporul îl făcu rege și-i dădu în căsătorie pe regină. Însă se ivi o ciură grozavă și oracolul spuse că pricina ciurmei este omorirea fostului rege. *Edip* blestemă pe omoritor, cerceșă să-l afle și află, că el, fără să vrea, a omorit pe tatăl său și a luat în căsătorie pe mama sa. Aceasta s'a spânzurat, *Edip* și-a scos ochii, iar copiii lui au fost nenorociți: doi băieți s'au omorit unul pe altul în răsbolii, o fată a fost îngropată de vie.

Eroul cel mai însemnat, adorat de toți Grecii și pe care chiar zeii l-au primit în rândul lor, a fost *Heracles*. El a ars hidra din *Lerna*, care avea 9 capete și dacă-i tăia unul, creșteau 2 în locul lui; a omorit păsările din locul *Stimfal* cari aveau fulgi de fier, pe cari îi aruncau ca pe niște săgeți; a pătruns în infern și a scos afară câinele *Cerber*, care păzește poarta infernului și are 3 capete, coada de șarpe și lătrat ca un sunet de aramă, încât cine-l aude îngheață de groază.

Tradițiunile din epoca eroică.

Eroii săvârșiau fapte mari, fiecare în parte, de câteva ori însă s'au unit mai mulți și au făcut împreună întreprinderi mari, din cari mai însemnate au fost două: *expedițiunea Argonauților* și *războiul Troiei*.

Expedițiunea Argonauților. Un rege dintr-o cetate apropiată de Teba, alungă pe soția sa, cu care avea doi copii și luă altă femeie, care începă să persecute pe copii. Aceștia în-

căleacă pe un berbec cu lână de aur, care avea putere să zboare prin aer și să înoate în apă și fugiră spre răsărit. Pe când sburau, fata, numită *Hele*, ameli și căzu în mare, băiatul merse departe spre răsărit, sacrifică berbecul, iar pielea o atârână în templul unui zeu, care puse un șarpe să o păzească. Cine ar fi vrut să ia această lână ar fi trebuit să se lupte cu șarpele, fiind sigur mai mult de moarte decât de izbândă. De aceea, mai târziu, un rege, care răpise coroana nepotului său, numit *Iason*, când îi ceru tânărul coroana, îi răspunse că i-o va da, dacă-i va aduce lână de aur a berbecului. Iason chemă pe toți eroii greci (vre-o 50), se îmbarcă pe o corabie numită *Argo* și pleacă spre răsărit. Ajunseră la niște stânci plutitoare, cari închideau Marea Neagră și cari se băteau cap în cap sfărâmând orice. Zeița *Atena* le opri un moment, eroii vâsliră ropede, scăpară, și d'atunci stâncile au rămas nemișcate. După multe greutăți și lupte, Iason cu ajutorul fetei regelui din răsărit numită *Medeea*, învinse șarpele, luă lână și se întoarse cu izbândă.



Paris

Răsboiul Troiei. Pe coastele Asiei mici eră o cetate, numită *Troia*, peste care domniă *Priam*, tată a 50 de băieți, printre cari eră viteazul *Hector* și frumosul *Paris*. Înainte de nașterea lui Paris se prooroce că el va pricinui mari nenorociri orașului său, și de aceea *Priam* l-a aruncat pe munte, unde copilul a crescut și s'a făcut păstor. Odată, pe când păstea turmele, se pomeneste cu zeițele *Hera*, *Atena* și *Afrodita*, cari se certau pentru frumusețe, că vin și-l iau ca judecător, să hotărască el cine dintre ele este cea mai frumoasă. Lui Paris i-s'a părut mai frumoasă *Afrodita*, iar cele două, supărate, au hotărât peirea Troiei. Nu mult în urmă Paris a trecut prin *Sparta*, unde domniă *Menelau*, care avea soție pe *Elena*, cea mai frumoasă femeie din lume. Paris și *Elena* au fugit împre-

ună la Troia, iar cele două zeițe au ridicat pe toți Grecii. *Menelau* s'a unit cu fratele său *Agamemnon*, cel mai puternic rege din Grecia, cu o mulțime de eroi, ca *Ahile*, cel mai viteaz grec, și *Odiseu* cel mai istet, și au mers asupra Troiei. Răsboiul a ținut 10 ani. Au murit mulți

eroi greci omoriți de *Hector*, a murit *Hector* ucis de *Ahile*, a murit acesta ucis de *Paris*, dar cetatea nu se supunea. În fine, Grecii sfătuiți de *Odiseu*, fac un cal mare de lemn, bagă în el 100 de eroi și lăsându-l lângă ziduri, se suie în corăbii și se prefac că se retrag. Troenii, crezând că Grecii au fugit, duseră calul în cetate. Dar peste noapte Grecii ieșiră din cal și unindu-se cu cei de afară arseră Troia și nimiciră populațiunea ei. Unii zei țineau însă cu Troia și de aceea nici învingătorii n'au avut slărșit bun. *Agamemnon* a fost omorât de soția sa, iar *Odiseu* a rătăcit 10 ani pe toate mările părăndu-i-se că-și vede patria și depărtându-se de ea, în loc să se apro-



Ahile.



Diademă din timpurile eroice.

pie: a ajuns în țara *Ciclopilor*, cari aveau numai un ochiu în mijlocul frunții, abia a scăpat de o vrăjitoare, care da oamenilor o băutură și-i transformă în porci; tot ce știeau

din copilărie, toate basmele și poveștile lor; Grecii le puneau în legătură cu Odiseu.

Poporul grec cântă isprăvile eroilor tocmai așa cum se cântă la noi haiducii. O parte din cântecele despre Troia și despre Odiseu s'au adunat la un loc și s'au făcut două cărți numite *Iliada* și *Odisea*. Aceste poeme sunt cea mai frumoasă producțiune a spiritului grecesc și chiar a genului omenesc. Grecii ziceau că au fost făcute de un poet orb numit *Homer*, însă *Homer* este o persoană închipuită, autorul *Iliadei* și *Odiseei* a fost poporul grecesc. Din aceste două poeme vedem cum trăia poporul grecesc de prin secolul 12 până la secolul 9.

Sparta.

Lycurg. Hegemonia spartană.

Cele dintâu triburi de Greci, cari s'au ivit în istorie, se numiau Ionieni și Ahai. Ei se ocupau cu comerțul și cu industria, au ajuns pe coastele Asiei și au făcut războaie cu alte cetăți de pe acolo. Povestea acelor războaie se păstrează în poemele homerice, pe cari ei le-au compus, Ahaii adică. Însă mai pe urmă a năvălit din nou un alt trib tot grec, numit Dorienei, cari au învins pe Ahai cu mare greutate, le-au luat țara și l-au silit să fugă în Asia sau să rămână supuși în țara lor. Dorienei au înființat apoi state în Pelopones, din cari cel mai însemnat era *Sparta*.

Sparta cu țara dimprejurul ei nu era mai mare decât un județ al nostru (4.000 km. p.). Era udată de un râu și apărată spre apus și spre răsărit de munți, era deci ca o vale între munți, unde nimeni nu putea pătrunde și de unde era greu să iasă cineva. Dorienei nu erau mulți, supușii lor erau de 10 ori mai numeroși; ca să fie mai puternici decât supușii lor, Spartanii se ocupau numai cu meseria armelor. Legile lor și obiceiurile militare, ziceau că le-au fost date de vestitul *Lycurg*.

Lycurg. Despre Lycurg nu se știe nimic sigur. Se zicea că a trăit prin secolul al IX-lea, că a fost fiu de rege și că după moartea fratelui său mai mare a fost epitrop regelui, nepotul său. După ce nepotul său s'a suit pe tron, s'a făcut un partid contra lui Lycurg, care plecă din țară

și călători prin Creta, prin Asia și chiar prin Egipt, unde învăță știința preoților. După 18 ani se întoarce în Sparta, și găsește pe cetățeni în neînțelegere. Fu rugat să dea legi nouă, spre a liniști pe locuitori. Lycurg mai întâi consultă oracolul dela Delphi, unde Pitia îl salută cu numele de zeu. Aprobă de zei, dăte legile sale. El a vrut să țină pe Spartani la o parte de supușii lor, Hiloții și Perieci.

Hiloții. Formau marea mulțime, munciau pământul din tată în fiu, năveau voie să se mute de pe o moșie pe alta. Erau obligați să poarte haine groase și ordinare, ca să poată fi cunoscute de departe. Spartanii nu respectau viața Hiloților. Uneori îmbătau pe câte unul și-l arătau copiilor, ca să-i desgusteze de băutura; alții tinerii străbateau țara și uicideau cu pumnale, în ascuns, pe Hiloții, cari li se păreau mai periculoși.

Perieci. Se ocupau cu negoul și cu industria, câștigau averi, dar nu luau parte la guvernul cetății.

Deasupra tuturor erau Spartanii, cari locuiau în Sparta ca într'un lagăr. Năveau voie să cultive pământul, nici să se ocupe cu vreo meserie. Meseria lor trebuia să fie războiul și vânătoarea. Hiloții trebuia să le dea grâul, vinul și untdelemnul trebuincios. Spartanii nu erau mai mulți de 30.000.

Lycurg a lăsat regi în Sparta, ca și mai înainte, însă nu era un singur rege, ci doi, din două familii regale deosebite. Deși nu se deosebiau de ceilalți Spartani, nici în obiceiuri nici în port, ei erau însă mai respectați: pe stradă toți se sculau înaintea lor, la masă aveau două porții. Putere mai mare decât regii aveau 5 inspectori numiți *efori*. Ei hotărâu despre pace și despre război, judecau, puteau chiar amenda și scoate pe regi.

Lycurg a lăsat și *senatul*, compus din 28 de bătrâni, cu regii 30. Poporul se adună la fiecare lună nouă, dar nu discute, ci numai *aprobă legile citite înaintea lui*.

Ca să facă din Spartani buni militari, Lycurg regulamentase creșterea copiilor: părinții nu trebuia să crească

decât copii sănătoși, pe cei slabi sau bolnavi trebuia să-i arunce pe munte. De la 7 ani copilul era luat și crescut la un loc cu ceilalți.

Împărțiți în cete, sub comanda unuia din ei, făceau exerciții, se băteau, se îmbrăcau cu aceeași haină vara și iarna, umblau desculți și cu capul gol, mâneau împreună și puteau fură, dacă îi prindea, îi bătea că n'au știut să se ferească. La 20 de ani Spartanul intra în armată, până la 60 de ani. El n'avea voie să iasă din țară, ca să nu câștige obiceiuri rele. Nu trebuia să aibă bani, nici să locuiască cu femeia și cu copiii săi. El sta totdeauna sub arme, casa o conducea femeia și sclavii. Rareori și pentru puțin timp mergea acasă. De altfel orice bărbat trebuia să se căsătorească; pentru că cine nu avea copii, nu era îndreptățit la respect

din partea tinerilor. În oștire mâneau împreună câte 15 și-și aducea fiecare brânză, făină și vin. Mâncarea obișnuită era un fel de ciorbă de porc, cu sânge și cu oțet «ciorba neagră». Spartanul trebuia să vorbească scurt și cu înțeles («lăconic»). Odată o garnizoană spartană era să fie prinsă, guvernul aflând, i-a trimis numai următoare înștiințare: «luați seama».

Sărbătorile lor erau războinice.

La una dănuiau 3 lăc: bătrâni, bărbați, copii. Bătrânii cântau: «am fost curajoși și viteji»; bărbații ziceau: «noi suntem acum, încercăm

și vezi», copii adăugau: «noi vom fi și mai mult ca voi».

Fetele spartane erau crescute cu gimnastica, întocmai ca băieții și erau ca și ei de curajoase. Un Spartan se plângea odată că sabia îi este prea scurtă: «fă un pas înainte, îi zise mama sa, și va fi destul de lungă». O altă femeie, dând fiului său scutul, îi zise: «să vii cu el, sau pe el».



Spartanii au fost cei mai viteji Greci, toți pedestrași. Aveau coif în cap, platoșă pe piept, tureci de bronz, în mână stângă scut, în dreapta lance. Atacau în cântecul flautelor, strânși, soldat lângă soldat, pe când orientalii atacau risipiți.

După ce a dat legile, Lycurg a pus pe regi, pe senat și pe popor să jure că nu le vor schimba, până nu va veni el din călătorie. După aceea a plecat și s'a lăsat să moară de foame, având grijă să poruncească, să i-se arunce cenușa în mare, ca să n'o găsească Spartanii și să se creadă deslegati de jurământ.

Hegemonia Spartei. Indată Spartanii atacă cetățile vecine, supun pe unele, se aliază cu altele și le obligă pe toate, ca în războiu să meargă împreună sub comanda regelui spartan (hegemonie).

Atena.

Solon. Democrația.

Atena era capitala altui trib însemnat de Greci, numiți Ionieni. Țara era muntoasă și săracă, avea însă locuri bune pentru navigație și un aer sănătos. În timpurile vechi Atena fusese guvernată de regi, cari nu ne sunt cunoscuți decât prin povești, ca d. e. Teseu. Cel din urmă rege a murit apărându-și patria contra Dorianilor, și după moartea lui, Atenienii n'au mai voit să aibă regi, zicând că nimeni nu mai merită această demnitate. Adevărat e, că nobilii voiau să ia ei mai multă parte la conducerea statului și de aceea în locul regelui aleseră pe viețar, dintre ei, un fel de preșident numit *arhonte*, iar mai târziu aleseră chiar 9 arhonti pe câte un an.

Familiiile nobile din Atena nemulțumiau însă poporul de jos prin asprimea lor și nemulțumii cereau legi scrise, ca să știe fiecare cum are să fie pedepsit în caz de greșeală. Un arhonte, *Dracon*, a făcut legi, le-a scris pe table de piatră ca să le cetească toți, poporul însă nu era mulțumit, căci legile erau prea aspre. De atunci se zice de o lege prea

aspră că este lege *draconică*. Urmări revoluțiuni, omoruri și în fine semne cerești, din cari Atenienii înțelesesă că zeii sunt supărați. Nobilii însărcinară atunci pe *Solon* să dea legi nouă (594).

Solon. Se trăgea din familia vechilor regi. Eră poet, filozof, și călătorise prin multe țeri. În legile lui n'a dat prea multe drepturi de odată poporului, dar nici nobililor. A desființat datoriile celor săraci și a oprit să se mai vândă datornicii pentru datorii. Regulă ca și dările și funcțiile să se dea după avere. Impărți poporul în 4 clase după avere. Cei din clasa I erau proprietari cu o recoltă de 500 băniți de orz pe an, iar cei din clasele din urmă aveau mai puțin. Arhonții se alegeau numai



din clasa I. Pe lângă ei eră un *senat* ales de către adunarea poporului, din primele 3 clase, pe timp de un an. În adunarea poporului intrau toți Atenienii liberi, dela 20 de ani în sus. Ea alegea funcționarii, declară războiul și încheiea pace. În ea se discuta, și oricine putea vorbi.

Solon încurajă învățătura și meseriile. El zicea, că oricare părinte trebuia să învețe pe copil o meserie, altfel copilul să nu fie dator să îngrijească de părinți la bătrânețe. Solon pedepsiă pe cel care n'ar intra într'un partid politic, când țara s'ar împărți în partide.

După ce a dat legile, Solon a pus pe Atenieni să jure că le vor respecta 10 ani, apoi a plecat iarăși în călătorie.

Nobilii nu erau mulțumiți de legile lui Solon, căci credeau că a dat prea multe drepturi poporului. Poporul eră nemulțumit și el, căci crezuse că Solon va împărți săracilor averea celor bogați. Atunci un nobil lingusind mulțimea, izbuti să se facă stăpânul Atenei. Un astfel de domn se numia tiran. În mai toate cetățile grecești s'au ridicat tirani de aceștia în secolul 7 și 6. Nu se numiau așa pen-

trucă ar fi fost cruzi, dar pentru că erau regi fără să se tragă din familii regale și pentru că erau ridicați din popor. Ei s'au ivit în cetățile bogate prin industrie și comerț. Mulți tirani au fost oameni mari și înțelepți. Cel din Atena se numia Pisistrat. El a fost un om foarte priceput, a întemeiat puterea Atenei pe mare, a încurajat comerțul și industria, a construit temple. A adus apă în cetate pe niște canale, cari și azi sunt în ființă. A înființat sărbători pentru popor, dintre cari cea mai frumoasă eră alergarea cu torțe aprinse. Se luau la întrecere, mai ales tinerii, cu făclii aprinse, și cine ajungea întâiu, fără să i se stingă torța, eră biruitor. Fiul lui n'a putut însă domni până la moarte, căci s'a făcut contra lui o revoluțiune, susținută de Sparta și a fost nevoit să fugă la curtea regelui Persiei, Darius I.

Clistenes. Atenienii conduși de un nobil numit Clistenes readuseră legile lui Solon și le mai desvoltară. Nu mai împărțiră poporul după avere în clase, ci, după locul unde își aveau casa, în comune și triburi. Fiecare, chiar cel mai nobil, mergea în adunare alături cu toți cetățenii din comuna sa, nu numai cu bogații ca până atunci. Arhonții se alegeau prin sorți și din tot poporul. S'a mai hotărât ca poporul, cel puțin 6.000, să voteze exilarea pe 10 ani a aceluia, care ar putea să se facă tiran peste Atena. Exilatul nu-și pierdea nici averea, nici onoarea. Votul acesta se chema ostracism, căci fiecare cetățean își scriea numele pe o tăbliță de pământ (*ostrakon*). Atenienii dedeau, astfel, poporului de jos foarte multă putere.

Când guvernul unei țeri este în puterea poporului se numește *democratic*. La Atena eră guvern *democratic*, la Sparta *aristocratic*.

Intăiul război cu Persii.

Miltiade. Maraton (493).

Tocmai când Atena ajunsese puternică pe mare, iar Sparta pe uscat, se începură niște războaie mari între Greci și între Persii. Războiul începu mai întâiu în Asia. Cyrus, regele

Perșilor, supusese cetățile grecești din Asia. Acele cetăți se revoltară pe la 500 contra regelui Darius, în cap cu cetatea Milet. Grecii din Asia cerură ajutor dela frații lor din Europa, se adresară deci la Sparta și la Atena. Spartanii nu le dădură ajutor, căci obiceiurile lor îi opriau să meargă în expedițiuni prin țeri străine. Atenienii le trimiseră un mic ajutor și Grecii atacară cetatea Sardes și o arseră. Perșii veniră însă în mai mare număr, îi biruiră și arseră Miletul.

Darius, care începuse cuceririle în Europa prin expedițiunea contra Sciților, cugetă atunci mai serios să supună pe Greci și mai ales pe Atenieni, cari-i arseseră cetatea Sardes. Se povestește, că regele însărcinase pe un servitor să-i zică de 3 ori pe zi, la fiecare masă: «stăpâne, adu-ți aminte de Atenieni». El începă cu Grecii niște războaie, războaiele medice, sau persane, cari au ținut 50 de ani (500—449), în cari Grecii au biruit armatele persane. Perșii erau cu mult mai bogați și mai numeroși, însă se luptau fără tragere de inimă, numai spre a se supune ordinului. Grecii se luptau pentru libertatea lor și erau superiori Perșilor prin arme și organizarea militară. Toți Grecii primiseră modul de înarmare al Spartei, toți atacau în rânduri strânse, soldat lângă soldat, toți erau pregătiți printr-o gimnastică fără seamăn.

Darius trimise contra Grecilor mai întâiu o flotă, care fu distrusă de o furtună înainte de a ajunge în Grecia.

Darius se pregăti atunci mai mult și trimise la cetățile grecești să ceară pământ și apă, semnele supunerii. Cele mai multe cetăți se supuseră, afară de Sparta și de Atena. Spartanii chiar aruncară pe trimișii regelui într'un puț, ca să ia de acolo și apă și pământ. În 490 plecă spre Atena o flotă mai puternică, ducând și pe tiranul fugit, ca să-l facă rege. Ea debărcă la *Maraton*. Atenienii trimiseră armata lor înaintea Perșilor și trimiseră și la Sparta să ceară ajutor. Spartanii însă nu veniră în ajutorul lor, căci aveau obiceiul să nu plece la război înainte de lună plină. Ate-

nienii aveau însă un general mare și îndrăzneț, numit *Miltiade*.

Miltiade. Era un vechiu inamic al lui Darius, căci mersese cu el contra Sciților împreună cu Grecii supuși și fusese lăsat de Darius să păzească podul de peste Dunăre. *Miltiade* propusese Grecilor să taie podul și să lase pe Darius în mâinile Sciților, ceilalți Greci nu se învoiseră și astfel scăpase Darius. *Miltiade* era în capul Atenienilor cu o armată de 11.000, contra unei armate persane cu mult mai numeroasă. Ostașii săi erau așezați unul lângă altul, cu scutul în mână stângă, cu lancea în dreapta, așa că din depărtare nu se vedeau decât scuturile ca o carapace și lăncile ca niște țepi de fier. Atenienii erau pe un deal, iar Perșii erau în câmpie pe țărmul mării. *Miltiade* comandă pas repede asupra inamicilor și distanța de $1\frac{1}{2}$ km. Atenienii o trecură foarte repede, încât surprinseră pe Perși. Perșii luați fără veste n'avură timp să se servească de arcuri, căci Atenienii erau lângă ei. În lupta de aproape Atenienii erau însă mai tari, căci aveau lănci, pe când Perșii aveau săbii. Perșii fură învinși și fugiră în corăbii. Mulți Atenieni săriră în mare după ei, nu prinseră însă decât 17 corăbii. Flota persană se îndreptă atunci cu toată înțeleala spre Atena, ca să o surprindă fără ostași. *Miltiade* pricepu planul Perșilor și, drept ca o săgeată, alergă spre Atena (28 km.) și se întări din nou în fața mării. Când sosiră Perșii dateră ochi cu aceiași soldați, cari îi pusese pe fugă și, fără multă întârziere, luară drumul Asiei.

Miltiade fu mântuitorul Greciei și Atenienii i se arătară foarte recunoscători în primele zile: îi așezară chipul ca pe o icoană printre eroii vechi, ca *Teseu* și *Heracles*. Însă sfârșitul lui fu trist. El ceru corăbii ca să supună insulele *Ciclade*, cari trecuseră de partea Perșilor. Însă la atacul uneia din ele, câștigând o rană, se întoarse în Atena. Aci fu dat în judecată și condamnat să plătească cheltuelile expedițiunii (aproape 3 mil. de lei) și muri fără să poată plăti o sumă atât de mare.

Al doilea război cu Persii.

Temistocle, Aristide, Leonidas.

Tot odată cu Miltiade trăiau în Atena alți doi bărbați însemnați, cari au susținut mai departe luptele cu Persii. Unul se numea Temistocle, celălalt Aristide.

Temistocle. Era om isleț și întreprinzător. El vedea că Atena fiind așezată lângă mare, putea ajunge regina mărilor și a comerțului; de aceea îndemna poporul, să se întărească pe mare și să dea putere în stat negustorilor. Era ambițios și atât de mult îi plăcea gloria, încât victoria lui Miltiade nu-l lăsa să doarmă.

Aristide. Era cu totul deosebit. Liniștit, drept și cumpătat în toate, el stăruia ca Atenienii să se ocupe tot cu agricultura, căci comerțul aducând în cetate fel de fel de oameni, mai mult răi decât buni, strică obiceiurile și credințele. Stăruia de Atenieni ca să se încrează numai în armata de uscat, căci pământul e stabil, iar marea mișcătoare.

Acești doi bărbați nu se înțelegeau și statul sta pe loc din pricina lor. Temistocle începând atunci să răspundea vorba că Aristide vrea să se facă tiran. Poporul se adună ca să voteze exilul lui și-l votă. Se spunea atunci, că Aristide viind și el în adunare, un țaran, care nu-l cunoștea, veni să-l roage să-i scrie pe tablă numele Aristide. — «Ți-a fiout vreun rău acest om?», îl întreabă Aristide. — «nu, răspunde țaranul, dar mi s'a urit auzind pe toți zicându-i Aristide cel drept». Dreptul Aristide își scrisese numele și plecă în exil.

Temistocle înființă un port de război, *Pireu*, și construiește o flotă de 200 corăbii, cu 3 rânduri de lăpeți, încât Atena ajunsese pe mare cea mai puternică cetate grecească.

Temistocle cugetase bine, căci regele Persiei *Xerxe*, fiul lui Darius, se pregătea de luptă cu Grecii. După 4 ani strânse o armată foarte mare și trecu peste Dardanele, pe un pod de vase.

El era furios până la nebunie: odată a dat ordin să hată marea cu biciul și s'o arză cu fier roșu, fiindcă-i rupsese podul.

Armata lui, după spusa unui istoric grec, era de 2½ mil. afară de servitori, cari erau tot atâția și afară de 2.000 de corăbii. Istoricul însă a luat cifrele după generalii persi, cari le măriseră, spre a face plăcere regelui; totuși armata lui Xerxe a fost cea mai mare din câte pomenesc oamenii. Persii trecură Dardanelele și o luară spre sud, către Atena, însă la o strâmtoare, numită *Termopile*, le ieșiră înainte Spartanii, cari se aliașeră acum cu Atenienii.



Leonidas. Armata grecească era comandată de un rege al Spartei numit Leonidas, un mare viteaz, care-și iubi țara mai mult decât orice mărire. Xerxe îi scrisese să se supună lui și-l va face stăpânul Greciei, Leonidas îi răspunse: «îmi place mai bine să mor pentru patria mea, decât să o fac roabă». Altfel Xerxe îi scrisese: «dă-ți armele», Leonidas scrisese dedesupt: «vino și le ia».

Termopile. Strâmtoarea era îngustă de nu putea trece prin ea decât un car. Spartanii (300), cu aliații lor, ar fi putut ține pe Persi mult timp în loc, însă un vânzător de patrie aduse pe Persi, prin munți, în spatele Grecilor. Spartanii dederă drumul aliaților, iar ei rămăseră singuri, știind bine că au să moară. Toți au murit. Printre cei dintâi a murit Leonidas, iar pentru corpul lui s'au luptat Spartanii și Persii cu înverșunare, câștigându-l și pierzându-l de mai multe ori. Mai târziu se înălță acolo un leu de piatră cu această inscripțiune: «trecător, anunță Spartanilor că noi zăcem aici supunându-ne legilor lor».

Salamina. Atenienii fugiră din Atena în care intrară Perșii, însă acum veni rândul lui Temistocle și al flotei ateniene. Flota grecească, tot sub conducerea Spartei, se retrăsese lângă o insulă vecină cu Atena, numită *Salamina*. Temistocle cunoscând că acest loc e foarte potrivit pentru o luptă de apă, susținea cu tărie să se bată acolo cu Perșii. Spartanii se opuneau. Atunci el se prefăcu că vinde pe Greci și scrisese lui Xerxe, îndemnându-l să atace pe Greci, cari văzându-se surprinși, trebuiră să se lupte. Victoria Grecilor a fost fără seamăn, flota persană a luat fuga (480). Temistocle prefăcându-se că vrea binele lui Xerxe, îi scrisese să se grăbească să plece în Asia, căci Grecii au de gând să-i taie podul. Xerxe fuge, însă lasă în Grecia 300.000, din cei mai buni soldați. Armata de uscat a Grecilor era sub comanda Spartanilor și a lui Aristide, care venise din exil. S'a dat o bătălie mare aproape de Teba, în care au perit toți Perșii. Grecii, încurajați, urmăresc în Asia pe Perși, îi bat și liberează cetățile grecești din Asia.

Fiindcă Spartanii se purtau prea mândri cu ceilalți Greci, insulele și celelalte cetăți de apă se aliară cu Atenienii și se învoiră ca să dea fiecare bani și ostași spre a duce războiul mai departe. Ingrijirea banilor s'a dat în seama lui Aristide, care a rămas atât de cinstit și atât de drept, încât, deși a păstrat banii tuturilor cetăților, a murit sărac și a trebuit să fie înmormântat cu cheltuiala statului. Tot statul a făcut și zestre fetelor lui. Astfel s'au sfârșit zilele dreptului Aristide.

Nu s'au sfârșit tot astfel zilele iscusitului Temistocle. Fiind acuzat pe nedrept, că ține cu Perșii, el fugi la regele Persiei, care-l primi foarte bine, cu gând ca să-l ducă să supună Atena. Temistocle a murit de tristețe, înainte de a merge cu războiu asupra țerii sale.

După moartea lui Aristide și a lui Temistocle, Grecii au continuat mai departe luptele cu Perșii. Corăbiile persane nu mai îndrăzniau să se arate în mările grecești, iar Grecii din Asia rămaseră independenți de Perși. În urma acestor

lupte, Grecia, și mai cu seamă Atena, ajunse culmea puterii și dezvoltării sale.

Hegemonia Atenei.

Pericle. Secolul său.

În urma războaielor persane, Atena ajunse în culmea dezvoltării sub Pericle, în secolul V.

Pericle. Era dintr-o familie veche și nobilă, era frumos, serios și potolit în mișcări. Fuseseră crescut de filozofi și deprins să judece.

Odată, pe când se afla pe mare, se întâmplă o eclipsă și toată lumea se îngrozise. Pericle merse la pilot, îi puse pe ochi haina și-l întrebă, «te sperie aceasta?—Nu, zise pilotul. Ei bine, ce deosebire este între haina mea și umbra, care ne oprește soarele, decât că aceea este mai mare ca haina mea?» El vorbea rar poporului, nu căută vorbe deșarte, ci motive puternice. Făcea gosturi puține, încât nici cutele hainei nu i se stricau, de aceea amicii lui ziceau că este maiestros, ca *Zeus Olimpicul*. Trăia cumpătat, cumpără din piață tot ce-i trebuia, încât toată lumea știea cum trăiește. Leșă din casă numai când mergea la adunare și la senat. Nu-l atingeau nici lingșurile nici insultele. Odată cineva îl urmări din piață până acasă, insultându-l. Când ajunse la poartă, Pericle chemă un sclav, și-i zise să petreacă pe acel om până la casa lui. Cei mai mari învățați și artiști se strâneau în casa lui ca la o academie: filozoful *Socrate*, poetul *Sofocle*, sculptorul *Fidias*..., iar soția sa *Aspasia*, a fost cea mai învățată femeie la Greci.

Pericle n'a fost arhonte, ci *general* (cel dintâiu dintre 10 generali) *ministru de finanțe* și *director al construcțiilor publice*. Ca prim general el chemă adunarea poporului, ca supraveghetor al tezaurului hotără el cheltuielile statului, ca director al construcțiilor publice a făcut construcțiuni minunate și a întărit cetatea. Această poziție o câștigase Pericle numai prin talentul său de mare orator în

Floru. — Istoria popoarelor vechi.

adunarea poporului. Astfel, numai cu cuvântul a fost el adevărat rege al Atenei.

În timpul lui puterea Atenei se întinse asupra tuturor aliaților, aceasta se numește *hegemonia Atenei*, adică supremația ei peste insulele și cetățile maritime. Înăuntru, Pericle a umplut Atena de monumente.

Monumentele. Pe dealul din mijlocul cetății a construit un templu de marmură, lung de 70 m., larg de 31, în onoarea Atenei, numit *Partenon*, adică templul fecioarei. Partenonul nu era cel mai mare templu al Grecilor, era însă cel mai frumos: bucățile lui de marmură așa de bine au fost unite, încât până azi nu se văd încheieturile lor. În interiorul templului era statua zeiței Atena, una din cele mai perfecte ale lui Fidias. Suirea în deal se făcea pe niște trepte de marmură, cu statui pe de lături, iar sus era o galerie de marmură, cu tablouri frumoase. Acestea se numiau *Propileele*. În stânga lor era statua de bronz a zeiței Atena, înaltă de 16 m., pe cap cu un ȋoif, a cărei creastă strălucia pe mare la o depărtare de 20 km. Această statuă era opera lui Fidias, cel mai mare sculptor de pe lume. Pericle a făcut și lucrări folositoare, a dus niște ziduri dela Atena până la Pireu, încât erau *înconjurate cu ziduri și Atena și drumul dintre Atena și Pireu*.

Atena în zilele lui Pericle avea cam 550.000 de locuitori, din cari 400.000 sclavi și 50.000 comercianți străini. Sclavii lucrau pământul și fabricau lucrurile necesare. Oamenii liberi nu lucrau, mergeau în adunare, în gimnaziu, la băi, sau erau judecători. Judecătorii la Atena se trăgeau la sorți din toți cetățenii, 6.000 de judecători pe an, și se împărțiau în secții de câte 500 pe fiecare lună. Judecătorilor li se plătea câte 45 de bani pe zi. Pericle dădea celor săraci bani pentru teatru, ca să meargă să-și cultive mintea. Teatrul la ei nu ținea tot anul, ci numai cât țineau sărbătorile zeului Dionysos. În vremurile mai vechi seoteau (dolu zeului pe stradă, o mulțime de tineri se îmbrăcau ca tovarășii lui Dionysos și închipuiau diferite întâmplări din viața zeului, ca la vicleimul nostru. Mai târziu ceva, în loc să joace întâmplări din viața zeului, au început să joace întâmplări triste din istorie (s. ex. istoria lui Edip) sau întâmplări vesele.

Astfel s'a născut poezia tristă de teatru, *tragedia*, și poezia veselă sau *comedia*.

În Atena au trăit trei mari poeți tragici, dintre cari unul numit *Sofocle* a scris legenda lui Edip. Tot atenian a fost marele poet comic, *Aristofane*. Au trăit tot în zilele lui Pericle 2 mari istorici, *Erodot* și *Tukidide*.



Sofocle



Erodot și Tukidide.

Erodot a scris istoria războaielor persane. El este părintele istoriei. Tukidide a scris istoria războiului dintre Sparta și Atena. El e unul din cei mai mari istorici din lume. În istorie acest timp de mărire pentru Atena se numește *timpul lui Pericle*.

Războiul peloponesiac.

Chiar în timpul lui Pericle început un războiu, care a nămicit puterea Atenei. Se numește *războiul peloponesiac*, căci contra Atenei s'a luptat Sparta, unită cu mai toate cetățile din Pelopones.

Rivalitatea dintre Sparta și Atena. Ura dintre Spartani și Atenieni, era veche, căci unii erau Doriani, ceilalți Ionieni; apoi Sparta privia cu ochi răi bogăția și puterea Atenei. Se mai adăoga la acestea, că Atenienii nemulțumiseră cetățile aliate, căci luaseră banii cu cari trebuia să lupte contra

Perşilor şi-şi construiseră cu ei monumente. Cetăţile se supăraseră şi aşteptau momentul să se declare contra Atenei.

Sparta era puternică pe uscat, dar n'avea corăbii, pe când Atena avea multe corăbii şi puţini soldaţi. De aceea Pericle făcu planul să nu se bată pe uscat, ci să atace numai pe apă. Toţi Atenienii pustiră câmpurile şi se retraseră în zidurile Atenei, căci Spartanii nu ştieau arta asediului. De foame nu era să sufere, căci drumul până la Pireu era apărat de cele două ziduri, iar în Pireu corăbiile aduceau Atenienilor tot ce le trebuia. Spartanii intrară în ţara Atenienilor şi o găsiră pustie. În acel timp Atenienii, cu corăbiile, prădară coastele Peloponesului. Spartanii atacară atunci pe aliaţii Atenei şi-i pedepsiră cu cruzime, dar tot aşa se purtau şi Atenienii cu cei cari treceau la Spartani.

Victoria era astfel nesigură, când, din nenorocire, mulţimea grămădită în zidurile Atenei, fu atinsă de o *ciumă grozavă* (cea dintăiu în istorie), de care muriă lumea în mod înfricoşat. Atenienii crezură că aceasta este pedeapsa zeilor, acuzară pe Pericle că el e cauza războiului şi-l condamnară la o mare amendă. Ciuma seceră şi în familia lui Pericle, aşa încât marele cetăţean îşi pierdă copiii, şi când puse coroana de moarte pe capul unui copil al său, izbucni în plâns, el omul totdeauna senin. Atenienii îi dădură toate demnităţile înapoi, dar nu trecu mult şi muri şi el de ciumă. Acum adunarea poporului ascultă de *Cleon*, un tăbăcar vorbăreţ şi partizan al războiului. Când vorbea el, da din mâini, tipă şi nu i se părea nimic imposibil. Adunarea îl numi pe el general şi în adevăr, că întâia oară izbucni să prindă 400 de Spartani, însă în expediţiunea doua muri într-o luptă, şi cu el se slăbi în Atena partidul războiului. Atena încheie cu Sparta o pace pe 50 de ani, cu condiţiune, ca fiecare să întoarcă celelalte cuceririle.

Alcibiade. Pacea nu ţinu mult, căci Atenienii începură iar războiul, după statul unui tânăr, numit Alcibiade. El era nepotul lui Pericle şi avea toate calităţile sufletestii şi trupăşti, afară de seriozitate şi stăruinţă. Indemnă pe Atenieni

să cucerească Sicilia. Atenienii înşelaţi de vorbele lui, trimet contra cetăţii *Siracuză* pe Alcibiade cu 35.000 de ostaşi. Însă înainte de plecarea flotei, se găsiră ciuntite toate statuile unui zeu, statui aşezate pe stradă ca crucile la noi. Inimicii lui Alcibiade răspândiau vorba că el ar fi autorul acelei nelegiuiri, dar nu voiau să-l dea în judecată, înainte de a pleca flota, ca să nu-i vie armata în ajutor. După ce flota ajunsese în Italia, Alcibiade se pomeneste că este chemat la Atena, ca să fie judecat. El fugi însă la Spartani, şi-i sfătui să dea ajutor Siracuzei. Atenienii fără Alcibiade fură învinşi, luaţi prizonieri, cu generali cu tot.

Alcibiade povăţui apoi pe un rege al Spartei, să ocupe un deal aproape de Atena, pe unde veniau proviziunile în cetate. Din fericire, Alcibiade se supără şi pe Spartani, fugi la Perşi, pe cari îi sfătui să nu mai dea bani Spartanilor. Incepă apoi să stăruiească pe la Atenienii cei mai însemnaţi ca să-l cheme în patrie. Flota ateniană îl chemă în adevăr, şi după ce câştigă mai multe victorii, Alcibiade intră în Atena, plin de prăzi şi fu primit ca un rege.

Spartanii însă aveau în capul lor pe *Lisandru*, un om şiret *ca vulpea şi viteaz ca leul*. El bătă pe Atenieni, odată când lipsia Alcibiade, iar Alcibiade fugi din Atena, de astă dată pentru totdeauna. Atenienii se mai ţinură câţva timp, însă fiind fără Alcibiade şi având un vrăjmaş ca Lisandru, fură bătuti la *Aegos Potamos* (râul caprei), în strâmtoarea Dardanele. Acolo Europa se apropie de 4 klm. de Asia şi flota Atenienilor era pe un ţarm, a Spartanilor pe altul. Stătuseră unii în lăta altora mai multe zile şi Atenienii, crezând că lui Lisandru îi e frică, se risipiră după proviziuni. Lisandru îi văzuse, îi atacă tocmai atunci, le luă corăbiile fără luptă şi-i făcu prizonieri. Veni apoi cu flota înaintea Pireului, pe când armata de uscat înconjură Atena. Foamea sili pe Atenieni să se supună, cu condiţiunea ca să dărâme zidurile şi să intre în alianţa Spartei. Zidurile construite de Pericle se dărâmară în cântecul flautelor (404).

Ridicarea Tebei.

Epaminonda și Pelopida.

După războiul peloponesiac mai toate cetățile se supuseseră Spartei. Teba fusese silită să primească garnizoană spartană și să asculte de oamenii Spartei. Aceștia se purtau cu multă cruzime. Mulți Tebani fugiră în Atena, de unde sperau să se întoarcă în patrie și să scape de tiranie.

Pelopida. Intre cei fugiți era un nobil bogat, numit Pelopida, îndrăzneț și curajos ca în povești.

Intr-o zi viscoloasă de iarnă, el plecă împreună cu mai mulți amici, ținând fiecare de sgară câini de vânătoare și intră cam pe înserate în Teba. Tiranii tocmai făceau seara petrecere mare și erau prea veseli. În mijlocul veseliei unul din ei primește o scrisoare, în care i se spune că Pelopida a intrat în cetate; dar el nu vru să o citească, o puse sub perină (Grecii mâncau culcați pe paturi) zicând: «măine afacerile serioase». După multă băntură, cer să vie danțuitoare să-i înveselească prin danțuri. Intr'adevăr, intrară pe ușă femei cu coroane de brad și de plop pe cap, dar deodată coroanele cad, pumnalele strălucesc și tiranii sunt omorâți. Pelopida revoltă poporul și Spartanii din cetățuie se supuseră, câștigând libertatea de a se retrage. Pelopida mântui Teba.

Epaminonda. Acesta a organizat armata și a făcut-o capabilă să învingă pe Sparta. A fost unul din cei mai mari oameni ai Grecilor, legat cu Pelopida printr-o amicizie proverbială. Învățase filozofia și trăia însuș ca un filozof. Era așa de sărac, încât n'avea decât o singură haină și când o da la spălat, trebuia să stea în casă; nu bea vin, vorbea frumos și rar, era învățat. Epaminonda a făcut o modificare în modul de luptă al Grecilor. În loc ca linia lui de bătaie să aibă aceeași adâncime de 12 rânduri, pe toată lungimea, avea la un cap o adâncime de 50. Cu partea aceea mai puternică lovi armata inimică, o spargea și intra în ea ca un cuiu. De aceea acest fel de așezare se cheamă *în cuiu* sau *oblică*.

Prin această pregătire Epaminonda rezistă Spartanilor și reputează la *Leuctra* (1) o mare victorie asupra lor: un rege spartan și 1.000 de ostași rămaseră pe câmpul de luptă. Vestea înfrângerii sosi în Sparta tocmai pe când danțuiau cele 3 hore de Spartani. Eforii porunciră să se urmeze danțurile, femeile să nu plângă și a doua zi purtau dolii rudele celor rămași în viață, pe când rudele celor morți purtau haine de sărbătoare. Epaminonda urmări pe Spartani în Pelopones și, de 500 de ani, acum, întâia oară, văzură Spartanii din casele lor, focurile unei armate inimice. Pelopida încercă să supună și Macedonia, însă, deși câștigă victorii și primi semne de supunere, autoritatea Tebei nu a fost bine stabilită în această țară. Pelopida și muri în nord într-o luptă, în care victoria rămase în partea Tebanilor.

Epaminonda pătrunse de patru ori în Pelopones, dar în a patra expediție muri și el în marea bătălie dela *Mantineia*. Epaminonda primise o lance în piept și fierul rămăsese în rană. Doctorii declarară că îndată ce vor scoate fierul, va muri generalul. Atunci Epaminonda așteptă să vadă sfârșitul bătăliei și când i se spuse că Tebanii au învins, porunci să i se scoată săgeata: «acum pot muri» zise el. Amicii plângeau lângă dânsul și unul din ei zise: «să mori fără copii!» — «Nu», răspunse Epaminonda, las după mine două fete, *Leuctra* și *Mantineia* (362). Moartea lui Pelopida și a lui Epaminonda a culundat Teba iar în uitarea de până acum; Grecia slăbită va cădea sub Macedonia.

Macedonia și supremația ei.

Filip II. Demostene.

Macedonia este o țară la nordul Greciei, cu câmpii roditoare, cu râuri frumoase și mari, înconjurată de munți. Pe coastele ei aveau Grecii o mulțime de colonii. Macedonenii erau de acelaș neam cu Grecii, însă trăiseră despăr-

(1) În Grecia mijlocie.

țiți de Greci și duseseră o viață neînsemnată, până când se ridică peste ei un mare rege numit Filip II.

Filip II. Fusese luat zălog de Pelopida și rămăsese 3 ani în Teba, unde avusese timp să cunoască certele Grecilor și decăderea lor. Ca rege a căutat să îndeplinească trei planuri: 1) să-și mărească și să-și organizeze armata; 2) să câștige supremația asupra Greciei și 3) să meargă împreună cu Grecii la cucerirea regatului persan. El a organizat armata după un nou sistem, a înființat vestita *falanga*.

Iată cum era așezată falanga în fața inamicului: ostașii erau așezați într-o adâncime de 16 rânduri și fiecare rând era îndărătul celui-lalt cu 1 m. Ostașii din cele dintâi 6 rânduri țineau cu amândouă mâinile, îndreptată spre inamic, o lance lungă de 6 m. Încât ostașul din rândul întâiu era apărat la 6 metri de lancea sa, la 4 m. de lancea celui din rândul al treilea, la 3 m. de lancea celui din rândul al patrulea, la 2 m. de lancea celui din rândul al cincilea, la 1 m. de lancea celui din rândul al șaselea. Ostașii din celelalte 10 rânduri țineau lancea în sus și înlocuiau pe cei cari cădeau în primele rânduri. Dacă o armată străină atacă falanga în coaste sau în spate, cele 6 rânduri din spate sau din coaste îndreptau lăncile lor contra inamicului. Falanga, văzută din depărtare, seamănă, astfel, cu un ariciu cu țepi de fier. Ea însă nu putea să se lupte decât pe câmpie, nu pe dealuri, nici prin văi.

Armata lui Filip se ridică la 30.000 de oameni și cu ea Filip atacă mai întâiu coloniile grecești, de pe coastele Macedoniei. Încet, încet, Filip ocupă toate acele cetăți grecești, sau cu armele sau prin corupție. Filip obișnuia să zică «un măgar încărcat cu aur poate sări peste cele mai înalte ziduri». Atenienii stăpâneau acele colonii și aveau interes să le păstreze, căci pe acolo le venia grâul din Rusia și din țara noastră, numită pe atunci Scitia. Ei pierduseră însă calitățile războinice, se gândiau numai la averi și la pace. Dacă s'au opus lui Filip, aceasta se datorește numai unui om numit *Demostene*.

Demostene. Este cel mai mare orator al popoarelor vechi. El a încercat să scoată pe Atenieni din molicieuna în care

trăiau și prin viața lui s'a arătat model de patriotism, de curaj și de sacrificiu. Greutățile nu-l înfricoșau și calomniile vrăjmișilor nu-l abăteau din calea cea dreaptă. Voia să deschidă ochii Grecilor, ca să vadă că Filip este inamicul lor, voia ca Atenienii să aperse libertatea Greciei contra lui Filip, precum o apăraseră contra lui Darius și Xerxe. La început nu părea să ajungă mare orator. Când a vorbit întâia oară în adunare, toți răsaseră de el, căci făcea gesturi urite și nu pronunța bine. Atunci și-a ras părul, ca să fie nevoit să stea în casă, spre a face exerciții. După o muncă neîntreruptă, și îndelungată, după studii serioase de istorie și de filozofie, ajunse pe atât de puternic prin cuvântul său, pe cât era Filip prin armata sa. Filip se temea de cuvântul lui Demostene mai mult decât de o armată.



Demostene.

Filip cumpărase în Atena pe mai mulți oratori, între cari și pe unul vestit numit *Eshine*. Demostene descoperi planurile lui Filip, combătut pe Eshine și izbucni, în fine, să înarmeze pe Atenieni contra lui Filip. Acesta se amestecă în certele dintre Greci, ocupă unele cetăți și nu mai voia să se mai retragă, cugetă chiar să ocupe Termopilele. Demostene tună contra Macedoneanului: o armată ateniană se întări la Termopile, iar Filip se retrase de rândul acesta.

Nu după mult timp, Filip folosindu-se de o nouă ceartă religioasă, ocupă Termopilele și amenință Grecia. Demostene izbucni să unească pe Atenieni și pe Tebani, luă el însuși armele, dar victoria o câștigă Filip. La *Keronea*, în

Beoția, 30.000 de Macedoneni bătută pe cei 30.000 de Greci și astfel Grecia căzu sub Macedoneni (338).

După victorie Filip se purtă foarte bine cu Atenienii. Le lasă independența întreagă, iar ei îi ridică o statuă cu această inscripțiune: «binefacătorului patriei». Celelalte cetăți, mai ales Teba, fură pedepsite în mod ușor, apoi Filip chemă la Corint delegați din toate cetățile grecești, se declară aliatul lor și hotără să înceapă războiul cu Persii. Dar n'a putut îndeplini acest plan, căci a fost omorât de un nobil macedonean.

Alexandru cel Mare.

Cucerirea imperiului persan.

După moartea lui Filip urmă la tronul Macedoniei fiul său Alexandru, care este unul din cei mai mari oameni din istorie. Dela vârsta de 13 ani fusese instruit de *Aristotel*, unul din cei mai mari învățați ai lumii. Se zice că la nașterea lui Alexandru, Filip a trimis o scrisoare lui *Aristotel* cu aceste cuvinte: «să știi că mi s'a născut un fiu și mulțumesc zeilor, nu atât că mi s'a născut, cât pentru că mi s'a născut pe când trăiești tu». Sub conducerea lui *Aristotel* Alexandru învăță tot ce produsese spiritul grecesc până atunci: filozofie, poezie, elocvență, științe naturale și medicină. Știeă *Iliada* pe dinafară și și alesese ca model pe viteazul *Ahile*.

Cât auziră Grecii, că s'a urcat pe tronul lui Filip un copil de 20 de ani, se revoltară, dar Alexandru sosise la porțile Tebei, pe când Grecii nici nu începuseră pregătirile. Prinși în această stare, ei cerură iertare. Alexandru se mulțumește numai cu atât și pleacă spre nord, supune poarele dintre Balcani și Dunăre, trece chiar în țara noastră, pe atunci locuită de Geți. El trecu Dunărea la adăpostul unui lan de grâu și urmări pe Geți, care se retraseră într'o cetate de lemn, pe care Alexandru o cuprinse și o arse. Geții se retraseră mai departe, dar Alexandru nu-i mai urmări

căci Grecii se revoltaseră din nou, în cap cu cetatea Teba, crezând că regele a murit la Dunăre. Alexandru căzu ca fulgerul asupra Tebei, o supuse după o luptă crâncenă și o lăsă la judecata celorlalte cetăți grecești, cari hotărâră ca Teba să fie dărâmată din temelii și locuitorii ei să fie vânduți. Ceilalți Greci se supuseră.

În primăvara anului 334 Alexandru trecu în Asia cu 35.000 de ostași, spre a cuceri regatul persan. Pe ruinele vechii Troie făcu jertfă în amintirea lui *Ahile* și bătă prima armată persană. Regele Persiei se numiă *Darius 3 Codoman*, cel mai bun rege dela *Darius Histaspes*, dar care nu se urcase pe tron decât de 2 ani și nu avusese timp să îndrepteze statul. Într'un oraș al Asiei se păstră dela un rege vechiu un car legat cu o curea așa de meșteșugit, încât se zicea că cine va deslegă nodul va stăpâni Asia. Alexandru trase sabia și tăie nodul, făcând pe toți să creadă că Asia va fi a lui. La *Issus* câștigă o mare victorie, *Darius* scapă cu fuga lăsând în mâinile învingătorului femeile și tezaurele sale. Alexandru se purtă în mod nobil cu familia regelui, apoi înaintă spre Egipt pe coastele mării, spre a cuceri țărele de pe țărmul Mediteranei și spre a tăia Persilor legăturile cu Grecia. Toate cetățile se supuseră, numai *Tirul* se opuse și Alexandru îl înconjură. *Tirul* tinu 7 luni, până când Alexandru umplu cu pământ strămoșia dintre uscat și insulă, apoi îl luă cu asalt. Cetatea fu dărâmată, locuitorii fură vânduți robi, *Tirul* pieri pentru vecie. În Egipt locuitorii primiră pe Alexandru ca pe un liberator. Un oracol îl salută cu numele de fiul zeului *Amon*. După ce puse temelile cetății *Alexandria*, Alexandru se întoarse iar contra lui *Darius*. Trecu *Eufратul* și apoi *Tigrul*, ajunse în câmpia *Gangamela*, unde se dădu a treia bătălie. Nenorocitul rege, fiind învins, fugi în răsăritul regatului și fu ucis de un guvernator, care luă titlul de rege. Alexandru se opri în cale, spre a cuprinde capitalele Persiei, *Babilonul* și *Persepolis*, unde găsi averi nenumărate (120.000 de talenți), din cari dăru sume mari ostașilor. Apoi se luă pe urma lui *Darius*, pe-

depsi pe acel guvernator și ajunsese până la râul *Amu-Daria*, unde construi un oraș numit *Alexandria cea dela marginea lumii*, căci, după legendă, acolo se opriseră și *Semiramida* și *Cirus*. Voind să întrecă pe acești doi eroi, Alexandru își puse în gând să cucerească India.

Expediția în India. Moartea lui Alexandru.

Locuitorii Indiei sunt de aceeași origine cu popoarele indoeuropene și s'au așezat în acea bogată țară pe la anul 2000 î. C. India este așezată în regiunea căldurilor și a ploilor celor mari, de aceea este foarte roditoare. Vechii Inzi erau păstori, mai pe urmă au început să se ocupe cu agricultura și cu meseriile, în cari au reușit foarte bine. Tot așa de bine au reușit Inzii în lucrările minții. Au compus rugăciuni către zei, pline de frumusețe, încât se pot pune alături cu Evreii. Au scris poeme eroice ca *Iliada*, încât în această privire numai ei pot sta alături cu Grecii. Au avut o filozofie tot atât de adâncă cât și a Grecilor. Cu toate aceste calități, Inzii n'au putut forma un stat mare, căci poporul eră din vechime împărțit în clase, cari nu se iubiau între ele. Clasele din India erau patru și sunt mai cunoscute sub numele de *Caste*: I preoții, II-a militarii, III-a agricultorii și negustorii, IV-a servitorii. O castă nu trebuia să aibă vreun amestec cu celelalte, iar cea din urmă se consideră spurcată. Un preot sau un militar nu trebuia nici să se atingă de un om din casta de jos, nici să primească ceva dela el. Preoții numiți *brahmani*, erau socotiți însă mai mult decât ca oameni. Ei erau socotiți ca niște zei coboriți pe pământ, spre a învăța pe ceilalți muritori și a le comanda. Prin secolul VI (550) se ridică un mare inamic al Brahmanilor și al castelor numit *Buda*. El a întemeiat o nouă religie, Budismul, care are aproape același număr de credincioși ca și Creștinismul.

În locul castelor brahmane, Buda recomandă iubirea către toți, facerea de bine chiar celui ce ți-a făcut rău.

Alexandru își propuse să cucerească India, fiindcă despre această țară se povestiau minuni. Se zicea că în ea se găsesc râuri în cari curge aur, că sunt pasări cari vorbesc ca oamenii, că se găsesc oameni cu cap de căine.

El trecu munții *Hinducus* (4.000 m.), ajunse la râul *Indus* și supuse pe unii regi fără lupte, iar pe alții (*Porus*) prin lupte. Când voi să meargă mai departe, în regiunea *Gangelui*, ostașii nu voia să-l mai urmeze, cu toate rugămintele, cu toate amenințările lui. Atunci începă călătoria pe *Indus* în jos, călătorie întreruptă de lupte și de sărbători, în cari toate popoarele locului alergau înaintea lui, ca înaintea unui zeu triumfător. La gura râului construi o *Alexandrie*, apoi trimise o parte din armată cu flota pe *Oceanul Indian*, iar el se întoarse pe uscat, după ce suferise rău de sete prin pustiile *Belucistandui*. Suferă toate greutatele drumului, ca soldatul de rând, și, încă mai mult, da tutulor exemplu de răbdare. Odată îi aduseră într'un coif nițică apă. Regele o luă, privi armata și o vărsă în nisip. Abia sosise și făcea planul de a cuceri Arabia, de a mai mări încă Babilonul, spre a-l face capitala vastului său imperiu, când muri la Babilon de friguri, la 323, în vârstă de 33 de ani.

Alexandru n'a fost numai un mare cuceritor, a fost și un mare om de stat. El a fondat o multime de cetăți, a urmărit planul să amestece pe Greci și pe Asiatci și să facă din ei un singur popor, a răspândit cultura grecească în toată Asia până în India. Lui i se datorește că toate națiunile au părăsit scrierea lor (cuneiformă, ieroglifică...) și au luat pe cea grecească. Lui i se datorește că limba grecească eră înțeleasă până la *Indus*. El a pregătit triumful Romanilor și mai târziu pe al Creștinismului.

Generallii lui nu-l înțelegeau însă și dese ori murmurau, alte ori îl luau în răs, și Alexandru care, pe lângă toate calitățile sale, avea și deprinderea de a bea, pedepsi cu moartea pe unii. Cu mâna sa ucise pa viteazul *Clitus*, care-l scăpase viața într-o luptă. Mai la urmă Alexandru se credea zeu și nu suferă să-l contrazică cineva. El a rămas în mintea oamenilor mai mult ca ori care om și istoria lui *Alexandru Macedon*, care a mers până la raiu și până la iad, este cea mai răspândită carte în poporul nostru.



Împărțirea imperiului lui Alexandru cel Mare.

Egiptul. Siria. Macedonia. Întinderea culturii grecești în răsărit.

Generalii lui Alexandru împărțiră între dânsii provinciile imperiului, ca să le administreze, până să ajungă major un copil al lui Alexandru, născut după moartea marelui rege. Acel copil, numit tot Alexandru, precum și un frate al lui Alexandru și întreaga familie a regelui au perit însă în războaiele crâncene, pe cari le-au purtat generalii între ei. În cea din urmă bătălie hotăritoare, imperiul lui Alexandru s'a sfârșit și din el s'au format trei regate mai însemnate, *Egiptul*, *Siria* și *Macedonia*.

Grecii, voind să se folosească de aceste turburări, se răscoală contra Macedoniei în cap cu Atena. Câștigară o victorie la început, dar pe urmă fură supuși în condițiuni mai aspre. Atenienii primiră o constituțiune aristocratică și o garnizoană macedoneană. Toți, cari îndemnaseră la războiu, cântară scăparea în fugă. Intre ei eră și Demostene. Marele orator fugi într'un templu dintr'o insulă vecină cu Peloponessus. Când auzi venind după dânsul inimicii săi, își luă tăblitele de scris și ținea stilul în gură, așa cum avea obiceiul când scriea. Stilul eră otrăvit și Demostene muri.

Egiptul a format un stat puternic și bogat timp de aproape 300 de ani, până când a fost supus de Romani. În tot acest timp el a fost condus de regi numiți *Ptolemei*, cari se trăgeau din Ptolemeu, generalul lui Alexandru. Ptolemeu, căută să mulțumească pe Egipteni respectându-le religiunea și purtându-se ca un rege vechiu egiptean. Cu toate că limba statului eră cea grecească, cu toate că armata eră grecească, Ptolemeu construiă temple zeilor vechi, încurajă comerțul și artele, încât Egiptul a văzut o epocă nouă de mărire. Mai ales sub Ptolemeu II, Egiptul aveă o mare armată și o flotă puternică. Capitala Egiptului eră Alexandria, construită după planul lui Alexandru.

Tot orașul eră străbătut prin mijloc de o stradă lungă de 6 k. m. și lată de 30 m. Celelalte strade erau paralele cu cea din mijloc sau perpendiculare pe ea, încât se tăiau în unghi drept și erau așezate astfel, ca să le răcorească vântul mării. Alexandria a fost sub Ptolemei moștenitoarea Tirului în comerț și a Atenei în arte și științe.

Siria a format un stat sub *Seleucizi*, numiți astfel dela *Seleuc*, alt general al lui Alexandru. Seleuc aveă țerile din Asia ale regatului persan, țeri foarte deosebite una de alta. Seleucizii însă au știut să încurajeze cultura lor materială (comerțul, industria) și au format un stat durabil. Au stabilit comunicațiuni regulate cu India și cu China, au fondat orașe la locuri bune de comerț. Astfel au fost orașele *Seleucia* pe Tigru și *Antiohia* în Siria, cari au ajuns la o dezvoltare aproape tot atât de mare cât și Alexandria.

Macedonia a rămas cel mai neînsemnat din cele trei regate întemeiate de generalii lui Alexandru. Pricinile decăderii acestui regat au fost pe lângă dese războaie ale Grecilor, și luptele pentru tron. Mai târziu Macedonia a fost supusă de Romani.

Grecia deși supusă Macedoniei, tot eră desbinată și turburată de luptele dintre cetăți, ca în vremurile cele bune. Romanii veniră și-i impuseră pacea romană.

Limba grecească devenind limbă de stat în Egipt, în Siria și în regatele formate din ea, învățații și artiștii Grecilor au găsit sprijin la mai mulți prinți și numărul lor a crescut. În fruntea tuturor prinților erau Ptolemeii și în fruntea tuturor cetăților eră Alexandria. În această cetate regii construiseră lângă palatul lor un palat de marmură numit *Muzeu*, în care adunaseră toate manuscrisele (400.000) și copii de pe toate cărțile. În Muzeu se află și o grădină botanică, o menagerie și un observatoriu de astronomie. În Muzeu se găseau locuințe pentru învățați, pe cari regele îi ținea cu cheltuiala sa și cu cari venia să mănânce deseori. Din toate părțile veniau tineri, să citească în biblioteci și să asculte lecțiunile acelor mari învățați. Alexandria aveă până la

15.000 de studenți (în București 3.000). De aceeași protecțiune se bucurau învățații în capitalele Seleucizilor, Seleucia și Antiochia, și chiar în capitala unui mic regat, despărțit din regatul Siriei, numit *Pergam*.

Regele din Pergam, numit *Atal*, făcuse o bibliotecă mare și chemă la curtea sa pe artiști și pe învățați.

Influența grecească a fost puternică, de asemenea, în Persia și India. În această din urmă țară regii Siriei au făcut repetate expedițiuni.

artă după ascaru

Handwritten signature or initials.

istoria R. Romanilor

Handwritten signature or initials.

ISTORIA ROMANILOR

Italia veche. Popoarele Italiei vechi.

Italia ocupă locul de mijloc între cele trei peninsule ale Europei sudice. Ea se întinde dela nord la sud și prin Sicilia se apropie de Africa până la o depărtare de 150 km. Pe de altă parte, se apropie de peninsula baleanică până la 60 de km., încât comunicațiunile dintre ea și celelalte țeri au fost foarte ușoare din cele mai vechi timpuri.

Italia se împarte în trei părți: una *continentală*, cuprinsă între munții *Alpi* și *Apenini*, udată de râurile *Po* și *Adige*, cu câmpii foarte roditoare. A doua parte *peninsulară*, este străbătută în toată lungimea de Apenini. În vechime prin Italia se înțelegea numai această parte. A treia parte *insulară*, este compusă din *Sicilia*, *Sardinia*, *Corsica* și alte insule mai mici.

Râuri mari, afară de *Po* și *Adige*, nu sunt în Italia, oăci distanța dela munte până la mare este mică și au au când crește râurile. Între afluenții râului *Po* este însemnat în istorie unul numit *Ticinus* și între râurile din peninsulă este însemnat râul *Tiber*, care trece prin Roma.

Popoarele mai însemnate. În nordul Italiei locuiau Galii, un popor de acelaș neam cu locuitorii Franciei. Din cauză că acelaș neam de oameni locuia de amândouă părțile Alpiilor, partea dintre Alpi și Apenini se numia *Galia cisalpină* (de dincoace d Alpi) pe când Galia de dincolo de Alpi

Flora. — Istoria popoarelor vechi.

(Franzia de azi) se numia *Galia transalpină*. Galii au venit în nordul Italiei mai târziu decât celelalte popoare și sunt cunoscuți în istorie prin năvăliri și jafuri.

Etruscii. Partea peninsulei, cuprinsă între Apenini, Tibru și marea apuseană, era locuită de Etrusci.

Acest popor e unul din cele mai necunoscute în istorie. Ne-au rămas dela el 2.000 de inscripțiuni, citim literile, dar nu înțelegem vorbele, căci limba lor nu se aseamănă cu limba nici unui popor cunoscut. Poate că ei s'au fi fost rămășițele locuitorilor din Europa, mai vechi decât Indo-germanii, poate s'au fi fost chiar un popor indo-germanic, însă s'au fi amestecat limba atât de mult, încât s'au nu o putem înțelege astăzi. Altfel știm, că Etruscii lucrau foarte bine metalele, că aveau moneda fără să o fi împrumutat dela Greci și că făceau vase admirabile de pământ și de bronz. În vechime ei au fost cel mai comercial popor după Greci și după Fenicieni.

Dela ei marea de lângă țara lor s'a numit *tireniană*, căci se mai numiau și *Tireni*. Aveau 12 orașe, cari se uniau numai la vreme de pericol; altfel, fiecare oraș avea regele său, care era și preot. Etruscii credeau mult în spirite, în vrăjitorii, în draci. Mai mult se rugau la draci decât la zeii cei buni. Ei căutau să afle viitorul după sborul și măruntaiele păsărilor și după starea cerului. Etruscii au fost domnii Italiei până pe la 400 î. C., când Galii dela nord și Grecii dela sud le-au distrus puterea.

Latinii. Partea cea mai mare a peninsulei era locuită de popoare indo-germanice, între cari se deosebeau *Latinii*, *Umbrii*, *Samniții*. Ei veniseră prin nord, cam pe la 1500—1200 î. C. Se ocupau cu păstoria și cu agricultura, construiseră întăriri pe dealuri, ca să aibă unde să-și adăpostească averea și turmele în timp de război. Toate cetățile se uniau în caz de pericol, cum și la sărbători comune în fiecare an. Cetățuia cea mai însemnată exercita un fel de supremație asupra celorlalte și Latinii se simțeau un singur popor. Ei erau oameni muncitori, cumpătați și religioși.

Coloniile grecești. Prin secolul IX Grecii începură să se așeze în sudul Italiei și coloniile lor se înmulțiră atât de mult, încât partea de sud a Italiei se chemă *Grecia mare*

36/24 / 400
1281,5 152 12
67
Intre aceste colonii era vestită una *Sibaris*, care putea aduna o armată de 300.000 de ostași, ai cărei locuitori erau foarte bogați și moleșiți. Alta a fost *Locri*, unde a trăit cel mai vechiu leginitor al Grecilor. Au mai fost *Neapolis*, *Tarentul* și în Sicilia *Siracusa*.



Harta Italiei.

Tradițiuni despre întemeierea Romei.

În capul cetăților latine era prin secolul IX *Alba Longa* așezată pe cel mai înalt deal și care după poveste a fost întemeiată de o familie de eroi venită din Troia. Povestea spune că, la arderea Troiei, zeița *Afrodita* mântuise pe fiul ei

Enea, care urcându-se în corabie cu fiul său *Iul*, după mai multe rătăcirii ajunse în Italia, unde fu primit de un rege latin.

După moartea lui *Enea*, *Iul* construi *Alba Longa* și după el urmară 12 regi din neamul său. Cel din urmă, *Proca*, lăsă doi fii, *Numitor* și *Amuliu*. *Amuliu* răpi tronul fratelui său, ucise pe un nepot, iar pe fata lui *Numitor* o făcu călugăriță, ca să nu se mărite și să aibă copii. Într-o zi, pe când ea mergea să aducă apă, i se arătă zeul războiului și-i anunță, că va face copii cu daruri divine. Născându-se doi copii, *Amuliu* porunci să înec pe mamă, iar pe copii să-i ucidă. Nu fură uciși, ci puși într-un coșuleț și aruncați pe *Tibru*, care tocmai era revărsat peste țarm. Coșulețul se opri lângă un smochin și o lupoaică auzind tipătul lor veni și-i alăptă, căci lupul era animalul zeului războiului și copiii erau fiii acelui zeu. Un păstor îi găsi, îi luă cu sine și-i crescă. *Romulus* și *Remus*, după ce se făcură mari și aflară istoria vieții lor, detronară pe *Amuliu* și puseră rege pe *Numitor*. Acesta le dădu voie să construească un oraș pe locul unde fuseseră găsiți. De la început frații începură să se certe asupra locului și asupra numelui cetății. În cele din urmă se învoiră, ca fiecare din ei să stea pe locul său și să observe sborul păsărilor. *Remus* văzu 6 vulturi, iar *Romulus* 12, încât el rămase biruitor. Spre a arăta locul zidului, *Romulus* trase apoi o brazdă, cu un plug de aramă, la care era înjugat un taur alb și o junică albă (753). *Remus* voind să rădă de fratele său, sări peste zid, dar *Romulus* merse asupra lui și-l ucise zicând: «așa să piară oricine va sări aceste ziduri». Astfel povestiau Romanii întemeierea cetății *Roma*, fîca cetății *Alba Longa*. *Romulus* atrase apoi locuitori din cetățile vecine primind pe oricine venia și dănd multime de scutiri. Femei însă nu aveau și cetățile vecine nu voiau să intre în legături de căsătorie cu noua cetate, de aceea *Romulus* alergă la o viclenie. Anunță pretutindeni că Romanii au să dea niște jocuri ne mai văzute. Cetățile alergară să vadă minunea, când în mijlocului jocului, *Romulus* dă un

semnal: Romanii răpesc femeile și fetele vecinilor, cari nefiind armați, trebură să se retragă și tocmai târziu veniră contra *Romei*. Pe unii Romanii îi învinsă, cu Sabinii se împăcară prin mijlocirea femeilor, cari stăruiră să se împace și să formeze un singur popor. *Romulus*, după mulți ani de domnie, pieri în mijlocul unei furtuni; iar un nobil povestea, că l-a văzut el, cum se urcă la cer în mijlocul tunetelor și fulgerelor. Romanii în urmă îl adoră ca pe un zeu.

Afară de *Romulus*, Romanii ziceau că au mai avut 6 regi. *Numa Pompilius*, al doilea rege, a fost om drept și religios, care sta în legătură cu zeii. A înființat mai multe feluri de preoți și a stabilit religiunea cetății.

Tullus Hostilius, al treilea rege, a început lupta cu *Alba Longa*, pe care a supus-o.

Ancus Marcius a făcut un port la gura *Tibrului* și a învins pe Latini.

Tarciniu I s'a purtat luxos ca regii Etruscilor și a făcut în *Roma* canale atât de solide, încât tin până azi.

Servius Tullius al șaselea rege, e cel mai însemnat dintre toți. A împărțit cetatea în suburbii, iar pe locuitori i-a împărțit după avere în 6 clase. A regulat ca toți să facă armată, cei bogați să fie călărași, iar cei săraci pedestrași. *Servius* a înconjurat *Roma* cu zid.

Tarciniu II (superbus) a supus pe toți Latini și s'a purtat aspru cu nobilii, cari se uniră cu grosul poporului și-l alungă (510).

Roma a fost deci guvernată la început de regi, cari însă se urmau prin alegere nu prin moștenire. Puterea regelui era mărginită de nobili, fără învoirea cărora nu putea declara război, nici nu putea să condamne pe cineva la moarte.

Împrejurul lui se află un consiliu (senat) compus din capii (300) celor mai însemnate familii. Senatorii dedeau consiliul regelui, când erau întrebați, tot ei la moartea regelui îi țineau locul până să aleagă pe un altul.

de 9/11 Înființarea republicii.

Dictatura, Tribunatul (494).

În urma alungării lui Tarciniu capii statului au început să fie aleși de adunarea armatei, numită *adunarea centuriilor*. Această schimbare s'a făcut la 510 î. C. și noua formă de guvern se numea *republică*.

În capul republicii erau doi bărbați numiți consuli (colégi). Ca și regii, consuli comandau, judecau, însă funcțiunea lor ținea numai un an. Apoi ei n'aveau dreptul să sacrifice zeilor, ci sacrifică un alt funcționar, numit *regele sacrificiilor*.

Unul din primii doi consuli se numea *Iunius Brutus*, un mare patriot, care după ce alungă pe Tarciniu, pedepsi cu moarte chiar pe fiii săi, căci voiau să readucă înapoi pe tiran. Tarciniu încercă să recâștige domnia printr'un complot, în care atrase și pe fiii primului consul. Brutus află de complot și avu tăria de suflet, să privească moartea meritată a copiilor săi vinovați.

Tarciniu încercă atunci să câștige prin războiu ceea ce nu putuse câștiga prin complot, și veni în contra Romei, cu un rege din Etruria, numit *Porsena*. Romanii îi opriră la trecerea Tibrului, unde un singur Roman ținu pe loc o întreagă armată etruscă la capătul podului. Porsena izbuti în cele din urmă să treacă râul și să înconjoare Roma.

Mucius Scaevola. Un alt Roman numit *Mucius Scaevola* hotărî să se sacrifice el ca să mântuească Roma. Intră în lagărul inamic, cu cuget să omoare pe rege. Ucise însă în locul lui pe secretar, care era îmbrăcat ca și regele și împărția bani ostașilor. Fiind prins și amenințat cu pedeapsă, el, ca să arate că nu se teme de moarte, întinse mâna dreaptă pe un vas cu jeratic, spre a o pedepsi pentru greșala ei. Apoi spuse, că alți 300 s'au jurat să omoare pe rege și că va muri liniștit, căci alții vor îndeplini, ceea ce el numai a încercat. Regele înspăimântat, părăsi pe Tarciniu și se făcu prieten cu Romanii.

Bătrânul rege se unește atunci cu Latinii, cari erau înarmați ca și Romanii și tot ca ei de curajoși. Văzând pericolul cel mare, consuli numesc atunci un magistrat extraordinar, numit *dictator*.

Dictatura. Dictatorul era un fel de rege, care trebuia să fie în ascultare și uniți pe toți Romanii, în cazul vreunei mari înfrângeri în războiu, sau vreunei turburări înăuntru.

El se numia pe 6 luni și avea o putere fără margini, mai mare chiar decât a vechilor regi, căci avea și dreptul de moarte. Dictatorul numit contra lui Tarciniu câștigă o mare bătălie în contra Latinilor. Biruit și de această dată, Tarcinius se retrase și muri afară din țara lui.

Patricienii și Plebeii. Nobili din Roma se numiau patricieni, dela vorba tată (*pater*), căci ca tată ei aveau putere mare asupra familiei. Și în stat tot ei ocupau funcțiunile, moșile luate dela popoarele supuse ei le țineau.

Oamenii de jos se numiau plebei. Ei n'aveau drept de cetățeni, nu puteau ocupa funcțiuni, duceau însă toate greutățile statului, mai ales ale războiului.

În timpul războaielor cu Tarciniu plebeii sărăciseră și se îndatoraseră, pe de o parte pentru că nu putuseră să-și cultive câmpul, iar pe de alta pentru că în războiu fiecare se ținea cu cheltuiala sa. Datornicii își pierdeau moșile, apoi erau aruncați în temniță de împrumutători, cari erau patricieni și aveau pentru ei și legea și pe magistrat. În adevăr, legile le făceau centuriile, cari erau regulate la vot așa încât majoritatea totdeauna era patriciană, consuli erau, și ei, patricieni. Pentru plebei nu era nici lege nici magistrat.

Retragerea pe muntele sacru. Odată veni în piața publică, înaintea plebeilor, un bătrân îmbrăcat în trențe. El arătă rănile câștigate în 20 de bătălii și se plângea că a fost băgat în temniță, cu copiii lui, pentru că s'a îndatorat în timpul războiului. Plebeii cerură să se erte datoriile tuturilor, căci altfel nu vor merge la războiu. Consulul se învoi, dar după terminarea războiului uită învoiala. Atunci plebeii ie-

șiră din Roma și se așezară pe un munte vecin (muntele sacru), hotărâți să părăsească Roma și să construească o cetate nouă. Groaza cuprinse pe patricieni, cari cugetau ce rău va fi de cetatea lor, dacă plebeii se vor așeza lângă ei ca inimici. Aleseră pe un om blând, fost consul, numit *Menenius Agrippa*, și-l trimiseră la plebei ca să-i împace. Menenius povesti plebeilor următoarea poveste: «Odată membrele corpului, mâinile, picioarele, ochii, urechile... se supărară cugetând că numai ele muncesc, pe când stomacul stă și consumă munca lor. Așa dar nu mai voră să hrănească pe leneșul de stomac, dar împreună cu el slăbiră și ele, că stomacul, dacă primește toată hrana, o primește spre a o împărți la toți. Tot astfel și senatul, primește tot, ca să dea tutulor, ceea ce le este de folos». Plebeii înțelesă povestea, dar tot nu se întoarseră în cetate, decât după ce li se iertară datoriile și li se dădu dreptul de a avea 2 apărători numiți *tribuni*.

Tribunatul. Tribunii erau avocații plebeilor și aveau drept să împiedice cu vorba «*veto*» (opresc) orice nedreptate făcută plebeilor. Însă puteau apăra numai pe plebeii de față: *tribunii apărau numai atât cât apucău cu mâna, cât ajungeau cu ochii, cât cuprindeau cu glasul*. În senat n'aveau voie să stea pe scaun ca senatorii, stau modești lângă ușă; dar îndată ce auziau că senatul ia o măsură vătămătoare plebeilor, ziceau «*veto*». Și vorba lor era ascultată, căci patricienii juraseră împreună cu plebeii, ca să condamne la moarte pe oricine va ataca pe vreun tribun, chiar cu vorba (494).

Decemvirii și cele XII table.

Decemvirii. Egalizarea patricienilor cu plebeii.

Certele dintre patricieni și plebei deveniră mai serioase după înființarea tribunatului, căci tribunii susțineau cererile plebeilor. Plebeii voiau să li se dea o parte din pământul statului, cucerit prin războaie dela popoarele vecine.

Unii nobili susțineau pe plebei, însă cei mai mulți erau în contra lor și apărătorii plebeilor numai după lupte îndelungate, au izbutit să le facă droptate.

O altă pricină de suferințe pentru plebei, pe lângă lipsa de pământ, era lipsa de legi scrise. Judecătorii erau patricieni și hotărârile lor nimeni nu le putea controla, căci se dau după obiceiuri ținute secrete și numai patricienii le cunoșteau. Tribunii cereau să se numească o comisiune, ca să scrie legile. Patricienii se opuseseră ani de zile, în care timp încercară să împace pe plebei, dând pământ celor mai săraci, ridicând numărul tribunilor până la 10. Tribunii însă cereau mereu legi. În cele din urmă, patricienii se învoiră să trimeată în Grecia o solie care să aducă legile grecești și mai ales pe ale lui Solon. Apoi se aleseră 10 bărbați (*Decemviri*), ca să scrie legile. În acest timp ies din funcțiune toți magistrații (consuli, tribuni), că să nu influențeze pe legiuitori. Decemvirii fac în anul întâiu 10 table de legi și le așează în piață, ca să le cunoască toți. În anul al doilea fac alte două table. Aceste 12 table de legi au format baza legilor romane. Copiii le învățau în școli, însă până la noi n'au ajuns decât părți din ele. Cele 12 table dedeau plebeilor drepturi în familie (dreptul de tată, de moștenire...) și în multe privințe îi făceau deopotrivă cu patricienii. După sfârșitul anului al doilea, decemvirii nu voră să se mai retragă, începură să se poarte ca tirani și plebeii din nou părăsiră Roma, unde nu se întoarseră decât după ce se învoiră, ca să se poată aduna și ei sub prezidenția tribunilor, iar hotărârile acestor adunări să aibă putere de lege și pentru patricieni.

Plebeii bogați tot erau supărați că nu aveau drept de căsătorie cu patricienii și că nu puteau fi consuli. Un tribun certu, ca să se permită căsoriile între cele două clase, iar unul din consuli să fie plebeu. Patricienii iarăși se opuseră câtva, până când, în sfârșit, primară căsătoria între cele două clase. Cât pentru consulat, îl desființară și hotărâră, ca în locul celor doi consuli *tribunii militari* să aibă putere de

consuli. Tribunii aceștia erau generalii armatei și plebeii puteau ajunge generali.

Însă, ca să micșoreze puterea acestor tribuni, patricienii le luară dreptul de a număra poporul și de a face listele de vot și-l dădură unor magistrați noi numiți *censori*, cari se alegeau numai dintre patricieni.

Egalizarea celor două clase. Cearta dintre patricieni și plebei s'a hotărât în 367. Doi tribuni, Stolo și Sextius, propuseră următoarele trei legi.

1. Ușurarea datoriilor: să se scază din capital interesele plătite, ca și cum s'ar fi plătit din capete, iar restul să se plătească în 3 ani.

2. Să se aleagă iar consuli, din cari unul să fie plebeu.

3. Pământul Statului să se împartă la toți patricienii și plebeii. Patricienii puteau lua cel mult 500 de iugere (un iuger era locul arat într-o zi de un plug cu doi boi, o jumătate de pogon sau un sfert de hectar).

Patricienii fiindcă dăduseră voie plebeilor să fie consuli, luară dela consuli puterea de a judecă și o dederă la doi magistrați numiți pretori. Egalizarea completă între cele două clase s'a făcut la anul 300, însă mai înainte plebeii ajunseră nu numai consuli, dar și dictatori, censori, și pretori. Atunci poporul roman unit, virtuos și războinic, va supune lumea prin curajul și disciplina lui.

Comitiile. Funcționarii romani (cari nu primiau leasă) și legile se hotărâau în adunarea armatei, numită *comiții centuriate*.

Din 193 de centurii (sute) 98 erau compuse din patricieni și din plebeii bogați, iar restul poporului formă numai 95 de centurii. Fiecare centurie dădea un vot. Votau întâiu cei mai bogați, iar ceilalți votau ca ei, căci Romanii credeau că primul vot arată voința zeilor. Comitiile centuriate erau, dar, o adunare aristocratică. Președintele adunării avea mare putere asupra ei: putea s'o oprească dela vot, când nu-i plăcea, sub cuvânt că s'a arătat pe cer vreun semn sau păsările nu sunt favorabile (nu mănâncă...). Tot cu asemenea cuvinte putea să nu recomande adunării pe vreun candidat, care nu-i plăcea lui, iar adunarea nu putea alege un candidat nerecomandat de preșident. Ea era disciplinată ca o armată.

Adunarea plebeilor cu tribunii se numea *comițiile tribute*. Era adunarea democratică, însă nu avea voie să discute decât legile încuviințate de senat.

Forul. Adunările poporului se țineau într-o piață numită *forum*, înconjurată cu temple vechi și înfrumusețată cu o mulțime de monumente. În for arătau Romanii smochinul de care s'a oprit coșul cu Romulus și Remus, acolo era tribuna după care vorbeau oratorii. Forul servia și ca loc de târg.

Camil Invaziunea Gallilor.

Marcus Furius Camillus a fost unul din întemeietorii puterii Romanilor. El a organizat armata, a început cuceririle romane și a meritat numele de *al doilea fondator al Romei*.

Armata romană, cum a lăsat-o el, a supus lumea veche, și-a făcut din Romani cel dintâiu popor militar din istorie. Nici Grecii și nici vre-un popor nou nu a întrecut pe Romani prin armată, căci la nici un popor nu s'au dezvoltat ca la Romani virtuțile militare, *disciplina* și *răbdarea*. Romanii erau răbdători, căci mai toți erau țărani și armatele formate de țărani sunt superioare celor formate de orașeni. Rușinea de a-și pierde armele în bătaie era atât de mare pentru un ostaș, încât s'au văzut soldați sărind în mijlocul inamicilor, ca să-și reia armele sau să moară. Credința către steag era atât de mare, încât uneori generali îi aruncau în mijlocul inamicilor, pentru ca ostașii să meargă să-l lă.

Înainte de Camil soldații romani erau înarmați, ca și Grecii, cu un scut, un coif, o platoșă de aramă și o sabie scurtă cu 2 tășuri. Camil le-a mai dat o lance lungă de doi metri. Armele vechi erau bune numai pentru lupta de aproape, pe când lancea servia și în lupta de departe, căci soldatul o arunca asupra inamicului, când se apropia de el la 10—20 de pași. Astfel că Romanii puteau să se lupte cu inamicul și de departe și de aproape.

Această putere o arătară Romanii în lupta cu Etruscii. Era în Etruria o cetate, numită *Veii*, vecină cu Roma și totdeauna în luptă cu ea. Deseori au fost învinși Romanii,

când însă Camil ajunsese în capul lor, soarta luptei se schimbă. Până la el ostașii se întrețineau cu cheltuiala lor și se înarmau singuri. Camil hotărî să plătească leaful ostașilor, cari putură să rămână sub steag și vara și iarna, căci hrana nu trebuia să le-o mai aducă de acasă. Această ispravă este tot așa de mare ca și a domnilor noștri, cari au făcut armate permanente. Romanii înconjură Veii și o ținură înconjurată 10 ani, fiind deseori respinși dela ziduri. Camil atunci făcu pe sub pământ un drum, al cărui cap da toemai într'un templu din Veii, dădă apoi ordin ca o parte din armată să atace zidurile, pe când el cu altă parte intră în cetate pe drumul săpat. Prin această cucerire Romanii se ridicară deasupra tuturilor celorlalte cetăți din Italia.

Camil intră apoi în Roma într'un car tras de 4 cai albi, înaintea lui mergeau inimicii învinși, în urmă veniau soldații, cu coroane de laur pe cap. El ținea în mână un sceptru de fildeş, pe cap avea o coroană de laur. Această intrare măreață se chemă *triumf* și se permitea în urmă oricărui general, care câștigă o victorie, în care să fi pierit cel puțin 5.000 de inimici.

Camil prin această pompă își atrase o mulțime de inimici.

El îl acuzară că a oprit din prăzile dela Veii și-l dădură în judecata poporului, dar Camil nu voi să meargă la judecată și ieși din Roma. Când ieși pe poarta cetății, zise: «cetate nerecunoscătoare, să dea zeii să ai nevoie de mine».

Invazia Galilor. Romanii avură nevoie îndată de Camil, din pricina unei năvăliri a Galilor. Acești barbari veniau din nord asupra Etruscilor, cari cerură ajutor dela Roma. Romanii trimiseră trei delegați, cari credeau că prin tratări îi vor opri din mersul lor. Galii nu se opriră însă, ci înaintară și asupra Romei, în număr de 70.000. Romanii fură bătuti la râul *Allia* (390) atât de rău, încât puțini scăpară și fugiră la Veii. Galii se dederă la beție și petreceri, în care timp Romanii fugiră în cetățile vecine sau se retraseră în cetățuia *Capitoliu*, înconjurată cu ziduri. Numai câțiva bătrâni rămaseră în Roma și fură uciși de Gali, cari înconjură cetățuia 7 luni, fără a putea să o cuprindă. În

acest timp Camil adună rămășițele armatei romane și se pregăti să vie contra inimieiilor ca dictator. El voia însă să fie aprobat de senat. De aceea trimise pe un tânăr, care urcă dealul Capitolului pe o parte prăpăstioasă, intră în cetățuia și primi încuviințarea senatului. Galii observând



urmele pe unde se suise tânărul, căci dăduse o zăpadă ușoară, se suiră și ei în timpul nopții, unul câte unul, și în zori erau în vârful dealului. Dacă ar fi cuprins Capitolul, Roma ar fi fost nimicită. Insa niște găște ținute pentru sa-

crificiu, începură a gărăi și deșteptară pe Romani, cari respinseră pe inimi. În fine Galii aflând că în țara lor au intrat inimi, iar Romanii, fiind în lipsă de hrană, se învoiră să se împacă pentru o sumă mare de bani. Pe când cântăreau aurul, Galii înșelau și Romanii se plâneră, dar căpetenia Galilor aruncă în balanță și sabia lui, zicând: vai de cei învinși! În acel moment sosește Camil cu armata. El zice: «nu cu aur, ci cu sabia își răscumpără Roma libertatea». Galii alcargă la arme, se începe o luptă cruntă pe strade, Camil iese biruitor.

Văzând pustilită cetatea, Romanii voiau acum să o părăsească și să se așeze la Veii. Camil însă îi consiliă să nu facă asemenea faptă, și astfel a meritat numele de al doilea întemeietor al Romei.

El muri după ce fusese de 5 ori dictator.

Cucerirea Italiei.

Războaiele cu Latinii și cu Samniții.

Într-o mare parte a Italiei de jos și de mijloc locuiau *Samniții*, un popor înrudit cu poporul roman. Samniții erau păstori puternici și țărani curajoși, mai numeroși decât Romanii și cu o țară mai întinsă. Romanii îi întreceau însă prin organizarea militară și prin unire. Romanii au purtat cu Samniții războaie crâncene și lupta dintre ei a fost lupta de supremație în Italia. După o luptă de 40 de ani, Romanii rămân adevărați stăpâni ai peninsulei.

Samniții au fost multă vreme aliați cu Romanii, s'au luptat împreună contra Galilor, au supus popoarele vecine, au ajutat chiar pe Romani în lupta cu Latinii.

Războiul cu Latinii. Latinii recunoscuseră supremația Romei și se luptaseră alături cu Romanii în toate luptele lor. Crezând că a sosit momentul să se facă egali cu Romanii, cerură ca jumătatea senatorilor și a funcționarilor să se aleagă dintre ei. Romanii nu voiră și se începu un război cu atât mai crâncen, cu cât Latinii erau înarmați

și organizați ca și Romanii. Aceștia aveau un mare și sever general, numit *Manlius Torquatus*. Numele *torquatus* va să zică *cel cu colan*, întâ de ce: el era tânăr soldat în timpul războaielor cu Galii și odată pe când armata romană era în fața armatei galice, iese din șirul Galilor un uriaș, înalt și voinic, cu un lanț frumos de aur la gât și strigă în gura mare, că dacă îndrăznește cineva ca să se lupte cu el, să înainteze. Nimeni nu îndrăzniă și Galul râdea de Romani. Atunci Manlius iese din rânduri, se luptă cu acel Gal și-l ucide, îi ia apoi lanțul de aur și-l pune la gâtul său. În războiul cu Latinii el ordonase, ca nimeni să nu se lupte cu vreun inimic fără ordin. Însă unul din capii inimicilor provoacă la luptă chiar pe fiul său. Acesta se luptă și învinse pe inimic, dar Manlius condamnă la moarte pe fiul său, căci nu respectase ordinul.


De aci vedem cât de disciplinată era armata romană. Lupta cu Latinii se dădă la Vezuv. Înainte de luptă, amândoi consulii, Manlius și Decius Mus, visară că zeii cer o armată și pe căpetenia celeilalte armate. Pentru ca victoria să fie a lor, ambii generali hotărâră să se sacrifice acela, a cărui armată va șovăi în luptă.

În mijlocul bătăliei aripa lui Decius începă să se retragă, atunci el chemă pe preot să-i citească rugăciunile înmormântării, se aruncă în rândurile inimice și muri, străpuns de lance. Romanii învinseră pe Latini și-i supuseră cu totul.

Primul și al doilea război cu Samniții. În luptele cu Samniții au suferit și Romanii înfrângeri mari. Cea mai vestită umilire suferită de Romani a fost la trecătoarea Caudină (*furcile Caudine*). Acolo comandantul Samniților a prins 4 legiuni (1) cu 2 consulii, pe cari i-a silit să încheie pace și apoi i-a trecut pe sub jug (2). Senatul însă nu primi pacea, ci trimise Samniților pe consuli și pe ofițeri.

În cele din urmă tot Romanii învinseră. Victoria Roma-

(1) O legiune avea 5.000 de ostași.

(2) Trei lănci așezate astfel .

nilor se datoră și faptului, că îndată ce apucau vreun loc în țara Samniților, așezau acolo o colonie de ostași. Acea colonie le da ajutor și Samniții loviți din toate părțile, nu putură rezista. În zadar se aliară ei cu Etruscii și cu Galii, căci Romanii îi învinseseră. Cea mai mare victorie, câștigată de Romani în războiul cu Samniții, a fost cea, dela *Sentinium*, unde toată Italia se unise contra lor. Și în această luptă s'a aruncat în mijlocul inamicilor un alt Decius, fiul celui mort la Vezuv, și a câștigat victoria cu prețul vieții lui. Această victorie, câștigată la 100 de ani (295) dela cucerirea Veei, însemnă supunerea întregii Italii. Cât de crâncene au fost aceste lupte, se poate înțelege din lupta dela *Aquilonia*: le rămăsese Samniților o armată de 16.000 de luptători, cari juraseră să moară în luptă. Se numia *legiunea inului*, căci toți erau îmbrăcați în haine albe de in. Toți au murit în luptă. Samniții intrară sub supremația Romei.

Războiul cu Tarentul și cu Pyrrhus (282—272)

Heraclea. Appius Claudius Caecus. Colonile. Căile militare.

După supunerea Samniților, Romanii aduseră sub ascultarea lor mai multe cetăți grecești din Italia sudică. Numai cetatea *Tarent* nu voia să li se supună, dar nesimțindu-se în stare a li se opune, chemă în ajutor pe viteazul rege al Epirului numit *Pyrrhus*.

Acesta era vârul lui Alexandru cel Mare și unul din cei mai mari generali ai Greilor. Lupta dintre el și Romani a fost lupta dintre armata greacă și romană. Grecii erau însă inferiori Romanilor, căci armele lor erau numai pentru lupta de aproape, pe când Romanii se puteau lupta și de departe. Apoi Romanii aveau rezerve, căci companiile lor erau așezate pe trei linii astfel:

— — — — —
— — — — —
— — — — —

și intrau în luptă una după alta numai trupe odihnite.

La *Heraclea* se dădu lupta și Romanii se luptau cu atâta cerbieie, încât *Pyrrhus* pierzând speranța în victorie, dădu

ordin să aducă elefanții. Romanii, cari numai văzuseră elefanți, se speriară, dar victoria lui *Pyrrhus* fu așa de costisitoare, încât începă cu Romanii tratări de pace. Un grec dibaci, numit *Kineas*, fu trimis la Roma și izbutise să fie ascultat, când apare în senat, dus de fiii săi, bătrânul senator orb, *Appius Claudius Caecus*: «nu se poate face cu *Pyrrhus* pace, zise el, cât timp se află în Italia. Să plece îndată și apoi să ne propuiă pace». Senatul întrerupse tratările, iar *Kineas* mergând la *Pyrrhus*, îi spuse că senatul este așa de demn, încât seamănă cu o «adunare de regi». Senatul trimise la rege o solie de trei bărbați, ca să răscumpere pe prizonierii din războiu. Intre ei se află *Fabritius*, căruia regele voi să-i dea un dar prețios, pe care însă Romanul îl respinse, deși în casa lui nu avea argintărie decât o solniță de sare și un pahar pentru sacrificiu.

A doua luptă se dăde la *Ausculum*, tot în paguba Romanilor. Se spune că *Pyrrhus* ar fi zis: «dacă vom învinge pe Romani încă într-o luptă, vom pieri cu toții». Tocmai atunci *Siracusa* îl chemă să o apere contra Cartaginezilor, *Pyrrhus* se bucură că poate părăsi Italia. Trece în Sicilia, bătă pe Cartaginezi și cugetă să-și facă un regat în Sicilia, dar aliații îl părăsiră, nefiind deprinși cu asprimea militară a lui. Atunci se întoarse iar contra Romanilor, care-l așteptau la *Malventum*. *Pyrrhus* fu bătut rău, părăsi Italia și se întoarse în Grecia, unde pieri la atacul unui oraș. Romanii schimbă numele orașului *Malventum*, numindu-l *Beneventum*, supuseră *Tarentul* și toate cetățile grecești din Italia.

Organizarea Italiei. Romanii țineau supusă Italia în condițiuni diferite. Latinilor le lăsară mai multe drepturi, celor cari se supuneau de bună voie le dădeau mai multă libertate decât celor cari se luptau cu tărie.

Unele cetăți s administrău singure, altele erau administrate de funcționari romani. Cetățile între ele n'aveau voie să facă alianțe, nici comerț, nici chiar căsătorii, ca să nu se unească contra Romei. Aveau însă drept de comerț și de căsătorie cu Roma. Cetățenii din alte

cetăți puteau veni la Roma, spre a alege și chiar spre a fi aleși în magistraturi.

Toate cetățile trebuia să dea armată. Romanii nu cereau bani, cereau soldați și de aceea italicei se mulțumiră cu administrația romană.

Coloniile. Romanii când supuneau un popor, îi luau o parte din pământ cu o cetate și stabiliu în ea un număr de ostași, ca să ție pe supuși în ascultare. Italia era plină de asemenea colonii militare.

Ele erau ca o oglindire a Romei: 2 consuli, pretori, censori, tribuni. Locuitorii puteau merge la Roma să voteze, iar în caz de război erau ca o Romă în mijlocul inamicilor.

Așa au bătut Romanii pe Samniți și au făcut pe toți italicei să vorbească latinește.

Căile militare. Ca să meargă repede în țerile supuse, Romanii au construit căi de piatră și de cărămidă atât de solide încât țin și azi, cum sunt la noi câteva. Armata mergea cu o înțelea de speriat (6 klm. pe oră, când mergea la pas de voie) pe acele căi și orice rezistență încetă. Căile le făceau censorii. Un censor vestit pentru aceasta a fost Appius Claudius Caecus, care a unit sudul Italiei cu Roma, printr-o șosea minunată (c. appia).

Vieța primitivă a Romanilor.

Romanii erau un popor serios, muncitor și simplu în obiceiurile sale. Ocupația lor principală era agricultura. Industria și comerțul le lăsau mai mult în mâinele sclavilor, cari munciau pentru stăpânii lor, sau în mâna sclavilor liberi. Totuș se făcea un comerț întins, mai ales cu sudul Italiei și cu Etruria. Populația Romei a crescut tocmă prin așezarea străinilor, cari din toate părțile veniau la Roma. Cetatea era așezată într-o poziție minunată, deoparte Italia de sud mai mult grecească, de altă parte Etruria cu multe meșteșuguri. Marea era departe de câteva ceasuri, iar până la

dânsa râul Tibru, pe care se puteau urcă în voie corăbiile.

Dela Etrusci au învățat Romanii să construească vestitele lor canaluri cu bolte mari și puternice, dela ei au împrumutat credințe religioase, multe feluri de preoți și multe podoabe pentru funcționarii cei mari ai Statului.

Din cetățile grecești, s'a răspândit în Italia cultura viței și a măslinului, tot de acolo s'a împrumutat scrierea, moneda și mai întreaga religie grecească. Legătura strânsă dintre Roma și cetățile grecești se păstrează în povestea următoare. Odată veni la cel din urmă rege roman, o bătrână profeteasă greacă, Sibila, și-i oferă 9 cărți, în cari se cuprindea trecutul, prezentul și viitorul Romei, însă ceru pe ele o sumă nepomenit de mare. Regele nevoind să plătească o sumă atât de mare, profeteasa plecă, și se întoarse înapoi cu 6 cărți, pentru cari ceru aceeași sumă. Nevoind regele nici a doua oară, bătrâna se întoarse a treia oară numai cu 3 cărți, pentru cari ceru prețul dintâiu. Tarciniu le cumpără, le așază într'un templu, puse preoți ca să le păzească și să caute în ele la vremuri grele pentru stat.

Moravurile. Familia la Romani nu cuprindea numai pe părinți și pe copii, ca la noi, ci cuprindea pe toți membrii cari se trăgeau din acelaș moș. Să zicem, s. e. că Gaius are 4 băieți, însurați, cu copiii și femeile lor: aceștia nu se despărțiau de Gaius, trăiau împreună, munciau moșia cu toții, iar Gaius era până la moartea sa stăpân peste toți, peste familia și copiii săi, peste nepoții și nurorile sale. La moartea lui Gaius, băiatul său cel mai mare, dacă era major, rămânea în locul tatălui, stăpân al unchilor, al mătușilor, al fraților și chiar al mamei sale. El împărția munca tutulor pe moșie, el îi judecă, putea să-i pedepsească, pe unii putea să-i vânză robi și chiar să-i ucidă.

Cincinnatus. Capul familiei, de altfel, muncia pământul cu servitorii și cu oamenii săi. Exemplu strălucit din acele timpuri a rămas Cincinnatus. În vârstă de 80 de ani, el se retrăsese lângă Tibru și cultivă o moșioară de vre-o 3 po-

goane de pământ. Într-o zi se pomenește cu delegați sosiți dela senat, ca să-i spuie că e numit dictator, căci nenorocire mare a căzut peste Roma, inimicii au înconjurat armata. Cincinnatus, care săpa cu mâncile sumese, se șterse pe frunte de sudoare, liniștit, se îmbracă cu hainele și plecă. Peste două zile înconjură pe inimici, îi siliă să treacă pe sub jug, iar după 16 zile se retrase din dictatură, deși era numit pe 6 luni, și se întoarse la moșioara lui.

Acest traiu cumpătat îi făcea incoruptibili. Odată veni la un general învingător trimiși străini și-l găsiră în căsuța lui, mâncând niște legume pe un taler de lemn. Ei îi oferă aur, Romanul îl refuză cu mândrie.

Respectul copiilor pentru părinți era mare. În timpurile târzii, când obiceiurile vechi se pierduseră, tot s'a putut vedea un bătrân mergând la fiul său, care și el ocupase mari funcțiuni, dar care făcea parte dintr-o conjurațiune, și ucizându-l cu cuțitul în mijlocul stradei: «te-am crescut ca să aperi statul, nu ca să-l distrugi» i-a zis el.

Un tânăr foarte viteaz, Coriolanus, fiind amenințat cu moartea de tribuni, a fugit la un popor vecin și s'a întors cu o mare armată contra Romei. În zadar l-au rugat să aibă milă de cetate, mai întâiu o delegație de senatori, apoi o delegație de preoți, căci Coriolanus nu voia să se retragă. În cele din urmă veni să-l roage mama și soția lui. Coriolanus ieși înaintele-le, dar mama sa nu-l lăsă să se apropie: «mai întâiu spune-mi, am venit la inamicul, sau la fiul meu.» El se umili, îmbrățișă pe mama sa și zise: «mamă, ai mântuit Roma, dar ai pierdut pe fiul tău» căci s'a retras cu armata și a murit în țară străină.

Religiunea. Romanii credeau în spirite, ca toate popoarele. În fiecare loc, în fiecare lucru se ascunde un spirit: florile le înflorește *Flora*, *Pomona* coace poamele, *Bubona* îngrijește de boi etc. La orice faptă ne ajută un spirit: când ducem mâncarea la gură ne ajută o zeiță, când ducem băutura la gură ne ajută altă zeiță. Când mergem la plimbare ne duce un spirit, când venim dela plimbare ne aduce alt

spirit. Între spirite erau mai puternice spiritele luminii (*Dei* și spiritele morților (*Larii*, *Penații*).

1. Dintre spiritele luminii cel mai vechiu a fost *Ianus* cu două capete (soare răsare și soare apune); zeița femeie era *Diana*. Zeul primăverii *Mars*, a devenit mai târziu zeul războiului. S'a adăugat mai târziu *Jupiter* și mai apoi zeii grecești cu nume romane.

2. Romanii, ca și Grecii, credeau că sufletele morților se fac spirite și ajută pe cei rămași în viață. În fiecare casă ardea focul neîncetat și capul familiei oferea în fiecare zi mâncare și băutură strămoșilor săi. Orașul avea în onoarea zeiței *Vesta* un altar, pe care focul era întreținut ziua și noaptea de niște călugărițe numite *Vestale*. Se zicea că vestalele au fost înființate de regele Numa Pompiliu. Tot el ar fi construit în onoarea lui Ianus un templu, care sta deschis în timp de război și închis în timp de pace. Numa ar fi regulat și calendarul, adăogând lunile ianuarie și februarie, căci până la el anul avea numai 10 luni și începea cu luna martie.

La Romani mai erau ca preoți *pontificii*, cari îngrijiau de facerea calendarului; *augurii*, cari cercetau voința zeilor după sborul păsărilor și după starea cerului.

Războiul întâiu punic.

Duilius. Regulus.

Prin supunerea Italiei sudice, Romanii se făcuseră vecini cu Italia. Această insulă, bogată și plină de cetăți grecești, era ocupată în mare parte de Cartaginezi. În Siracusa se ridicase un rege aspru, care conducea statul sprijinindu-se pe armată, în alt oraș se stabiliseră niște sfărâmaturi de armată, Mamertinii, cari se luptaseră contra Cartaginei.

Cartagina era foarte bogată, dar bogățiile ei erau o cauză de slăbiciune în loc să-i fie una de putere, căci familiile bogate țineau guvernul numai pentru ele și asupriau familiile mai sărace și pelucă-

tori. În capul statului erau la Cartagina doi judecători, a căror putere era foarte mărginită de un senat și mai cu seamă de *adunarea* celor 104, care aveau drept de moarte asupra judecătorilor și senatorilor. Familiile puternice erau inimice oricărui general distins, căci se temeau să nu se facă domnul cetății. Armata se compunea din străini plătiți. Cartagina era, dar, puternică prin flotă și prin bogăție, Roma era superioară prin organizarea politică și militară.

Între Roma și Cartagina s'au purtat 3 răboaie mari, numite de Romani *punice* (adică feniciene).

Cauza primului războiu punic (264—241) au fost Mamerthinii, cari fiind amenințați de Siracuzani și de Cartaginezi, cerură ajutor dela Romani. Aceștia trimit o armată, care bate pe regele Siracuzei și-l silește să se supună, bate apoi pe Cartaginezi și ocupă toată insula, afară de puține orașe de pe margine, cari rămân în stăpânirea Cartaginezilor. Romanii însă acum nu se mulțumiau numai cu Sicilia, ci voiau să nimicească puterea Cartaginei. Dar puterea Cartaginei era pe apă.

Duilius. Consulul Duilius formă o flotă de 120 de corăbii și găsi un meșteșug de luptă, prin care Romanii puteau învinge pe Cartaginezi. Atunci luptele pe apă se hotărâu nu prin arme, ci prin mișcări repezi și prin loviri între corăbii. La mișcări și la loviri erau mai pricepuți Cartaginezii, cari aveau flotă de 600 de ani. Însă pe corăbii ei aveau numai lopătari, nu și soldați. De aceea Duilius puse la corăbiile sale niște poduri cu cioc la capăt. Cât se apropia o corabie cartagineză, Romanii aruncau asupra ei podul cu cioc, o opriau în loc și ostașii romani treceau pe pod asupra lopătarilor cartaginezi luptându-se cu ei ca pe uscat. Duilius, primul învingător pe apă, a fost onorat de Romani în mod extraordinar. I s'a ridicat o coloană cu cioc și cu o inscripțiune, care se păstrează până azi.

Încurajați de acest început, Romanii plănuiră să atace pe Cartaginezi chiar în Africa, unde trimiseră o flotă de peste 300 de corăbii sub comanda consulului *Regulus*.

Regulus. Era un om de felul lui Cincinnatus. Avea numai

4 pogoane de pământ și trăia simplu și cumpătat, muncind singur cu mâinele. În capul flotei bătu la *Ecnom*, în Sicilia, o flotă cartagineză, mare cât cea romană. Aceasta este cea mai mare luptă navală din istorie alături cu lupta dela Salamina.

După ce bătu pe Cartaginezi, *Regulus* debarcă în Africa. Senatul era atât de sigur, că *Regulus* va cuprinde Cartagina, încât rechemă cea mai mare parte de flotă și de armată. *Regulus* rămase numai cu puțini ostași, însă ceru voie dela senat să se întoarcă și el în țară, căci a aflat că i-a murit îngrijitorul moșiei și nu știe ce se va întâmpla cu familia sa. Senatul îi răspunse, să urmeze războiul, căci moșia și familia lui sunt în grija patriei. *Regulus* amenință Cartagina, care ceru pace, dar consulul pretinse supunerea cetății. Cartaginezii se prepară desperați sub conducerea unui Grec, nimicesc armata romană și prind pe *Regulus*. Fiind învinși în altă bătălie, Cartaginezii trimit la Roma o solie pentru încheierea păcii. În aceea solie era și *Regulus*, pe care Cartaginezii îl puseră să jure că se va întoarce în robie, dacă pacea nu va reuși. El merse la Roma și nu numai că nu stăruie pentru pace, dar îndemnă pe Romani să urmeze războiul, căci Cartagina este sfârșită de puteri. Apoi cu toate rugămintele a lor săi, merse la Cartagina, spre a nu-și călca jurământul. Cartaginezii l-au chinuit în mod îngrozitor: l-au pus într-o cutie cu cuie ascuțite de fier pe dinăuntru și l'au lăsat să moară de somn, de foame și de durere.

După învingerea dela Ecnom, Romanii pierdură 4 flote, încât senatul renunță la lupta pe apă. Războiul se mărginea numai la înconjurări și cuprinderi de orașe în Sicilia. Vestit în aceste răboaie ajunse generalul cartaginez *Hamilcar Barcas* (fulgerul). În cele din urmă triumfară virtuțile și patriotismul roman, căci cetățenii romani contribuă cu banii lor și făcură o flotă. Cu această flotă Romanii învinseseră flota cartagineză. *Hamilcar Barcas* fu nevoit să încheie pace. Cartaginezii dedeau Romanilor Sicilia și se obligau să plătească o sumă de bani.

Războiul al doilea punic (218—201). Hannibal.

După întâiul războiu punic, Romanii începură cucerirea țărilor dela nordul Etruriei și prin lupte crâncene supuseră Galia cisalpină și întreg pământul până la Alpi, încât toată Italia de azi era sub stăpânirea Romanilor.

Cartagina trebui să poarte mai întâiu un războiu cu mercenarii, fiindcă n'avea bani să le plătească leafa. Mercenarii meraseră asupra Cartaginei și era ca s'o cuprindă, dar Hamilcar Barcas izbuti ca să-i închiză într'o strâmtoare de munți. Acolo au suferit de foame atât de grozav, încât se mâncau între ei. Tocmai în acest timp, Romanii ocupară Sardinia și amenințară Cartagina cu un războiu nou. Cartaginezii se supuseră soartei, lăsară Romanilor Sardinia plătind și o sumă de bani.

Atunci Hamilcar se hotărî să câștige patriei sale altă țară și să-i facă o armată, care să-i apere existența contra Romei. El plecă în Spania și ocupă partea cea mai mare a țării. După moartea lui urmă ginerele său, care fu ucis de un sclav, apoi se ridică în capul armatei Hannibal, fiul lui Hamilcar. El este cel mai mare general din istoria popoarelor vechi și a fost cel mai mare inamic al Romanilor.



Se povestește că tatăl său l-a pus să jure, când era copil, că va fi inamic Romanilor până la moarte. El și-a ținut jurământul. Era cumpătat la mâncare și la băutură, era deprins să rabde de somn, se purta simplu ca soldații de rând. Când luă comanda armatei înconjură Saguntul, o colonie grecească pusă sub protecțiunea Romanilor. Romanii trimet la ei soli, el nu vrea să-i primească și soli merg la Cartagina să ceară pe Hannibal prizonier, par'că ar fi putut Cartaginezii să-l dea și dacă ar fi voit. În acest timp Saguntul cade și Cartaginezii primesc declararea războiului. Romanii credeau că luptele se vor purta în Spania și Africa și trimiseră armata în aceste părți. Hannibal însă decisese să atace Italia prin nord, unde Galii nu erau bine supuși. El

schimbă locul războiului și planul lui este cel mai îndrăzneț plan făcut de vreun general. Războiul acesta a fost de o însemnătate fără seamăn, deși s'a purtat între un om și o națiune. În el s'a decis a cui avea să fie domnia lumii.

Hannibal plecă din Spania peste Pirinei, străbătut sudul Galiei pe lângă generalii romani, cari nu înțelegeau gândul lui, ei credeau că fuge de frica lor și ajunsese la Alpi. Trecu munții cu mari greutate și când ajunsese în câmpie nu-i mai rămăsese decât 20.000 de pedestrași, 6.000 de cavaleri (218). Doi consuli fură bătuti unul după altul, unul fu și rănit în luptă. Galii începură să creadă în steaua lui și-i veniau în ajutor din toate părțile. Trecu Apeninii tocmai în timpul topirii zăpezilor, când toată Etruria era un lac, și după greutate de neînvinș pentru altul. Norocul îi trimise în față o armată romană, al cărui consul, un lăudăros, credea că-l va bate ușor. Hannibal îl atrase între lacul *Trasimen* și între niște dealuri, pe o vreme neguroasă. Armata fu nimicită, iar consulul ucis. Hannibal dedă drumul Italiei prinși, zicând că el poartă războiu cu Romanii și vrea liberarea Italiei. Din Etruria se îndreptă spre sud, unde voia să răzcoale pe Samniți. Italia însă nu se mișcă, pentru că supremația romană era mai ușoară decât cea cartagineză.

Fabius Maximus Cunctator. În acel timp de nenorociri Romanii aleseră dictator pe un bărbat înțelept și încercat, numit Fabius Maximus. Fabius pricepu pe Hannibal și se feriă de lupte mari cu el, dar căută să-l slăbească prin loviri mici. Planul lui izbuti, poporul însă suferia de jafurile lui Hannibal. El acuză pe dictator că întârziează (Cunctator) și cerea să se trimească generali de luptă. Fabius se retrase după șase luni și când comanda o luă consulul *Varro*, alt lăudăros. Romanii suferiră cea mai mare pierdere din istoria lor, la *Cannae*. O armată de aproape 90.000 de legionari a fost distrusă; celalt consul și 50.000 au rămas morți, 20.000 luați prizonieri. Roma nu mai avea armată, și totuși niciodată n'a fost mai vrednică de admirat ca atunci. *Senatul ieși înaintea nevredețului Varro și-l felicită, că*

tot n'a pierdut speranța; apoi înarmă pe tineri și bătrâni, pe sclavi și pe cei închiși în temniță. Hannibal prevăzuse aceasta și nu merse asupra Romei, dar căută să atragă la el pe acei cari țineau cu Romanii numai de frică. Numărul acestora era mic, Italia era mulțumită cu Romanii și din această pricină Roma a învins și nu Hannibal.

Având în contra sa întreaga Italie, Hannibal avea nevoie de armate mari, însă Cartagina nu-i mai trimise ajutoare, căci se temea de el. Atunci el căută să-și facă aliați pe Macedoneni și pe Siracuzani, cari se revoltară contra Romanilor. Aceștia însă puseră pe picior de războiu 200.000 de oameni și se feriau de întâlniri cu Hannibal. Bătura pe Macedoneni, ținură înconjurată Siracuză 2 ani și în fine o cuprinsă prin trădare.

Siracuză era apărată de învățatul Arhimedes. Acesta inventase niște oglinzi, cu cari prindea razele soarelui, le îndreptă asupra flotei romane și o ardea. El a fost omorât la cuprinderea orașului.

În acest timp Hannibal cuprindea orașe mai mici și bătea pe generali, cari îndrăzniau să se apropie de el. Dar din zi în zi cercul de lănci și zidul de scuturi se strângeau împrejurul lui amenințând să-l arunce în mare, în apropierea căreia se retrăsese. De odată se aude, că fratele său vine prin nordul Italiei, pe acelaș drum, aducându-i mulți ostași. Groaza din Roma era însă fără temei, căci între Hannibal și ajutorul ce-i venia se aflau 23 de legiuni. Într-o luptă grozavă fu învins și omorât generalul cartaginez. Capul lui fu aruncat în lagărul lui Hannibal, care zise: «acum știu ce soartă va avea Cartagina».

Hannibal mai rămase 4 ani în Italia, în total 15. *Un asemenea om, care stă nemîșcat în fața nenorocirilor și urmărește planul său contra loviturilor soartei, ne reprezintă tot ce are omenirea mai înalt.*

Cornelius Scipio Africanus. În acest timp se ivi un general roman, tânăr și norocos, care cuceri Spania dela Cartaginezi. Cu toată opunerea senatului, Scipio trecu apoi în

Africa, bătă pe Cartaginezi și amenință cetatea. Cartagina amenințată, n'avu curajul Romei și chemă pe Hannibal s'o apere. El veni în Africa, dar având numai rămășițe de armată, fu învins de Scipio la *Zama*. Acum se încheie pace. Cartagina dedea elefanți, corăbiile, părăsia Spania, o parte din Africa, se obligă să plătească 10.000 de talenți și să nu poarte războaie fără învoirea Romanilor. Scipio intră în Roma cu triumf și primi numele de *Africanus*.

Supunerea Macedoniei, Siriei și Greciei. Războiul al treilea punic.

În apus Cartagina era umilită, mai rămăneau în răsărit cele trei regate formate din imperiul lui Alexandru cel mare *Macedonia, Siria și Egiptul*. Acesta știu să recunoască țaria Romanilor și de aceea a trăit până aproape de era creștină. Celelalte și-au atras ura lor.

Supunerea Macedoniei. — Mai întâiu Macedonia plăti îndrăzneala regelui ei, care dedese ajutor lui Hannibal. El fu bătut și silit să dea libertate Greciei, să se mulțumească numai cu Macedonia și să plătească o sumă de bani.

Perseu, când se ridică pe tronul Macedoniei, câștigă în partea sa o parte de Greci și ridică armele. De mai multe ori Romanii fură bătuti, până când veni în contra lui consulul *Paullus Aemilius*. La *Pydna* (168) se dădă o bătălie înfricoșată, în care falanga răposă pentru vecie, după ce făcuse pe *Paullus Aemilius* să simtă fiori de groază. *Perseu* fu dus la Roma înaintea carului de triumf, iar Macedonia fu lăsată liberă câțiva ani; apoi fu declarată provincie romană.

Supunerea Greciei (146). Când Romanii obligaseră pe *Filip* să dea libertate Grecilor, ei voiseră numai să desbina pe *Filip* de Greci, aceștia însă nu înțeleseseră gândul Romanilor. Ei se bucuraseră ca niște nebuni, când consulul le declarase că sunt liberi. Însă îndată ce voia să se folosească de libertatea lor și se aliară cu inimicii Romanilor, aceștia le impuseră pace mai bine decât izbutiseră Macedo-

nenii. Grecii văzuseră mai pe urmă greșala lor și se aliașeră cu Macedonenii; dar Romanii îi supuseră și pe unii și pe alții. Cea mai mare rezistență opuseră Grecii în cetatea *Corinți*, dar în cele din urmă fură supuși. Orașul fu distrus, locuitorii vânduți sau uciși. Invingătorul se chemă *Mummius*.

Eră cinstit, dar atât de incult, încât nu înțelegea, de ce un rege vrea să dea 10 talenți pe un tablou: «Se vede că e bun de vreun fermec» zise el, și nu voi să-l vândă, ci-l trimise la Roma. Pe când trimetea la Roma tablourile și statuile, zicea celor ce trebuia să le încarce: «observați bine să nu le stricați, că vă pun să le faceți.» Parcă el sau vreun Roman ar fi putut face ceea ce făcuse *Fidias*.

Supunerea Siriei. În Siria eră un rege mândru numit *Antioh*, care luase numele de mare, fiindcă făcuse câteva expedițiuni în Asia. La curtea lui venise *Hannibal*, fugit din *Cartagina*, unde nu mai putea trăi de Romani și-l îndemnă să înceapă războiul cu Roma. În loc să dea armată lui *Hannibal* spre a trece în Italia, *Antioh* merge el în capul armatei și se oprește în Grecia. Acolo începe să petreacă, în loc să se pregătească de războiul. Romanii îl alungară în Asia și-l bătură atât de tare, încât îi uciseră 50.000 de ostași. *Antioh* se obligă să părăsească Asia Mică și să plătească mulți bani. *Hannibal* fugi dela curtea lui la alte curți, însă Romanii îl cercau de pretutindeni. În fine luă otravă, tocmai când eră să fie dat Romanilor. În acelaș an cu el muri și *Scipio Africanus*.

Distrugerea Cartaginei. — *Cartagina* se imputernicise în cei 50 de ani de pace, după războiul al doilea punic și mărirea ei umplea de groază pe Romani.

Muli voiau s'o vază ștearsă de pe fața pământului, mai ales voia aceasta *Marcus Porcius Cato*. Acesta veni odată în senat cu niște smochine frumoase și proaspete și pe când toți admirau smochinele și-l întrebau de unde sunt, el cu o voce îngrijată le spuse «sunt dintr'un oraș atât de apropiat de Roma, încât de acolo până aci n'au avut vreme să se vestească». Apoi toate discursurile le termina cu aceste vorbe: pe lângă acensta mai cred că trebuie să dărâmăm *Cartagina*. Vorbiă s. e. că tinerețea s'a stricat, că se plimbă toată ziua

pe stradă și propunea să se paveze locurile de plimbare cu piatră ascuțită; da, termină el, aceasta trebuie, dar trebuie și *Cartagina* dărâmată.

Ocaziunea de război se prezentă, caci *Cartaginezii*, ne mai putând suferi prădările unor vecini susținuți de Roma, luară armele. Îndată 85.000 de legionari debarcară în Africa.

Spăimântați, *Cartaginezii* se roagă de iertare. Romanii le cer armele, apoi ostatici și după ce-i dezarmează, le propun să iasă din cetate și să-și facă alta mai înăuntru. Atunci se arată în toată mărirea ei energia semitică, dovedită la asediul *Tirului* și *Ierusalimului*. Din lemnul caselor se făceau corăbii, femeile își tăiau părul spre a face funii. Armatele romane fură ținute în loc doi ani. *Scipio Aemilianus* înconjură orașul pe apă și pe uscat; locuitorii săpară în stâncă, făcură ieșire spre mare și trimiseră o flotă, care din nenorocire fu bătută. Când Romanii pătrunseră înăuntru, locuitorii apărară până la moarte fiecă strădă, fiecă casă, în timp de 6 zile. Romanii îi dederă foc, și după 17 zile eră o grămadă de cenușe cetatea cu 700.000 de locuitori, *Cartagina* cea bogată. Insuș biruitorul nu-și putea stăpâni lacrimile, când privi arderea ei. O parte din pământul *Cartaginei* deveni provincie romană, sub numele de *Africa*, la 146.

Starea Romanilor după cuceriri.

Influența culturii grecești.

În urma luptelor sale, Roma domniă peste toate țărmurile Mediteranei, însă puterea ei eră mai mică decât înainte de războaiele punice.

Țăranii romani își lăsasera oasele pe câmpiile de război sau se leneviau în garnizoanele de prin țărele cucerite, devenite acum provincii romane. Câmpurile lor de muncă fuseseră mai întâiu pustiite de armatele lui *Hannibal*, mai apoi fuseseră vândute proprietarului vecin, sau ocupate de el fără nici o plată. Neavând moșii de cultivat, țăranii nu puteau găsi de lucru nici la proprietar, caci munca țara-

nilor costă mai scump decât munca sclavilor și toți proprietarii aveau sclavi. Neavând loc la țară pe vechia lui moșie, țăranul venia la oraș. Aci nu se apuca de industrie

fiindcă-i era rușine, și, fiindcă da iar peste concurența sclavilor. Negăsind alt mijloc de trai, cetățenii începu-
ră să vândă singura lor avere, votul. Își vindeau voturile la bogații ambicioși, cari doriau să ajungă magistrați.

Candidatul la magistraturi da săracilor mâncarea zilnică. În fiecare dimineață veniau să-l salute și el le împărția hrana, apoi plecă în *for* în mijlocul lor. Candidații și magistrații îngrijiau, ca la toate sărbătorile să se împartă grâu și să se facă petreceri. «Pâine și jocuri», aceasta era dorința orașenilor. Pâine și jocuri găseau cu ocaziunea unui triumf, cu ocaziunea unei înmormântări, cu ocaziunea unei alegeri.

Proprietarii mari nu

mai cultivau nici ei moșile, căci grâul venia aproape pe nimic din Sicilia, din Africa și din alte provincii. Cheltuielile cu cultivarea erau mai mari decât venitul din recolte și de



Cetățean roman

aceea Italia încetă de a mai fi țară agricolă și deveni țară de pășuni, de grădini și de vii.

Sclavii erau singurii muncitori în societatea aceasta de jaf și trândăvie. Condițiunea lor era însă mai rea decât a vitelor. De altfel în socoteli erau trecuți alături cu vitele și cu uneltele de muncă. Nu se odihneau nici în zilele de sărbători, când se odihneau și boii. Mâncarea lor era pâinea rea, măslinile căzute pe jos, saramură de oțet, apă amestecată cu oțet și puțin vin. Imbrăcămintea se da cu economie: haina trebuia să ție doi ani. Numărul sclavilor era imens. Mai ales în urma unui războiu prețul unui om era ridicul de mic: au fost timpuri când un sclav costă 5 lei. Bogații din orașe aveau sclavi, cari exercitau toate meseriile și toate profesiunile, și-i închiriau pe o sumă anumită. Astfel un bogat vestit *Crassus* avea sclavi pompieri, bucătari, scriitori, medici, pedagogi... Altul, cam mărginit, ca să vorbească cu haz, avea sclavi învățați, cari stau la spatele lui și-i șopteau vre-o vorbă de haz sau vreun vers, ca să-l spună și el în conversațiune. Bătăi, lanțuri de picioare și la bătrânețe moarte în mizerie, aceasta era viața și sfârșitul obișnuit al sclavului. Uneori izbutiau și ei să strângă ceva bani, se răscumpărau și puteau ajunge cetățeni și oameni însemnați. Astfel a fost *Plautus*, un foarte mare poet comic și *Terentius* alt poet comic.

Cultura grecească. Clasele de jos pierduseră averea, cele de sus pierduseră credința și obiceiurile vechi. Romanii erau un popor religios, de când veniseră însă în atingere cu Grecii luaseră dela ei obiceiul de a râde de zei și de poveștile lor. Numărul zeilor creștea, căci Romanii primiau zeii popoarelor cucerite, templele se înmulțiau și se înfrumusețau, credința însă scădea. S'au văzut pontifici, cari își băteau joc de zei. Odată cu grămădirea averilor dispărură viața cum-pătată și Grecii erau aci, ca să aștepte poftele și să le împlinească. Ei se pricepeau la toate, la bucătărie și la filozofie, la danș și la educațiunea copiilor. Și acest curent era la modă, era susținut de oameni ca Scipio Africanus. Mai înainte femeia singură făcea pâine și bucate, dela 171 se deschid

primele brutării și în aceeași familie erau mai mulți bucătari. Educația mai înainte se da de mamă și de tată. Copilul însoția pe tată în for, în războiu, la muncă; acum era dat în seama unui sclav grec, încât învăța grecește înainte de a vorbi limba mamei sale.

Acești copii ajungeau apoi pretori, consuli și, după ce terminau anul de magistratură, mergeau să administreze provinciile (afară din Italia) cu numele de *pro-praetor*, dacă fuseseră pretori, de *pro-consul*, dacă fuseseră consuli. Mândri și luxoși, se purtau ca niște tirani, jefuiau provinciile și se întorceau cu averi foarte mari, ei cari plecaseră vânduți de datorii.

Și cu toate acestea, administrația romană a fost mai bună decât a tuturilor statelor vechi.

Cato Censorius. Gracii și legile agrare.

Indreptarea statului a încercat s'o facă vestitul inamic al Cartaginei și mai apoi doi frați numiți frații Gracii.

Cato Censorius. Era țaran de origine și se distinsese în războaie prin curajul și severitatea sa. Trecuse prin toate magistraturile romane până la censură. Văzând schimbarea obiceiurilor vechi, el se revoltă contra tuturilor oamenilor, cari începeau să trăiască după obiceiurile Grecilor. El credea că prin legi aspre va reînvia cumpătarea de odinioară și va împiedica luxul bogățiilor. De aceea a susținut o lege contra luxului femeilor, a luat măsuri contra tinerilor, cari se plimbau pe stradă fără rost, a dat exemplu de economie și de simplitate umblând însuș desculț și purtând o haină veche. Ca censor a fost de o severitate neînduplecată. Astfel, a dat afară din senat, ca nedemni, oameni din cele mai însemnate familii, a pus taxe mari pe obiceiurile de lux și și-a petrecut viața în procese contra celor răi. Chiar în vârstă de 85 de ani a dat în judecată pe un magistrat rău. Cato era mare inamic al Cartaginei, pe care voia să o vadă distrusă, înainte ca putreziciunea să cu-

prindă de tot pe Romani. A murit puțin înainte de al treilea războiu punic.

Frații Gracii. Erau fiii unei femei vestite, numită *Cornelia*, fiica lui Scipio, învingătorul dela Zama. După moartea bărbatului său ea nu mai voise să se mărite, spre a nu mai avea altă grijă decât creșterea copiilor. Se povestește că era atât de mândră de ei, încât, când auzia pe femeile romane lăudându-se cu lucrurile lor scumpe, ea arăta pe copii și zicea: «iată podoabele mele». Gracii au căutat să mântuească statul roman nu prin schimbarea obiceiurilor, ci prin restabilirea proprietății țărănești, care fusese înghițită de proprietatea mare.

Asemenea legi, prin cari se regulează proprietatea pământului, se cheamă *legi agrare*. La Romani mulți propuseseră legi agrare, dar toți avuseseră sfârșit trist. Pe un consul patrician îl calomniaseră către plebei, că vrea să se facă rege și plebii lăsaseră să fie uciși apărătorul lor. *Stolo* izbutise apoi să dea pământ plebilor, însă după el legea căzuse în părăsire și frații Gracii încercară acum să o scoată la lumină.

Tiberius, cel mai mare, fiind ales tribun în 133, propuse ca pământul statului să se ia dela arendașii, cari-l stăpâneau fără să plătească ceva pentru el și să se împartă celor săraci. Arendașilor, cari se credeau acum buni proprietari, să li se lase cel mult 1.000 de iugere, fiecare. Fiecare să întrebuințeze la lucru oameni liberi nu sclavi. Nobilii câștigară în partea lor pe un tribun, care împiedică legea cu vorba «veto». Tiberius atunci propuse poporului depărtarea tribunului, sub cuvânt că vrea răul poporului și fu depărtat. Această purtare era însă o mare greșală, căci se călcă una din cele mai sfinte legi ale republicii—*sfîntenia tribunilor*. Tiberius învăță, astfel, pe inimicii săi, cum să se scape de dănsul. Legea agrară trecu, dar pământul nu se putea împărți îndată. Trebuia să se cerceteze, cari pământuri sunt ale statului; căci se amestecaseră cu cele particulare și trecuseră dela un stăpân la altul. Cu aceste cercetări trecu anul de tribunat și Tiberius voi să se aleagă tribun din nou.

Nobili, văzând că voturile sunt pentru el, turburată alegerea și omorîră pe Tiberius și pe 300 de partizani ai lui. Până acum nu se vărsase sânge în certele politice.

Caius, cel mai mic, era mai îndrăzneț, mai pasionat, mai mare orator ca Tiberius. Fiind tribun propuse: să se împartă grâu pe un preț mic; să se dea pământ celor săraci în Italia și afară din Italia, în Africa, anume pe ruinele Cartaginei. Mai propuse ca să se dea drept de cetățeni și Latinilor. Ca să micșoreze puterea aristocraților le luă dreptul d'a merge la vot ei întâiu și hotărî, ca să se tragă la sort centuria, care să voteze întâiu. Aduse legi contra omorîtorilor fratelui său și luă dreptul de judecată dela senatori, ca să-l dea cavalerilor, clasa negustorilor din acel timp. Plebeii din Roma începură să se depărteze de Caius, când auziră că și Latinii vor împărți foloasele cu ei. Nobili câștigă pe un tribun, care făcea făgădueli cu mult mai mari, fără gând să le îndeplinească. Plebeii trecură, astfel, în partea lui și nu mai alesară tribun pe Caius. Senatul ceru și el să nu se mai trimită coloniști în Cartagina, căci aceasta nu le place zeilor (povestiau că niște lupi au smuls pietrele puse ca hotar). Caius, voină să apere înființarea coloniei, fu ucis împreună cu partizanii săi. Corneliei nu i se dete voie să poarte doliu după copii săi. Ea vorbea despre ei cu liniște și admirațiune, ca despre persoane depărtate și străine. Se zice, că înainte de a muri a cerut să i se scrie pe mormânt, drept toată lauda, aceste vorbe: «*Cornelia mama Grachilor*».

Marius.

Iugurta, Cimbrii și Teutonii.

După moartea fraților Grachi, nobilimea romană se arătă nepriecută și strică. Legile Grachilor se desființară, pământul statului rămase ca bună proprietate celor ce-l ocupaseră, puterea aurilor hotărî totu. Se părea, că Romanii au pierdut chiar curajul militar, precum s'a văzut în războiul cu *Numizii*.

Iugurta. În războiul al doilea și al treilea punic Romanii avuseseră de aliați pe Numizi, vecinii Cartaginei, cărora le dăduseră o parte din pământul puternicei cetăți. Numizii rămăseră credincioși Romanilor până la moartea regelui *Micipsa*, care împărți statul între doi fii și un nepot numit *Iugurta*. Acesta era ambițios, voia să rămână singur rege și ucise pe unul din verii săi, iar celălalt abia scăpă la Roma, unde se plânse contra lui Iugurta. Senatul trimise o comisiune să cerceteze. Comisarii cumpărați cu bani dederă dreptate lui Iugurta, care iar se ridică asupra vărului său, îl ucise și rămase rege al întregii Numidii. Senatul îi declară război, dar Iugurta cumpără pe consul și încheie pace. Atunci un tribun, atacă pe nobili cu violență și ceru să vie Iugurta la Roma. Iugurta veni, dar cumpără pe ceilalți tribuni. Când i se porunci să vorbească, tribunul cumpărat îl opri cu vorba «veto» și Iugurta, ca să asculte de tribun, nu vorbi. Chiar cei cumpărați se rușinară de atâta îndrăzneală și Iugurta primi ordin, ca să plece din Roma. Se zice, că pe când ieșia din cetate, ar fi zis: «cetate de vânzare, îți lipsește cumpărătorul». Atunci senatul trimise în contra lui pe un nobil cinstit și general distins numit *Metellus*. Acesta bătă pe Iugurta și-l sili să fugă la socrul lui, la regele Mauretaniei (Marocul). *Metellus* n'avu însă timp să termine războiul, căci un locotenent al său, numit *Marius*, se alese consul și-i luă comanda. *Marius* bătă pe regele Mauretaniei și-l sili să dea pe Iugurta, care fu dus înaintea carului de triumf.

Cimbrii și Teutonii. În timpul războiului cu Iugurta, veniră asupra statului roman două popoare germanice, numite *Cimbrii și Teutonii*.

Romanii atunci vedeau întâia oară oameni din nord, cu păr blond, cu ochi albaștri, înalți de talie, viteji în război. Plecaseră din nord, din pricina unor înecuri, căntau pământ și erau cam 400.000. Cinci armate romane au fost distruse.

Romanii tremurau ca în vremea Galilor și priviau la *Marius* ca la un mântuitor. *Marius* fu numit consul mai mulți ani

de a rândul. Barbarii căutară locuri în Galia, dar în urmă se hotărâră să vie asupra Italiei. Se despărțiră în două, spre a trece unii peste Alpii răsăriteni, ceilalți spre a trece Alpii apuseni. Marius așteptă pe Teutoni în sudul Franței și după ce obișnuie pe ostași cu chipul barbarilor, îi lovi și-i nimici pe toți, lăsând atâția morți, încât locul acela se numește până astăzi *Câmpiile putrede*. Ieși apoi și înaintea Cimbrilor, aproape de Po.

Cimbrii îi cerură pământ pentru ei și pentru frații lor Teutoni. Marius le răspunse, că le va da și lor pământ, cât despre Teutoni să nu le poarte grija, căci le-a dat un pământ, pe care nu-l vor mai părăsi în veci.

Toți barbarii au pierit și Romanii au trebuit să se lupte cu femeile și chiar cu câinii, cari apărau cadavrele (101).

Marius fu numit al treilea întemeietor al Romei.

Reformele militare ale lui Marius. În războaiele cu Iugurta și cu Germanii, Marius nu găsi destui soldați în clasa mijlocie romană, de aceea primi în armată cetățenii cei mai săraci, cari n'avuseseră drept până atunci să facă armată. Soldații aceștia săraci, rămăneau sub steag mai tot timpul pentru soldă și se deprinseră să se considere ca soldați ai generalului, nu ai statului. Astfel armata romană devine din armată de cetățeni, armată de soldați doritoare de războaie și cuceriri.

Marius era fiu de țaran, era foarte bun ostaș, dar lipsit de talente politice. În timp de pace, el nu știu să susțină partidul poporului, și se alie cu niște oameni, cari susțineau ideile Grachilor prin mijloace necinstite (omorau pe adversari, provocau lupte pe stradă). Mai apoi Marius se întoarse contra aliaților săi, începând lupta cu ei și restabilind ordinea, dar pierdând iubirea poporului.

Sulla.

Proscripțiunile. Dictatura lui Sulla.

Odată cu Marius, trăia în Roma un nobil numit *Sulla*. Bine crescut, învățat în limba greacă, viteaz și luxos, Sulla

voia să ajungă în capul statului. El fu însărcinat cu războiul contra lui *Mitridate*, regele Pontului. Marius credea că lui îi se cuvine comanda, de aceea se uni cu partidul popular, care-i dădea lui comanda războiului. Sulla veni cu armată asupra Romei (prima armată romană, care a venit contra cetății). Marius abia scăpă în Africa după multe suferințe și pericole. Până să ajungă la mare, să ia corabia, Marius fu prins de vrăjmașii lui și dus la locul de moarte. Călăul însărcinat să-i taie capul era un Cimbru. Când să ridice securea, Marius îi zise «omule nu omori pe Marius» și călăul nu îndrăzni să-l omoare. Sulla ucise pe câțiva inimiți și plecă apoi contra lui Mitridate.

Războiul întâu cu Mitridate. Mitridate a fost cel din urmă rege oriental, care a îndrăznit să se opună Romanilor la cucerirea lumii.

Era puternic de corp și ager la minte. Putea sta călare mai multe zile. Știea 22 de limbi. Putea conduce un car înhamat cu 16 cai. Câștiga premiul la băntură și la mâncare. Uneori dispărea și lumea-l credea mort, când el se întorcea din fundul împărăției, pe care o străbătuse necunoscut de nimeni. Ca să nu fie otrăvit, se deprinsese cu otrava, luase cantități mici în fiecare zi și otrava nu-i mai făcea rău.

Își formase un stat din toate țărilor Mării Negre, se aliase cu regele Armeniei și cu alți regi, ocupase Asia Mică. Crezându-se destul de puternic, ucise pe toți Italianii, cari se aflau în Asia, prinse pe un consul și-l purtă prin oraș călare pe un măgar, apoi, ca să-l sature de aur, îi turnă pe gât aur topit. Stăpân în Asia, Mitridate trimise și în Grecia o armată, spre a împiedica trecerea Romanilor în Asia. Sulla înaintă în Grecia și înconjură Atena, care se aliase cu Mitridate. Atena suferi o foamete îngrozitoare: atunci s'a stins candelă zeitei din lipsă de untdelemn. După cuprinderea cetății Sulla merse contra armatelor lui Mitridate, le învinse în două lupte și trecu în Asia. Mitridate, învins, se întâlni cu Sulla pe locul vechi *Troie*, unde se încheie pace. El părăsi cuceririle și plăti cheltuielile de război.

Sulla rămase în Asia câțva timp și ceru dela cetățile Asiei contribuțiile neplătite pe 5 ani, le obligă apoi să plătească fiecărui soldat câte 14 lei pe zi și fiecărui ofițer câte 40. Suma totală a jafurilor s'a ridicat la cifra de 20.000 de talenți, ceea ce ar face astăzi peste 600 milioane de lei. Asia era istovită, dar armata era atât de mulțumită, încât la comanda lui Sulla ar fi dat foc și Romei.

Proscripțiunile. Pe când Sulla era ocupat cu războiul, Marius veni din Africa, luă Roma și se numi consul pentru a 7 oară. El ucise fără milă pe toți vrjmașii săi: zile și nopți Roma a fost scăldată în sânge. Marius muri însă repede și urmașii lui nu se pregătiră contra lui Sulla, care puse piciorul în Italia. Partizanii lui Marius, conduși de fiul lui, fură bătuți. Samniții, cari se uniseră cu ei, fură nimiciți lângă porțile Romei. Orașe întregi fură distruse. Incepă apoi uciderea celor bănuți că au ținut cu Marius; numele lor erau scrise și puse în piață. Oricine ascundea pe un *proscrit* era ucis, oricine îl denunță era răsplătit. Oricine plângea era ucis, ucis era și cine râdea. Acestea se numesc *proscripțiunile* lui Sulla. Averile celor omorâți le luă Sulla și amicii săi. Oștenii lui (120.000) primiră pământ în Italia și erau gata să ia armele la ordinul fostului lor comandant.

Dictatura. Sulla fu numit dictator pe viață, cu dreptul de a face și desface orice va voi el. Văzurăm cum a făcut 120.000 de proprietari mici. Mări puterea senatului și desființă cenzura, luă dela cavaleri dreptul de judecată și-l dădu din nou senatorilor. Luă tribunilor dreptul de a mai chema poporul la adunare și le lăsă numai dreptul de «veto». Hotărî ca un tribun să nu poată ocupa magistraturi mai înalte. Hotărî, ca nimeni să nu ocupe magistraturi mai înalte, înainte de a ocupa altele mai de jos. Oricine a fost consul să nu se poată realege decât după 10 ani. Aceste reforme sunt aristocratice, căci Sulla voia să redea senatului vechia lui putere. Aceasta nu se putea, căci timpurile erau altele și senatul nu mai era cel de altă dată.

Într-o zi, când se afla în for, Sulla depărtă de lângă sine garda și rămânând singur, întrebă cine are de zis ceva

contra lui. Nu se auzi o șoaptă. Atunci se cobori dela tribună, își făcu loc printre mulțime și merse pe jos acasă. Numai un copil îl înjură pe stradă, iar Sulla adresându-se către cei ce-l înconjurau le zise: «Copilul acesta va face, ca alt dictator să nu mai abdice ca mine» (79). Sulla se retrase apoi la o moșie, unde se ocupă cu vânătoarea, cu pescuitul și cu cetirea.

Pompeius. Conjurația lui Catilina. Cicero.

Pompeius era tânăr de 23 ani, când Sulla venia victorios din Asia. El strânse o armată cu cheltueala sa, luptă contra partidului lui Marius și primi dela Sulla numele de *mare*. După moartea lui Sulla el continuă a servi senatului și se luptă în Spania contra unui partizan al lui Marius numit *Sertorius*. Acesta a fost unul din bărbații cei mari ai Romei. El se retrăsese în Spania în timpul lui Sulla și se hotărîse să facă acolo centrul partidului democrat. Își formase un senat din fugarii veniți la dânsul și organizase din Spanioli armate ca și cele romane. Cu ele voia să vie asupra partidului aristocrat din Roma. Cei mai buni generali romani nu puteau rezista lui Sertorius, pe care nu-l găsiu când îl căutau și de care erau atacați, când nu se așteptau. Pompeius fu bătut în mai multe rânduri. În cele din urmă Sertorius fu omorît de un locotenent al său, care apoi fu învins cu ușurință de Pompeius.

Spartacus. Soarta cea rea a sclavilor îi făcuse să se revolte de mai multe ori. Cea mai periculoasă revoltă s'a făcut sub conducerea lui Spartacus. Câțiva sclavi scăpând dela stăpân, voiau să fugă în țara lor, dar în cale dederă peste o mulțime de nemulțumiți, prin cari numărul lor se mări. Capetenia lor era de origine tracică și se numia Spartacus.

O armată trimisă contra lor, îi găsi întăriți pe vârful unui munte și-i înconjură. Amenințați să moară de foame, sclavii făcură scări de agurizari și se coborîră din vârful muntelui pe partea cea mai prăpăstioasă, pe unde Romanii nu păziau. Romanii luară fuga. Succesul mări numărul luptătorilor.

Cinci armate romane fură bătute și Spartacus se plimbă din nordul până în sudul Italiei răspândind groaza. În fine merse contra lui Spartacus o mare armată. Lupta se dete în sudul Italiei. Spartacus mai întâiu își omori calul: «dacă voi învinge, voi găsi altul mai bun, dacă voi fi învins nu mai am nevoie de el» Spartacus a murit în luptă, sclavii au fost învinși. Numai câteva rămășițe scăpară și fugiau peste Alpi, unde se întâlniră cu Pompeius, care se întorcea din Spania. Pompeius le nimici și se laudă apoi că el a terminat războiul cu sclavii.

Pirații. Marea Mediterană ajunsese foarte nesigură din pricina piraților. Aceștia veniau și răpiau oameni chiar de lângă Roma. Mai mult încă, ei opriau grânele din Sicilia și pricinuiău astfel foamete în Roma. Erau Greci între ei, erau și Romani, erau din toate națiunile și din toate clasele societății. Poporul entuziasmat de Pompeius pentru războaiele lui, îl numi comandant contra piraților, cu drept de a cere ori câți bani ar vrea și de a ține o urmată de 120.000 în timp de trei ani. Pompeius începă războiul, mai întâiu în partea apuseană, apoi în cea răsăriteană a Mării Mediterane. Învinse pe pirați, îi trată apoi cu blândețe, îi așază prin orașe și fini războiul în trei luni.

Războiul al doilea contra lui Mitridate. Mitridate văzând pe Romani ocupați în Spania cu Sertorius, începă al doilea război. Contra lui merse mai întâiu *Lucullus*, care-l învinse și-l sili să fugă la regele Armeniei numit Tigranes. *Lucullus*, numai cu 15.000 de ostași, înaintă până la capitala Armeniei numită *Tigranocerta* și bătă o armată de 20 de ori mai mare decât a sa. *Tigranocerta* dădă 10.000 de talenți. Tigranes tot nu voi să se supună. *Lucullus* îl urmări și mai departe, însă armata dela un loc nevoind să-l mai urmeze, *Lucullus* fu nevoit să se retragă (1) iar Mitridate se întoarse în statul său. Poporul însărcină atunci pe Pompeius cu războiul. Pompeius sili pe Tigranes să ceară pace, apoi urmări

(1) Atunci a adus *Lucullus* cireșul în Europa, numit astăzi dela cetatea Cerasus (Pont).

pe Mitridate până la muntele Caucas. Mitridate fugi în Crimeea, de unde voi să vie la Dunăre și apoi să meargă asupra Italiei. Inșă planul lui părea prea îndrăzneț, nimeni nu-l mai ascultă, de aceea se omori singur. Pompeius declară apoi provinciile romane *Siria*, *Palestina* și regulă situațiunea țărilor din Asia Mică.

Conjurația lui Catilina. În acest timp Roma eră să fie nimicită de niște nobili stricați, cari voiau să ucidă pe consul, să ia averile bogăților, să dea foc orașului și cari aveau de cap pe *Catilina*, un nobil talentat dar foarte stricat. Roma a fost mântuită de consulul de atunci, care se chemă *Cicero*.

Cicero. Este cel mai mare orator al Romanilor și cel mai bun scriitor latin. Aflând de conjurație, Cicero atacă pe *Catilina* în senat pe neașteptate, descoperi toate planurile lui și-l făcă să părăsească Roma. *Catilina* se duse în Etruria, unde partizanii săi strânseseră armată, dar fu învins și muri în luptă. Senatul salută pe Cicero cu titlu de părintele patriei.

C e s a r .

Inceputurile lui Cesar. Primul triumvirat. Cesar consul. Cucerirea Galiei transalpine (58—51). Răscoalele Galilor. Vercingetorix.

Caius Iulius Caesar este în istorie cel mai mare om politic la Romani cel mai mare general și unul din cei mai mari oratori și scriitori latini. El a căutat să schimbe forma de guvern a Romei, căci deși lumea fusese cucerită prin virtuțile republicanilor, viciile lor acum amenințau să piardă lumea și Roma. Jaful grozav al Asiei ne arată, ce trebuie să fi suferit provinciile; iar mîile de cetățeni proscrisi, luptele pe stradă între partide, ne arată cât de nesigur eră omul de viața sa. Dacă Roma ar fi fost nimicită în acest timp, țările cucerite s'ar fi constituit în state naționale și domina Romei n'ar fi lăsat nici o urmă în viitor. Războaiele ei ar fi părut ca războaiele Asirienilor, fără nici o însemnătate culturală. Cesar însă a arătat că Imperiul este o necesitate.



Sub această formă de guvern provinciile s'au strâns împrejurul Romei și cele necivilizate au primit civilizațiunea romană, învinsii au uitat rușinea înfrângerii, s'au amestecat cu învingătorii și au format *lumea romană*, ale cărei limbă și tradițiuni le moștenesc astăzi 120.000.000 de oameni.

Familia lui Cesar pretindea că se trage din *Iul*, fiul lui *Enea*, care a fost fiul zeiței *Afrodita*. În tinerețe era regele modei, dar era activ și inteligent. În insula *Rodos*, fiind pe atunci o școală vestită, el a mers și a învățat acolo. Era foarte ambițios, și în magistraturile mici, pe cari le-a ocupat, a dat petreceri ne mai pomenite, numai ca să atragă atențiunea lumii. Era dator 5 milioane de lei și toți îl împrumutau, căci pe toți îi făcuse să creadă că va ajunge ceva. Deși între el și Pompeius nu era deosebire de vârstă decât de 6 ani, pe când Pompeius străbătea Asia, ca un alt *Alexandru*, Cesar abia câștigă Spania, cu titlul de *pro-practor*. Când era să plece în Spania, creditorii nu-l lăsau să plece, și a trebuit să garanteze pentru el bogatul *Crassus*. În Spania câștigă bani și nume, apoi veni la Roma, spre a se alege consul. Înaintea lui sosise Pompeius din Asia și serbase un triumf ne mai văzut.

Înaintea carului triumfal erau duse table mari, pe cari sta scris numărul castelelor luate (1000) de el, al cetăților cuprinse (900), al celor întemeiate (30) și suma de bani aduși (20.000 de talenți).

Toți laudau pe Pompeius însă nimeni nu-l ascultă, căci înainte de a veni în Italia, dăduse drumul armatei. El cerea pământ pentru ostași, cerea să se recunoască toate schimbările făcute de el în Asia, nimeni însă nu-l ascultă.

Întâiul Triumvirat. Când veni din Spania, Cesar făcu planul să se alieze cu Pompeius și cu *Crassus*, cel mai bogat om din Roma, spre a se susține unul pe altul. Această tovarășie se chiamă triumvirat (1) și era o simplă înțelegere între cei trei puternici, nu era o magistratură recunoscută sau votată de popor.

(1) Adică asociație de trei bărbați.

Acum se făcea orice voiau ei. Cesar se alege consul și îndată propuse senatului să se împartă pământuri. Celălalt consul se opuse, dar el nu ținu socoteală de colegul său, care de atunci nu se mai amestecă în afacerile statului, încât un scriitor latin zice, că în 59 au fost consuli *Iulius* și *Caesar*. Senatul nu primi legea, dar adunarea poporului o primi și de atunci senatul făcea tot ce voia Cesar. După consulat poporul dade lui Cesar administrațiunea Galiei cisalpine, senatul îi dade și el Galia transalpină.

Cucerirea Galiei.—Galia transalpină cuprindea țara dintre *Alpi* și oceanul *Atlantic*, dintre *Rin* și *Pirinei*. Galii, numiți și *Celți*, erau popor indo-germanic împărțit într-o mulțime de triburi, nu tocmai strâns legate unul de altul. Atinseseră o treaptă însemnată de cultură: se ocupau cu industria, cu comerțul, cu exploatarea minelor. Aveau arme de fier, cavaleri și care de războiu, corăbii de războiu în Oceanul Atlantic. Erau vestiți prin curajul lor și prin pofta de năvăliri în țeri străine. Le lipsia însă disciplina. O nobilime iubitoare de lupte ținea subjugat grosul poporului și-l ducea în lupte necontenite. Afară de nobili mai era clasa preoților numiți *Druizi*. Aceștia țineau numai pentru ei religiunea, știința, fermecile. Ei singuri făceau sacrificiile, chiar sacrificii de oameni, ei judecau, ei creșteau pe copiii nobili. Neunirea dintre triburi a înlesnit Romanilor supunerea Galiei. Romanii supuseseră din Galia numai regiunea udată de *Ron*. Cesar supuse în 8 ani întreaga țară, în urma unor războaie crâncene: s'au dat bătălii în cari au căzut sute de mii de oameni. Bătău întâiu pe *Helveti*, apoi pe *Germani*, apoi separat pe Gali. Trecu Rinul de 2 ori, trecu în Britania, ca să sperie pe locuitorii acestei țeri. Nimici revoluțiunile făcute de Gali. Una din aceste revoluțiuni este vestită prin desperarea, cu care s'au luptat Galii, prin curajul și stăruința lui Cesar. Toată Galia se revoltase sub conducerea lui *Vercingetorix*, care se întărise pe un munte, împrejurul căruia Cesar așeză legiunile. Din toate părțile alergară Gali și înconjurară pe Cesar, care cu 60.000 de

ostași făcu șanțuri și fortificații grozave, bătut pe cei din afară și sili pe Vercingetorix să se predea. După ce liniști Gali, se purtă apoi bine cu Galii, cari după căderea Romanilor vor continua civilizațiunea învingătorilor.

Războiul civil.

Lupta dintre Cesar și Pompeius. Dictatura lui Cesar.

În lipsa lui Cesar, Roma începe din nou să se turbure de certuri și udată de sânge. Senatul nu era ascultat, Pompeius n'avea nici el autoritate ca să ție ordinea, și un tribun numit *Clodius*, sprijinit de oameni fără căpătăiu, era stăpânul orașului. Puțin câte puțin Pompeius se împacă cu senatul și începe a dicta în Roma.

În urma turburărilor, senatul numi pe Pompeius consul fără coleg, adică aproape rege. Cesar și Pompeius încep să se răcească unul de altul, iar la moartea celui alt triumvir, Crassus, răceala se simți mai mult. Crassus mergând în Asia contra Partilor (1) fu înșelat de un trădător, răci drumul și pierdă lupta și viața.

Rămăneau acum față în față Cesar și Pompeius. Toți se temeau de Cesar să nu ajungă rege, însă se supuneau lui Pompeius ca unui rege. Cesar promisese că va da drumul armatei, dacă se va retrage și Pompeius dela putere. Pompeius nu voi, iar senatul declară pe Cesar inamicul patriei. Acesta nu mai întârzie, trecu râul *Rubico*, unde se termină provincia sa și plecă spre Roma, în capul unei legiuni. Pompeius făcând o mare greșală, căci fugi în Macedonia, părăsind astfel Roma, unde se decidea soarta lumii.

Lupta dela Pharsala. Cesar intră în Roma și, după ce se asigură de ea, plecă în Spania, unde se aflau armatele lui Pompeius: «mai întâiu voiesc să bat o armată fără ge-

(1) Partii întemeiaseră din secolul III î. C. un regat puternic în Iran. Erau vestiți călăreți și au reușit multe victorii asupra Romanilor.

neral și apoi un general fără armată» zicea el. Reveni apoi în Italia, trecu Marea *Adriatică* care era acoperită de corăbiile lui Pompeius, cu multă îndrăzneală, dar fără socoteală. Bătut în prima luptă, se retrase în Tesalia la *Pharsala*, unde Pompeius îl atacă. Nobilii din armata lui Pompeius erau atât de siguri de izbândă, încât se certau pentru magistraturile din Roma. Unii trimiseseră la Roma să închirieze casele cele mai bine așezate, spre a atrage clienți. Pompeius fu însă rău bătut, deși armata lui era de două ori mai mare decât a lui Cesar. Învingutul fugi în Egipt, sperând că va putea continua lupta, însă regele puse să-l ucidă, spre a plăcea lui Cesar. Învingătorul veni în Egipt, pedepsi pe ucigașii lui Pompeius, interveni apoi în cearta dintre regele Egiptului și sora lui, Cleopatra. Dădu dreptate Cleopatrei, dar armata și locuitorii Alexandriei se revoltară și atacară pe Cesar, care se află în mare pericol. După ce regulă afacerile Egiptului, merse în Asia, contra unui rege al Pontului, îl învinse și anunță unui amic victoria prin aceste trei vorbe: *veni, vidi, vici* (am venit, am văzut, am învins). Din Asia merse în Africa, unde se strânseseră toți republicanii. Se dădu o luptă mare, în care Cesar învinse. Mulți republicani se uciseră singuri. Intră apoi cu triumf în Roma, împărți grâne și bani, ospătă Roma întreagă. Rămășițele partizanilor lui Pompeius se strânsară însă în Spania și Cesar plecă din nou în contra lor. Lupta s'a dat la *Munda* și a fost mai sângeroasă decât toate. Cesar însuș se află în mare pericol: «aceasta să fie ziua mea cea din urmă» zise el, aruncându-se în luptă. 35.000 de pompeiani căzură.

Dictatura. Cesar era acum stăpânul lumii. Însă el nu se purtă ca Sulla, nu se consideră omul unui partid și nu persecută pe vrăjmași. Căută să atragă pe lângă sine pe toți camenii distinși, promise uitarea tutulor vrăjmașilor. Spre a micșora numărul săracilor (320.000), întreprinse construcțiuni în Roma și făcu multe colonii afară din Italia (Cartagina, Corint). Micșoră puterea senatului, care rămase pe lângă el ca un simplu consiliu. Avea toate

magistraturile, între cari și *dictatura pe viață*. Titlul său obișnuit era *imperator* (general). El administră finanțele, el comandă armata și declară război. Schimbă calendarul, făcându-l așa cum îl avem noi astăzi. Căută, ca nu numai Italia, ci întreg statul roman să se romanizeze și ceea ce a început el, abia au terminat împărații după sute de ani.

Uciderea lui. Republicanii îl acuzau că vrea să se facă rege, de aceea făcură un complot contra vieții lui. În acest complot intrau amicii cei mai de aproape ai lui și acei cari profitaseră din ridicarea lui. Complotul izbuti. Cezar fu omorât în senat, la anul 44.

Al doilea triumvirat.

Antonius și Octavianus. Lupta dela Actium. Sfârșitul Republicii.

Omorirea lui Cezar nu folosi nimic republicii romane, căci poporul și senatul se învățaseră să asculte de stăpân și le trebuia unul.

Marcus Antonius. În locul marelui Cezar, stăpânul nou se găsi în persoana unui general al lui, Marcus Antonius, un soldat voinic și stricat, care sta cu soldații la glume și la băutură. În calitate de consul, el adună senatul și-l făcu să recunoască toate actele și toate hotărârile lui Cezar. Apoi dispuse de stat după plăcerea lui, spunând că astfel găsește scris în hârtiile lui Cezar.

Când se arse corpul dictatorului (țin un discurs jalnic, în care arătă meritele lui, binefacerile făcute poporului, testamentul lui plin de îngrijire pentru săraci. Aceștia se înflăcărară atât de mult, încât puseră foc la casele omoritorilor, cari fugiră din Roma. Antonius căștigă apoi dela popor Galia cisalpină, ca să aibă armată în apropiere de Roma, ca și Cezar.

Contra lui Antonius se ridicară însă doi inimi. Unul era marele orator *Cicero*, care îl combătă în senat prin 14 discursuri numite *Filipice*, căci lumea le-a pus lângă discursurile lui Demostene contra lui Filip, celălalt era Octavian.

Caius Octavianus. Era nepotul surorii lui Cezar, care-l adoptase ca succesor al său.

Era numai de 19 ani, bolnăvicios, sficios, încât nu putea vorbi liber nici cu soția lui, ci trebuia să-și scrie vorbele, fricos de fulger și de întuneric. Când ceru lui Antonius să-i dea moștenirea lui Cezar, acela răspunse că are să-i dea datorii.

Cicero îi luă apărarea, îl susțină în Senat, făcând să i se dea o armată, spre a se lupta contra lui Antonius. Acesta în adevăr fu bătut de consuli, cari se aflau cu Octavianus, însă cei doi consuli muriră și Octavianus se găsi în fruntea unei armate victorioase. Intră în Roma și se făcu consul la vârsta de 20 de ani (se cereau 33), contra voinței senatului. Apoi crezând că este mai bine să se împace cu Antonius, se uni cu el și cu un al treilea, numit Lepidus și formară *al doilea triumvirat*.

Al doilea triumvirat. Triumvirii primiră dela popor puterea pe 5 ani, spre a îndrepta republica, apoi împărțiră statul între ei și hotărîră să meargă în răsărit, unde omoritorii lui Cezar strângeau armate și se pregăteau să vie contra lor. Mai înainte de a pleca, triumvirii proscriseseră pe toți inimicii lor: 130 de senatori și 2.000 de cavaleri. Ca să arate că nimeni nu va scăpa din cei condamnați, Lepidus puse în capul listei pe fratele său, Antonius pe unchiul său, Octavianus pe epitropul său. Victima cea mai ilustră a acelor proscritiuni a fost Cicero.

Marele orator nu se putea hotărî să fugă din Italia, omoritorii îl ajunseră pe drum și, dintre ei, îl ucise tocmai unul, pe care-l apăraseră de învinuirea că a omorât pe tată-său. Capul și mâna oratorului fură aduse înaintea femeii lui Antonius. Ea îl strâpnușe limba cu un ac, apoi și capul și mâna fură atârinate la tribuna din for, unde venia mai multă lume să vadă capul oratorului, decât venise înainte să-i asculte cuvântul.

Triumvirii meraseră apoi în Macedonia, unde sosiseră cu armate doi din cei mai însemnați conjurați, *Brutus* și *Cassius*. În acea țară s'au dat două mari lupte, în cari au fost în-

vinși republicanii, iar Brutus și Cassius s'au ucis singuri. Triumvirii își împărțiră apoi lumea, luând Octavianus apusul, Antonius răsăritul, iar Lepidus Africa.

Ca să mulțumească pe ostași, Octavianus le împărți pământuri în Italia, desproprietărind pe mulți locuitori și ridicând multe nemulțumiri, cari erau să-l aducă în luptă cu Antonius. Se împăcă însă și Antonius luă în căsătorie pe Octavia, sora lui Octavianus.

Octavianus voia însă întregul imperiu, de aceea se certă cu Lepidus, dela care luă Africa, în urmă căută ceartă și lui Antonius.

Lupta dela Actium. Antonius în răsărit fusese orbit de frumusețea reginei Cleopatra, și rămăsese în Egipt ca un rob al acelei femei frumoase și ambițioase.

Războaiele le purtau generalii, de administrație se îngrijiau alții, Antonius petrecea: odată, pe când sta pe scaunul de judecător, vede pe Cleopatra trecând și îndată își uită de datorie, părăsește pe avocatul care pledă, aleargă între sclavi să ție și el patul pe care se află regina.

Când însă dăruie fiilor Cleopatrei mai multe provincii romane, când trimise Octaviei carte de despărțire, senatul declară războiul Cleopatrei, nu lui Antonius. Acesta avea bună armată de uscat, dar Cleopatra voia să se dea lupta pe apă. La *Actium*, pe coastele Greciei, se dădu lupta care hotărî de soarta republicii. Flota Cleopatrei se retrage, ea însăși fuge, Antonius o urmează în Egipt. Armata de uscat a lui trecu în partea lui Octavianus, când văzu pe Antonius fugind. Octavianus urmări pe fugari în Egipt, unde Antonius se ucise. Cleopatra se ucise și ea printr'o viperă, când văzu că nu poate avea putere asupra lui Octavianus.

Egiptul fu declarat provincie romană.

Sfârșitul republicii (31). Cu bătălia dela Actium căzu cel mai puternic rival al lui Octavianus la domnia asupra lumii. De acum înainte statul roman are un stăpân, iar republica romană devine imperiul roman.

tot ce aveau puneau la mijloc și mâncau din masa comună, ca călugării. Se adunau pe ascuns și ascultau pe cei bătrâni, cari le citeau cărțile sfinte, mâncau apoi toți la un loc. Romanii opriau întrunirile, mai ales în timpul nopții, atunci creștinii au început să sape pe sub pământ galerii lungi și sucite, se adunau acolo și tot acolo îngropau morții. Aceste galerii se numesc *Catacombe*. Se găsesc la Roma, precum și în alte orașe și sunt atât de lungi și de sucite, încât fără conducător nu poți ieși din ele.

Creștinii înmulțindu-se, au părăsit viața în comun, dar tot nu respectau autoritățile romane, nu voiau să facă armata și de aceea au fost persecutați de împărați. Afară de Nero și Domițian, creștinii au suferit persecuțiuni tocmai din partea împăraților buni, mai ales din partea Antoninilor. Acești împărați vedeau în creștini oameni cari nu respectă legile, cari desbină poporul, cari aduc mânia zeilor, însă persecuțiunile lor erau mai mult locale. Numai Dioclețian a început contra creștinismului o persecuțiune generală. Însă tocmai exceseale ei au grăbit triumful nouăi religii. Constantin a împăcat imperiul cu biserica și pe drept i s'a zis Constantin cel Mare.

Julian. Nepotul lui Constantin cel Mare, a fost un împărat filozof și viteaz ca Marcu Aureliu, însă a făcut greșala de a persecuta pe creștini. Persecuțiunea lui nu era crudă: le luă averile, zicând că creștinismul recomandă sărăcia; îi da afară din școale, pentru că evanghelia ne spune că cei săraci cu duhul sunt fericiți. El voia să reinvieze religiile vechi, dar în zadar, căci religiunea veche era moartă în inima oamenilor. A murit în etate de 32 de ani, lovit cu o săgeată, când se întorcea dela războiul cu Persii, pe cari îi învinsese.

În anul 375 veni din mijlocul Asiei, un soi nou de barbari numiți Huni. Ei erau de viță mongolă, ca Ungurii. Erău urâți și sălbatici. De frica lor Goții trecură Dunărea și imperiul de răsărit eră în mare pericol. *Teodosiu*, un general capabil, mântui imperiul.

El ajunsese împărat, liniști pe Goți și-i primi ca soldați în armatele romane. În urmă susțină mai multe lupte înăuntrul din motive religioase.

În biserica creștină se ivise în secolul IV un preot din Alexandria, numit Arius, care învăța că Isus Christos nu este de aceeași putere cu Tatăl ci este o persoană inferioară lui. Un diacon, Atanasie, susținea din contră, că Tatăl și Fiul sunt de aceeași putere. Biserica se despărțise în două partide, cari se persecutau în mod foarte necreștinesc. Împăratul Constantin, ca să aline cearta, adună o adunare bisericească (sinod) spre a se hotărî credința. Sinodul dădu dreptate lui Atanasie și întocmi simbolul credinței creștine «Cred într'un Dumnezeu», iar pe Ariani îi declară rătăciți (*eretici*). Ariani nu se dădură bătui, căștigă la credința lor pe unele popoare germanice (Goții) și aveau mulți partizani chiar în imperiu. Teodosiu persecută fără milă pe Ariani.

El persecută pe închinătorii vechilor religii. Oricine sacrifică vechilor zei eră ucis, templele fură distruse, biblioteca din Alexandria fu arsă în parte.

Credincioșii vechilor religii, ne mai găsind adăpost în orașe, fugiră la țară și deveniră țărani, adică *păgâni*. De atunci numele de păgân a rămas ca semn de dispreț pentru cei ce se închină la idoli.

Teodosiu în 395 împărți imperiul între cei doi fii ai săi. Unuia îi dădu răsăritul, altuia apusul. Astfel s'au despărțit ca să nu se mai unească nici odată, lumea din răsărit și cea din apus. De atunci țările din jurul Mării Mediterane n'au mai fost unite într'un singur stat.

DE CETIT.

Omul preistoric.

Oamenii sunt pe pământ și mai vechi decât 5000 î. Cr. dar fiindcă nu erau organizați în state, fiindcă nu știau să scrie și se asemănau cu neamurile sălbatice de azi, pentru aceasta nu ne ocupăm în istorie mai cu deamăruntul de ei. Ei se deosebeau de oamenii istorici, mai ales de cei de azi, prin urîtenia corpului, prin slăbiciunea minții, prin sărăcia trăiului. De la acei oameni, mai vechi decât istoria (preistorici), au rămas unelte, armele cu cari se luptau, oasele animalelor cu cari se hrăneau, chiar puține oase omenești, și aceste resturi acoperite cu pământ, cu nisip adus de apă, nu s'au distrus, și-au păstrat forma, încât învâțații desgroapându-le astăzi, pot spune, cari sunt mai vechi și cari sunt mai nouă, după adâncimea la care se găsesc în pământ și după alte semne. În modul acesta s'a calculat că lungimea timpului preistoric întrece de 20 sau de 30 ori lungimea timpului istoric. Restul cel mai vechiu de oase omenești, este o țeastă a capului, găsită în Germania, la *Neanderthal*. Omul dela *Neanderthal* era cu capul mai mic decât omul de azi, totuși în această privire era superior celorlalte animale. El era mai musculos decât omul de astăzi și nu vorbea, ci numai striga; nu cunoștea decât o singură unealtă, un fel de cuțit de cremene, în forma unei migdală, fără coadă sau prăsele (1).

(1) Următoarele trei figuri din această carte sunt copiate după *Gabriel de Mortillet* «Le préhistorique», celelalte sunt după mai multe cărți franceze de școală și după *Weisser* «Bilder-Atlas». Deasemenea hărțile, iar probele de scriere le-am luat din *Andreas Zeehe* «Geschichte des Alterthums».

Omul dela Neanderthal nu purta haine și nici n'avea nevoie de ele, căci clima eră caldă și neschimbată; dar după multă vreme răceala crescând, omul a fost nevoit să se îmbrace cu piei de animale și, spre a le jupui, a fost nevoit să inventeze și alte unelte: custuri, răzători, ferăstrae... toate de piatră. Uneltele și armele din timpurile preistorice



se făceau din lemn, din os, din coarnele animalelor, dar mai ales din piatră și din această pricină timpurile preistorice se mai numesc și *epoca pietrei*. Lucrarea pietrei ajunse mai târziu la atâta perfecțiune, încât pe unele unelte găsim săpate chipurile animalelor, cu cari trăia omul și chiar chipuri omenești. Către sfârșitul epocii de piatră începe a se lucra osul și găsim dinți de cerb găuriți, cari

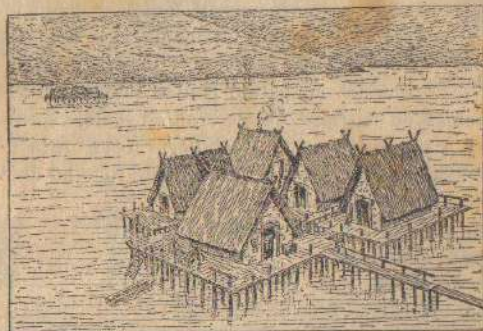


serviau ca cercei, găsim piulițe, în cari striviau vâpselele întrebuințate la colorarea corpului, găsim ace de os, așa de perfecte, cum nu s'au mai putut face până în timpul nostru, găsim niște toiege de corn de ren săpate cu artă și cu chipuri de animale pe ele.

Căpeteniile omului preistoric purtau aceste toiege în semn

de putere, tocmai cum fac astăzi unele neamuri inculte. Când s'a răcit clima, omul și-a găsit adăpost în peșteri, din cari a scos animalele sălbatice, cu ale căror oase găsim amestecate oasele lui.

În tot acest timp omul s'a hrănit din vânat și pescuit; o li mâncat și oameni, precum fac unii sălbatici până astăzi. De când a domesticit animalele nu numai și-a asigurat mai bine hrana, dar a căutat să și asigure averea și locuința, făcându-și casa pe lacuri. La o anumită depărtare de mal bătea adânc în pământ taraci lungi și groși, peste el făcea un podiș legat cu malul printr'o punte și deasupra



podușului construia casele. Aceste locuințe se numesc *locuințe lacustre* sau *palafitte* și s'au găsit întâia oară în Elveția, în lacul *Zürich* (1853—54).

Cel dintâi animal domesticit a fost câinele trebuincios la vânat; apoi au fost domesticiti calul, boul, oaia, într'o țară cuprinsă între Marea Neagră, Marea Caspică, *Euphrat* și *Caucas*.

După vârsta pietrei și aflarea aramei, omul a început să și facă uneltele de aramă, dar observând că arama se tocește repede și că fiind amestecată în proporție de $\frac{1}{10}$ cu cositorul, iese un metal mult mai tare, bronzul, și-a făcut unelte din bronz. Epoca aceasta se numește *vârsta bronzului*, după care a venit *vârsta fierului*.

Traul zilnic și obiceiurile Egiptenilor.

Egiptenii erau oameni înalți, bine făcuți și veseli, se purtau desculți, cu capul gol și aproape goi, neavând alte haine decât un fel de șort împrejurul corpului.



Casele oamenilor de jos erau de cărămidă, nearsă, tencuite cu pământ și neavând decât o cameră sau cel mult două. Când plouă, și-roaiele duceau în toate părțile pământul și cărămizile muiate, dar după încetarea ploii, oare nu țineă mai mult de 7—10 ore, toți se puneau la lucru, bărbați, femei și copii, încât în cel mult două săptămâni casa, era gata. Cei bogați aveau case de piatră cu mai multe rânduri, cu pătule pentru bucate, cu ziduri și

porți închise cu îngrijire. Casele erau cu spatele spre stradă, care era strâmtă și cotită. Mobilierul celor săraci lipsia aproape, nici pat, nici scaune, numai niște rogojini de trestie sau de papirus (1) cu spini pe la margini, ca să nu intre viperele. Mai aveau într'un colț o ladă de pământ ca să păstreze grâul și untdelemnul, câteva oale și străchini, o ladă pentru rufe, două pietre late, spre a răzni grâul și un chip de piatră, de lemn sau de bronz, idolul casei, spre a gonii spiritele rele și animalele veninoase.



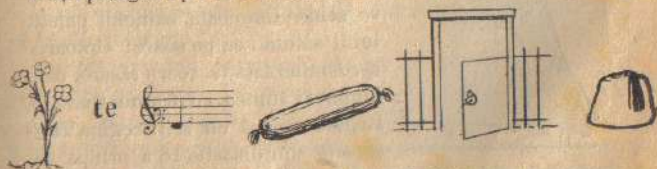
Femeia se scula înaintea tuturor, așeză merindea bărbaților, trimetea cu vitele băieții sau fetele, plecă apoi să aducă apă, desculță, cu brațele goale, înfășurată într'o totă, care se ținea de trup prin două bretele trecute peste umeri. Incepea apoi să răznească grâul și din făina cam mare făcea azime, pe care le cocea în spuză. Aceste azime nu prea

(1) Un fel de plantă, care avea o mulțime de întrebunțări și din a cărei coajă se făcea un fel de hârtie.

erau bune, căci lemne nu sunt în Egipt și turtele de bălgar de cari se serviau, ca să facă focul, lăsau pâinii un gust acru și înțepător. Apoi erau și tari, încât Egiptenii de pe la 30 de ani erau toți cu dinții de dinainte tociți.

Bărbații din clasa de jos munciau cu brațele, făceau cărămidă, zideau cetăți, făceau canale. Supraveghetorii îi îndemneau la lucru cu toiagul «omul are spate și nu se supune decât dacă-l bați» zicea un proverb egiptean. Cu bastonul s'au câștigat victoriile dinastiei a 4, și cu bastonul s'au câștigat victoriile dinastiei a 18. Plata lucrătorilor se da în grâu, untdelemn, vin sau bere, pe o lună întreagă. Lucrătorii mâncau totul în prima jumătate a lunii și în cealaltă făceau deseori turburări, cereau din nou împărțiri de grâu, și uneori se întâmplau adevărate răscoale.

Copiii urmau, de obicei, meseria tatălui, însă cine avea o avere cât de mică, dădea instrucțiune copilului, spre a-l face scriitor, căci toți funcționarii cei mari se ridicau dintre scriitori. Intre 7—8 ani învățau la școala din apropiere să scrie, să cetească și să socotească, apoi între 10—11 ani se alipiau pe lângă un scriitor bătrân, ca să câștige practică. Meseria de scriitor a plăcut Egiptenilor mai mult decât cea de militar și părinții plângeau pe fiii lor luați militari, ca și cum i-ar fi pierdut.



Rebus = interesul poartă țesul.

Agricultura era ocupațiunea principală, dar și meseriile erau înfloritoare: pantofari, făurari, sticlari, tâmplari, țesători, văpsitori, ale căror colori nu au ieșit până astăzi, își aduceau singuri marfa în piață. Schimbul se făcea în natură:

veniă un giuvaergiu și da unui țaran un șir de mărgel și primă în schimb ceapă sau grâu. Lucrurile mai scumpe se schimbau și pe aur sau pe aramă, trebuia însă metalul cântărit și calitatea garantată. Dacă regele ar fi garantat calitatea aurului și l-ar fi dat în comerț în greutate cunoscute, cu chipul său pe ele, ca să nu le falsifice comerțianții, atunci n'ar mai fi fost nevoie de cântărire, ar fi avut atunci moneda, însă Egiptenii n'au cunoscut moneda. Comerțianții erau de asemenea numeroși, ei aduceau toate produsele țărilor vecine.

Armata se compunea din patru părți: 1) o gardă de străini împrejurul regelui, 2) o pedestrimă de frunte formată din țărani proprietari a 7 pogoane de pământ, 3) pedestrimăa codașă, formată de țărani luați cu de-a sila, 4) nobilimea purtată pe care cu două roate trase de câte un cal. Ostașii purtau lănci, topoare, măciuci, săbii scurte și scuturi; purtau cu ei și mâncarea pe 15 zile, niște azime rotunde, negre și atât de uscate, încât mai întâiu trebuia să le înmoaie în apă. Războinici n'au fost vechii Egipteni, ei mergeau în războiu mai mult de frica regelui.

Regele numit Faraon (1) era zeu, fiul soarelui și soare el însuși. Când se scula dimineața, oamenii palatului îl salutau ca pe soare: «Întoarce spre mine fața ta, soare răsare, care luminezi lumea cu frumusețea ta». Regele vorbea cu zeii: regina *Hatshepsut* din dinastia 18 a primit poruncă de la zei să trimească corăbii în Arabia, ca să aducă plante mirositoare și ea a trimis 5 corăbii, a adus arbori



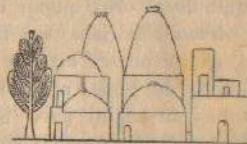
(1) «Pirau», casă de două ori mare. Această numire s'a dat mai întâi palatului, căci era compus din 2 case unite. Asemănat cu acest nume este «Sublima Poartă» la Turci.

și i-a sădit. Această este prima încercare cunoscută de a muta arborii vii dintr-o țară în alta (1).

Tratul zilnic și obiceiurile Asirienilor.

Vieța locuitorilor din Caldeia ne este mai puțin cunoscută decât a Asirienilor, însă Asirienii împrumutaseră obiceiurile și cultura lor de la Caldeieni, așa că tot ce vom zice despre Asirieni se potrivește și pentru Caldeieni, afară de pornirea războinică.

Casele erau de cărămidă cu un singur rând, și deasupra aveau o terasă, pe care petreceau de obicei dimineața și seara. În timpul zilei toți se retrăgeau în camerele de jos pardosite cu lespezi de piatră și udare spre a ține răcoare. Turnuri de forma unui con se ridicau deasupra terasei. Ferestrele caselor erau înguste și mari, mobilierul era foarte mărginit, chiar la familiile bogate: câteva scaune cu picioarele drepte sau încrucișate. De obicei dormeau pe rogojini, aveau cei bogați însă și paturi de lemn, cu saltele și cu 2 plăpomi. Cuptorul de pâine era în curte, burdufurile cu vin atârinate de grindă. Cei săraci mâncau pâine, legume, pește; cei bogați se parfumau înainte de masă și în zilele de petrecere nu mâncau împreună cu femeile, ca în zilele obișnuite.



Femeia era sau cumpărată de bărbat (70—1300 de lei) sau luată cu zestre, în acest caz era cu atât mai onorată, cu cât zestrea-i fusese mai mare. Femeia cumpărată era sclavă, era proprietatea bărbatului. Ea putea toarge, țese, să cetească și n'avea voie să iasă din casă. Femeile de jos se purtau cu capul gol, cu fața descoperită, desculțe.

(1) Istoria Egiptului ne este cunoscută bine de la 1822, când francezul *Champollion*, reuși să citească vechea scriere egipteană numită *ieroglifică*, adică scriere sacră.

Comerțul nu era prea activ, din pricina lăcomiei regilor și funcționarilor, cari așteptau daruri pentru cel mai mic sprijin, și cari, uneori, atacau pe negustori în drum; de aceea se apărau la nevoie, dar nici atunci nu erau în siguranță.

Scriitorii nu se bucurau în Asiria de onorurile mari, de cari se bucurau în Egipt. În Asiria ei erau deosebiți de ceilalți funcționari și mai puțin considerați. Scrieau cu un



vârf ascuțit pe niște cărămizi moi, cari apoi uscându-se păstrau zgârieturile făcute pe ele.

Vânătoarea și războiul erau ocupațiunea cea mai plăcută Asirienilor. Ei au stărpit animalele săl-

batică, lei, taurii sălbatici, ei au abuzat de învingere mai mult decât orice popor din istorie.

Armata asiriană era neînvinsă nu numai pentru curajul ei, dar și pentru armele sale superioare. Era îmbrăcată cu cămăși de piele, acoperite cu solzi de fier, în cap purta coifuri, în mâini aveau lănci, săbii, arcuri și cavaleria asiriană era neîntrecută. Nimeni înainte de Asirieni n'a întrebuințat calul la călărie în războiu.

Regele era cel dintâi la vânătoare și la războiu. El se laudă tot atât de mult când ucideă lei, ca și când chinuă inimi. Nu era considerat zeu, nici fiu de zeu, ca regii Egiptului; el era om, dar ca primul servitor al zeului, era capul religiunii și cu mult deasupra preoților. În Asiria niciodată puterea preoților nu a fost periculoasă puterii regale și palatul a fost cu mult mai împodobit și mai solid decât templul. Regele și mai toți Asirienii se îmbrăcau cu stole grele, înfrumusețate cu desenuri și broderii; își împleteau părul și barba în inele, purtau în cap un fes, iar la coapsă o sabie, pe al cărei mâner își răzema mâna stângă. Multime de funcționari veniau după rege, însă cel mai însemnat era capul armatei, numit *turtanul*.

Istoria timpurilor eroice în Grecia.

Ceeace rămâne adevărat din poveștile eroilor este că primele timpuri ale Grecilor au fost timpuri de nesiguranță și de hoție, când comerțul se făcea cu arma în mână și nu se deosebiă mult de hoție. Singurul izvor pentru cunoașterea acelor timpuri sunt poemele homerice. Din secolul 12—10 Grecii formau state regulate, aveau orașe înconjurate cu ziduri, cărmuite de regi, cari se uniau la necesitate și purtau războaie în comun, sub conducerea regelui celui mai puternic, a cărui autoritate însă nu prea era respectată de ceilalți regi. Împrejurul regilor era o clasă de nobili, cari se laudau cu vitejia lor, cu întinderea moșiilor, cu numărul sclavilor. Poporul de jos se adună în piață, spre a asculta hotărârile regelui și nobililor, dar nu aveau putere să le schimbe. În acele timpuri știa omul să facă pâine, să prepare vin, să facă podoabe și arme de bronz, de aur și de argint. Fierul era mai puțin întrebuințat. Regilor nu le era rușine să muncească. Astfel *Odiseu* spune, că și-a făcut singur un pat frumos de măsline, împodobit cu aur; fata unui rege spală rufe la râu cu servitoarele, iar soția lui *Odiseu* țesea singură la războiu. În cazuri de omoruri, regele nu se amesteca, ci rudele mortului căutau să-și răsbune asupra omorătorului sau asupra familiei lui. Mai târziu cei vătămați se mulțumiau și cu o despăgubire de boi sau oi. Acest obicei se aseamănă mult cu al Germanilor vechi și cauza este, că Grecii împreună cu Germanii, cu italicei, cu Persii..., au format odată un singur popor, poporul indo-germanic. Grecii au venit între anii 2000 și 1500 și mult timp au fost exploatați de popoarele civilizate ale Asiei, mai ales de Fenicieni, până când au învățat dela ei meșteșugul navigației și i-au alungat din mările grecești.

Legăturile Grecilor cu popoarele orientale.

Legăturile Grecilor vechi cu Fenicienii, cu Babilonenii și Egiptenii, se dovedește prin povești, prin ideile religioase

și prin obiectele desgropate în zilele noastre în locuri, unde au fost orașe grecești în vechime.

Un rege din Fenicia avea o fată, Europa, care plăcu lui Zeus. Acesta luă figura unui taur frumos și se apropie de fată, pe când se jucă pe țărmul mării. Ea văzând taurul blând și frumos, voi să-i puie în coarne o coroană de flori și se urcă pe spatele lui. Dar taurul sări în mare și fugi cu fata. Cadmus, fratele Europei, plecă în căutarea ei, dar nu izbuti să o mai găsească, ci din ordinul zeilor, întemeie cetățile Tebei și dădu Grecilor alfabetul fenician.

Afară de povestea lui Cadmus, în care vedem influența feniciană, mai erau alte povești, dintre cari povestea lui Danaos, ne arată influența egipteană. Danaos, fiul unui rege din Egipt, avea 50 de fete, pe când fratele său avea 50 de băieți. Cei doi frați certându-se între ei, Danaos fugi în Grecia cu fetele sale și întemeie orașul Argos, dar cei 50 de frați se luară după el și, spre a se împacă, îi cerură fetele în căsătorie. Danaos primi, însă în noaptea nunții dădu fetelor sale câte un pumnal, ca fiecare să-și omoare bărbatul. Toate se supuseră, afară de una. Fetele lui Danaos au fost condamnate în infern să umple cu apă un butoiu fără fund.

În religiune influența asiatică se vede, mai ales, în povestea cum a luat Zeus domnia lumii. *Kronos*, temându-se să nu fie detronat de copiii săi, îi mănca. Odată, soția lui i-a dat să mănânce o piatră înfășurată în scutece, iar copilul a scăpat, a crescut și a detronat pe tatăl său. Această poveste este în legătură cu Moloh al Fenicienilor, căruia i se aduceau sacrificii de copii.

În 1870 *Schliemann* (1) voind să afle palatul lui Priam a săpat pe locul unde a fost Troia, ca să găsească resturi din timpul Troienilor și a găsit mulțime de lucruri de aur, coroane, vase, brățări... Incurajat de aceste rezultate, a mai săpat și în alte orașe vechi (*Orhomenos*) și iarăși a găsit mulțime de obiecte și de arme. În toate aceste lucruri

(1) Citește Șliman. Era bancher.

se vede influența Egiptenilor și a Babilonenilor asupra Grecilor vechi. Din Orient, și anume dela Babiloneni, au împrumutat Grecii sistemul lor de măsuri și de bani.

Grecii nu știeau că au venit din alte locuri, ei spuneau că au ieșit din pământ, ca grecii, și numai în secolul nostru s'a dovedit prin studiul limbilor, că ei se aseamănă cu celelalte popoare indo-germanice și că se trag din acelaș popor. Primii Greci, cari au venit în Grecia se numiau *Pelasgi* (1).

Traitul zilnic în Atena. Obiceiuri.

Monumentele publice erau foarte frumoase în Atena, nu erau frumoase însă și casele de locuit. Din pricină că cetățeanul sta toată ziua prin gimnazii, prin băi, prin bărbierii, nu ținea la casă, care era mică, strâmtă și cu pereții atât de subțiri, încât îi spăgeau hoții, când vreau să fure. *Mobilierul* aproape lipsia: câteva scaune fără rezemătoare, câteva vase de pământ, un pat și câteva mese scunde. Camerele n'aveau ferestre. *Mâncarea* era tot așa de simplă: pâine, măsline, ceapă, bob, brânză. Și astăzi Grecii mănâncă puțin: s'a zis că dintr'un cap de miel se satură 7 Greci. *Drept haină* aveau un fel de cămașă de in, peste care aruncau și bărbații și femeile o manta de lână fără mâneci, în care se înfășurau. În picioare, când se încălțau, purtau sandale, un fel de opinci legate cu curele. *Bărbații* plecau dimineața și se întorceau seara acasă,



(1) Săpăturile ce s'au făcut în Creta, anii trecuți, au scos la lumină resturile unei civilizațiuni tot așa de veche ca și cea egipteană și caldeică, anterioară venirii Indo-germanilor în Sud. Centrul acelei civilizațiuni era în insula Creta, de junde a radiat în Asia și chiar în

ocupându-se mai ales cu comerțul. Femeile bogaților n'aveau voie să iasă din casă, nici să primească pe străini, ele stau într-o parte deosebită a casei, creșteau copii și lucrau lucrul de casă.

Copiii. Băieții dela 7 ani mergeau la școală, unde învățau să cânte, să reciteze din *Odissea* și *Iliada*, să socotească și să scrie puțin. Profesorul era plătit de părinți. Cărți nu existau atunci și învățătura era mai mult din memorie. Scrieau cu un fel de cuiu pe niște table acoperite cu ceară, și după ce isprăviau, stricau scrisul, potriviau ceara și începeau din nou. Pe la 14 ani mergeau în gimnaziu, unde învățau să se lupte, să arunce cu discul și cu lancea. La 18 ani începea serviciul militar și în timp de 2 ani străbăteau întreaga țară, făcând exerciții și câștigând cunoștințe geografice. La 20 de ani tânărul devenia cetățean și lua parte la adunările poporului. Gimnastică fetele nu făceau, ca la Sparta, ele trăiau izolate cu totul de bărbați, ca și femeile.

Socrate.

Filozofi se numiau bărbații, cari căutau pricinile lucrurilor s. e. de ce se face zi și noapte, de ce timpurile anului (primăvara...) vin unul după altul. Grecii au avut foarte mulți și foarte însemnați filozofi. Unul din ei a zis că toate corpurile sunt făcute din particule mici, nevăzute, numite *atome*, și tocmai ca el zic și învățații de azi. Pitagora a fost iar un mare filozof. Socrate la început era sculptor, mai târziu se ocupă cu filozofia. El însă nu căută să afle secretele naturii, ci căută mai mult să dea oamenilor reguli de viață: ce să facă fiecare, spre a fi fericit. El răspândia ideile sale mergând pe stradă, prin gimnazii și stând de vorbă cu toți, mai ales cu tinerii. Socrate era mare inamic al filozofilor

Egipt. Purtătorii acelei civilizațiuni erau oameni mici, bruni, cu părul negru, cu capul lunguet (rassa mediteranică). El socotiau după sistemul zecimal și aveau scriere proprie pe la 3000 î. C. așa că în Grecia s'a scris cu mult înainte de Fenicieni! S'au găsit statui, vase și picturi din acele vremi. Această civilizațiune, care se zice din epoca bronzului, a pierit în fața Dorienilor, cari aveau arme de fier.

din vremea lui, numiți *sofiști*. Aceștia ziceau că știu totul și susțineau, că frumos este ceiace place fiecăruia, că bine este ceiace folosește fiecăruia; că, dar, o faptă este bună pentru cel care are folos dela ea și este rea pentru cel ce pierde ceva cu ea. Socrate zicea că el nu știe nimic, intra în vorbă cu sofiștii și din întrebare în întrebare îi siliă să mărturisească cum că ei nu știu nimic, că adevărul nu este o părere schimbătoare, că binele nu este un folos, ci un sacrificiu, o datorie. Viața lui Socrate era fără pată, s'au găsit însă oameni să-l dea în judecată că nu respectă religiunea. Socrate, la judecată, nu numai că nu s'a apărat, dar s'a lăudat cu ideile lui și a cerut ca, drept pedeapsă, să fie hrănit de stat. A fost osândit să bea otravă și a murit vesel, convorbind cu școlarii săi despre nemurirea sufletului (399).

Expediția celor zece mii.

Pe la anul 401 zece mii de Greci au mers contra Persilor și au străbătut Persia neatinși, arătând astfel că Persia ar putea fi cucerită cu ușurință, dacă ar veni un cuceritor. Se numește *expediția celor zece mii* și s'a întâmplat în modul următor: *Cirus*, fratele regelui persan *Artaxerxe*, voină să răstoarne pe fratele său, adună o armată de Greci la Sardes, unde era guvernator. Cu această armată și cu 100.000 de Perși merse contra lui Artaxerxe până aproape de Babilon. Acolo se dădu o mare bătălie, în care însă muri *Cirus* și toată armata persană a lui trecu în partea lui Artaxerxe. Grecii rămânând singuri, Perșii tot nu cutezară să se bată cu ei, chemară pe generali, ca să trateze de pace și-i uciseră. Grecii lipsiți de comandanți, fără să cunoască țara, erau foarte descurajați, când se ridică dintre ei un tânăr, fost elev al lui Socrate, îi îmbărbătă și-i îndemnă să-și aleagă capi, cari să-i conducă spre nord. Acel tânăr se numia *Xenofon*. El a scăpat pe Greci, mergând neconținut spre nord, până a dat de Marea Neagră. Tot el a scris istoria acestei expedițiuni.

Științele la Greci. Însemnătatea Grecilor în Istorie.

În fruntea tuturor învățaților greci stă *Aristotel*, unul din cei mai mari filozofi ai lumii, discipol al lui *Platon*, care este cel mai mare filozof al lumii. *Platon* a fost școlarul lui *Socrate* și a scris toate cărțile sale în formă de convorbiri. Aceste convorbiri sunt atât de frumoase, ideile lor sunt atât de înalte, încât *Platon* se numește în istorie *Dumnezeescul Platon*. *Aristotel* n'a scris așa de frumos ca *Platon*, dar a scris despre tot ce se știea în timpul său (filozofie, botanică, zoologie...) cu așa bază, încât și învățații de



Platon

astăzi îl socotesc că e întemeietorul științei.

O școală de filozofie a fost întemeiată pe la anul 300 de *Epicur*, care zicea că scopul omului pe pământ este să găsească fericirea. *Epicur* însă înțelegea prin fericire lipsa de durere, nu plăcerile joșnice, cum se zice de obicei. El era un om cumpătat «cu nițică pâine de orz, zicea el, și cu nițică apă, poți fi fericit ca *Zeus*». 5 bani pe zi erau îndestul pentru hrana lui, și când voia să petreacă, scriea unui amic să-i trimeată puțină brânză.

O altă școală de filozofie, întemeiată tot pe la 300, a fost a lui *Zeno*, care zicea că omul este fericit când este virtuos. Aceste școli de filozofie au trecut apoi la Romani.

Între științele cultivate de Greci au fost geografia și fizica.

Cel mai mare geograf al Grecilor a fost *Eratostene*, bibliotecar în *Alexandria*, care a calculat mărimea pământului în mod aproape exact. Un alt geograf mare a fost *Ptolemeu*, care a trăit în secolul 2. d. C. și care a fixat ideile astro-

nomice ale celor vechi «sistemul lui *Ptolemeu*». El spunea că pământul are forma unei sfere, că stă nemișcat în mijlocul lumii, pe când cerul cu stelele se învârtete împrejurul lui. Aceste idei au rămas neschimbate până în timpurile moderne.

Cel mai mare fizician a fost *Arhimede* din *Siracusa*, care a trăit prin secolul 3, î. Cr. El a inventat oglinzi cu cari se prind razele soarelui, se pot îndrepta asupra unui lucru și pot să-l aprinză. El a găsit multe adevăruri în fizică.



Aristotel

Afară de *Herodot* și de marele *Tukidide*, Grecii au avut și alți istorici, ca *Polibi*, care a scris istoria Romanilor și alții.

* * *

Grecii sunt un popor unic în istorie. *Genurile lor de scriere* le cultivă astăzi toate popoarele civilizate, științele întemeiate de ei ocupă și astăzi pe învățații popoarelor culte. *Homer* și *Sofocle* n'au fost întrecuți; *Tukidide* este unul din cei mai mari istorici, *Demostene* unul din cei mai mari oratori, *Platon* și *Aristotel* sunt cei mai mari filozofi. *Fidias* este cel mai mare sculptor al tuturor timpurilor. Popoarele moderne sunt școlarii Grecilor vechi.

Constituțiunea romană în timpul republicii.

Cât timp a ținut republica romană (509–31 î. C.), constituțiunea statului a rămas cam tot așa, cum era în vremea egalizării patricienilor cu plebeii.

Erau, dar, trei adunări: *Comițiile curiale*, *comițiile centuriate* și *comițiile tribale*.

Comițiile curiale. Această adunare atotputernică în tim-

Flora. — Istoria popoarelor vechi.

purile regilor, pierduse puterea în timpul republicii, se îngrija numai ca să nu se stingă familiile vechi.

Comițiile centuriate. În comițiile centuriate luau parte toți cetățenii romani, cari formau armata. Legenda spune că Servius Tullius a împărțit poporul în centurii. Patricienii și plebeii bogați formau 18 centurii de călărași și 80 de centurii de pedestrași, cu totul 98 de centurii. Ceilalți cetățeni mai săraci, toți împreună, abia formau 95 de centurii. Nu votau toți membrii, ci numai unul din fiecare centurie, deci toate voturile erau 193. În adunare toți veniau înarmați și sub comanda capilor, întocmai ca la bătălie. Votarea începea cu cele 18 centurii de călărași, cari se uniau cu primele 80 de pedestrași și formau majoritatea, încât cele 95 de centurii din urmă, nu mai votau, de cele mai multe ori. Comițiile centuriate alegeau pe magistrații cei mari: consuli, censori, pretori și făceau legile. Președintele adunării era un consul sau un pretor și avea mare putere asupra ei. Când s. e. vedea că adunarea o să voteze contra lui, numai decât opriă votul, sub cuvânt că i s'a arătat semne nefavorabile: vreo vacă a vorbit, vreun șarice s'a arătat, vreun tunet s'a auzit, vreun fulger s'a văzut, etc. Candidații trebuia să fie recomandați adunării de preșident. El însă nu recomandă pe cine nu-i plăcea, și putea da ca motiv că în noaptea trecută starea cerului n'a fost favorabilă la numele acela. Adunarea nu putea numi pe un candidat nerecomandat de preșident. Ea era disciplinată ca o armată.

Comițiile tribale. Această adunare era chemată de tribuni și luau parte la ea toți cetățenii așezați pe triburi. Patricienii nu veniau la această adunare până la 449, când s'a decis ca hotărârile ei să aibă putere de legi. Era adunarea cea mai democratică, dar n'avea voie să discute decât legile învuițate de senat. În ea se alegeau magistrații mai mici, ca *questorii* (un fel de casieri) și tribunii.

Senatul. Era un consiliu compus din 300 de membri, toți însemnați prin averea, prin familia și prin funcțiunile lor. Supraveghea tezaurul, îngrija de religie, conducea po-

litica externă, propunea legile și în fond el era republica.

Consulii. Erau doi consuli, cari aveau la început puteri foarte mari. Mai târziu au mai pierdut din autoritate prin crearea altor magistrați. Le-a rămas însă în tot timpul puterea de a comanda armata și de a administra statul.

Censorii. Erau doi censori, cari se alegeau pe 18 luni. Ei supravegheau lucrările publice (șosele...) și finanțele statului. Din 5 în 5 ani ei făceau *censul*, adică numărau averea și familia fiecăruia și-l înscriau între cavaleri, între pedestrași de frunte sau de coadă. Dela ei, dar, atârna dreptul de alegător al fiecăruia. Erau oameni serioși, erau bătrâni și numai foști consuli. Drepturile censorilor le avuseseră la început consulii.

Pretorii. Când patricienii au primit legea, ca și dintre plebei să se aleagă consuli, au hotărât ca dreptul de judecată să se ia dela consuli și să se dea altor magistrați aleși dintre patricieni și numiți pretori. Mai târziu și plebeii au ajuns pretori. Între pretori erau doi mai cunoscuți. Unul numit *urbanus* judecă pe locuitorii din Roma, altul (*peregrinus*) judecă pe străinii așezați în Roma.

Dictatorul. Era numit de unul din consuli în cazuri extraordinare. El era cel mai mare magistrat, dar autoritatea lui ținea numai 6 luni.

Tribunii nu erau magistrați, ei erau avocații plebeilor, dar persoana lor era sfântă.

Magistrații Romanilor nu erau plătiți.

Armata romană. — Politica Senatului.

Grecii au fost artiști și învățați, Romanii au fost ostași, și oameni de stat. Nici un popor în istorie nu este așa de însemnat prin armată ca Romanii, căci la nici un popor nu s'au dezvoltat ca la ei aceste două calități militarești, disciplină și răbdarea. Un oștean roman, pe lângă arme, trebuia să poarte cu el hrană pentru 15 zile și o mulțime de

lucruri, ca secure, sapă, oală, pari pentru corturi. Și cu o greutate așa de mare făcea drumuri de speriat pentru noi (aproape 6 klm. pe oră, când mergea la *pas de vote*). Erau răbdători, căci mai toți erau țărani și armatele formate de țărani sunt superioare celor formate de orășeni. Erau așa de disciplinați, încât s'au văzut generali condamnând la moarte pe fiii lor, pentru că se luptaseră fără ordin, deși ieșiseră biruitori. Eră așa de mare rușine pentru un ostaș, să-și piarză armele în bătaie, încât s'au văzut soldați sărind în mijlocul inamicilor, ca să-și reia armele sau să moară. Armele lor erau acestea: un scut, un coif, o platoșă de aramă, o lance lungă de doi metri și o sabie scurtă ascuțită de amândouă părțile.

Corpul de armată se chemă legiune, care avea cam 5.000 de pedestrași, 300 de cavaleri. În cazuri ordinare se cheamă 4 legiuni (câte două de fiecare consul). Fiecare legiune se împărțea în companii numite *manipuli*. Vorba *manipulus* însemnează mânuchiș, căci fiecare companie avea ca steag în vechime un mânuchiș de fân în vârful unui băț. Mai târziu a avut un lup și dela Marius un vultur de de argint. Credința către steag eră așa de mare, încât uneori generalii îl aruncau în mijlocul inamicilor pentru ca ostașii să meargă să-l ia. Companiile erau așezate pe trei linii astfel — — — — — Cele din linia întâia

— — — — —
— — — — —

erau așezate la oarecare depărtare una de alta, iar în dreptul golului lăsat venia compania liniei din spate. Dacă o companie din spate înainta, găsea înainte loc gol și forma o singură linie cu cea dintâi. Lupta începea dela o depărtare cam de 25 de pași și mai mult, prin aruncarea lăncii (*pilum*) apoi de aproape cu sabia.

O armată romană niciodată nu petrecea noaptea în câmp deschis. În fiecare seară se înconjură cu șanțuri, așeză corturi și fixă strade, așa că locul unde petrecea noaptea îi putea servi ca întărire zile întregi. Astfel întăriți, Ro-

manii dedeau lupta când voiau ei, iar nu când voia inamicul.

Cele mai prețuite recompense erau o *coroană de iarbă și triumful*. Coroana se da generalului, care scăpase o armată înconjurată, eră făcută însă din iarba cetății salvate. Triumful se acorda unui comandant, care câștigase o victorie, în care să fi perit cel puțin 5.000 de inimi. În acest caz comandantul intra în Roma pe un car tras de patru cai albi. În mână ținea un sceptru de fildeș, pe cap purta o coroană de laur. În față un sclav îi repetă: «adu-ți aminte că ești om». Înaintea carului mergeau generalii sau prinții învinși. În urmă veniau soldații cu coroane de laur. Astfel mergeau la Capitoliu, ca să aducă mulțumiri zeilor.

Comandantul suprem al armatei eră un consul sau un pretor. Generalii, numiți *tribuni militari*, erau 6 de fiecare legiune și comandau câte 2 pe rând. Capii unei jumătăți de manipuli (centurie) se cheamă *centurioni*.

Măncarea obișnuită a soldaților eră pâine și slănină.

Afară de curajul armatei a mai contribuit la mărirea Romei priceperea senatului. Acesta conducea politica externă și căuta mai înainte de toate să câștige partizani, chiar în cetățile cu cari se lupta. Senatul eră aristocratic și susținea partidul aristocratic și în cetățile latine, etrusce sau samnite. Acest partid primia pe Romani ca pe niște liberatori. Romanii au cucerit Italia mai mult prin această politică a senatului, decât prin arme.

Traful zilnic. Obieciurile Romanilor.

Romanii din timpurile vechi erau serioși, muncitori, economi, dar după ce au cucerit lumea și s'au îmbogățit, au urit munca trupestă și nu le-a plăcut mult nici cea intelectuală: s'au dat prea mult la traful bun material.

Îmbrăcămintea. Bărbații, ca și femeile, purtau o cămașă de lână cu mânecile mai lungi sau mai scurte, peste care bărbații purtau *toga*, o bucată lungă și lată de postav alb, iar femeile puneau *palla*, pe care o prindeau cu copci pe umeri. Se cerea o întreagă artă la purtarea acestor haine, căci moda cerea ca să cadă în eute regulate și paralele. Toga era semnul distinctiv al cetățeanului roman. Nici străinii, nici sclavii n-aveau voie să o poarte. Bărbații îmbrăcau toga la 17 ani. Atunci făceau un sacrificiu zeilor casei, se înscriau în rândul cetățenilor și mergeau apoi să sacrifice zeilor cetății. Și bărbații și femeile umblau cu capul gol. În călătorie bărbații întrebuințau *pădria*, iar femeile vălul.

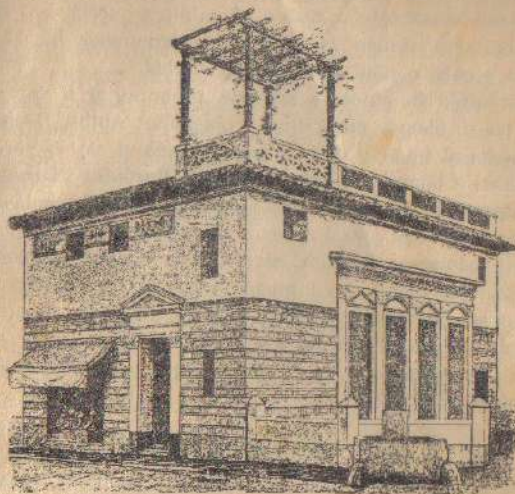


În primele timpuri bărbații umblau cu părul și cu barba mare, mai târziu începură să se rază și să se tundă mărunț. În picioare purtau un fel de pantofi fără toc.

Casa. Primele case erau cu o singură cameră, cu o deschizătură în înveliș, pe unde ieșia fumul. Această cameră era neagră de fum și de aceea se chema *atrium*. Casele din timpul măririi Romanilor erau însă foarte mari și cu mai multe rânduri. Cei săraci țineau case cu chirie și chiria nu era prea scumpă, dacă un amic al lui Cicero plăti 2.000 de lei pe an.

Mobilierul era destul de simplu (scaune și foteluri) în celelalte odăi, afară de camera de mâncare, numită *triclinium*. Acolo era masa de mâncare și paturile, căci Romanii mâncau la masă culcați pe paturi și rezimați pe o perină cu cotul stâng, iar cu dreapta luau bucatelile tăiate mărunț de sclavi. Se serviau de lingură, dar n-aveau furculițe și mâncau cu degetele. Șervete aveau la masă, dar mese de pânză au început să pună târziu. Mâncau ouă, legume, vânat, pește... mă puțină carne, și unt de loc. Ei întrebuințau untul numai la doctorii. Beau vinul îndulcit cu miere sau tăiat cu apă.

Femeia. N-avea pronume ca la noi: Ioana, Maria... ea purta numele tatălui sau pe al bărbatului, Octavia, Cornelia. Ea era în puterea tatălui sau a bărbatului, care putea să o vândă,



să o răscumpere și să o ucidă. În realitate femeia romană se bucură de o considerațiune mai mare ca femeia orientală sau greacă. Ea era matroana, *mater familias*, respectată de toți, primită la teatru, la sărbători și înaintea căreia se retrăgea chiar consulul, ca să-i lase drum liber. Vieța ei întreagă se petrecea în casă, unde supraveghea pe sclavi, își creștea copii, torcea și făcea haine.

Copilul. Era în puterea tatălui, care avea dreptul să-l lepede la naștere și a cărui putere nu încetă până la moarte.

Ca să-l ferească de deochiu, mama îi atârna de gât o baeră cu diferite lucruri sfinte, pe care băiatul o purta până la îmbrăcarea togei, iar fata până la măritiș. La școală copiii învățau legile celor 12 table, bucăți din Iliada și Odisea traduse în latinește, și limba greacă. Școala secundară se

chemă *ludus*, era așezată pe sub portice și în ea intra orice cine vroia să asculte, ca într'un loc de petrecere. La 16 ani începea universitatea, cum am zice astăzi, *retorica*. Scopul era de a deprinde pe elev să vorbească frumos și cu temeiul. Preparau acasă câte o teză s. e. Ahile se ceartă cu Agamemnon, apoi veniau la școală și o pronunțau. La 17 ani încetă școala, copilul se consideră bărbat.

Bărbatul. Nu putea să ia orice prenume ar fi voit, trebuia să-și aleagă unul din 17 obișnuite: Aulus, Decimus, iar pe lângă numele de familie mai avea și câte o poreclă, *Dentatus* (Colțatul), *Pulcher* (frumosul), *Barbatus* (Bărbosul)... Un Roman bogat își petrecea ziua cam astfel. Se scula după răsăritul soarelui (ora 1 ziceau ei, cam la 6 după noi) și primiă salutarea clienților, cărora le da mâncare în coșuleț sau bani în mână. Apoi gustă ceva (pâine cu vin sau cu miere sau cu măslina) și plecă în piață, urmat de clienții cei mai de aproape. Pe la ora 6 (12) venia acasă, la prânz (*prandium*). Se culcă, pe la ora 8 (pe la 3) plecă la baie, de unde se întorcea la cină.

Țerile noastre până la Traian.

Cel dintâiu istoric mare al Grecilor, Herodot, a vorbit și despre țerile noastre destul de mult și de bine, căci a călătorit prin cetățile grecești vecine cu țara noastră. În cartea lui, unde povestește războaiele dintre Perși și Greci, vorbește despre țerile noastre, când vine vorba de expedițiunea lui Darius contra *Sciților*. Acei Sciți locuiau prin Rusia și prin România, pe când în Transilvania locuia un alt popor numit *Agatirșii*.

Sciții și Agatirșii erau popoare indo-germanice foarte apropiate de Perși. Sciții se ocupau cu păstoria și erau barbari în obiceiuri. La războiu un Sciț bea sângele inamicului ucis întâiu. Avea drept să ia din pradă numai acel Sciț, care aducea capete de inimi. Jupuiau pe inimi și-și făceau din piele șervete, iar din țeasta capului pabiar de băut vin la masă. Se hrăneau cu lapte și cu unt.

Ei credeau în spirite, puneau în morminte mâncare și băutură pentru morți.

Agatirșii erau așezați și pașnici. Erau luxoși, căci purtau lucruri de aur. Cultivau albinele. Legile lor erau scrise în versuri, ca să le poată ține minte mai ușor.

Atât Sciții cât și Agatirșii erau dedați la băutură, căci Grecii aveau un proverb «toarnă ca la Sciți». Grecii și Romanii beau vinul amestecat cu apă. Sciții și Agatirșii îl beau curat, și vorba «toarnă ca la Sciți» înseamnă toarnă vin curat.

Dela Sciți ne-au rămas numele câtorva râuri ca *Prutul* și *Siretul*.

Geții și Dacii. În timpul regelui Filip II al Macedoniei, au venit de peste Dunăre în țerile noastre Geții și Dacii, cari nu voiau să se supună regelui macedonean. Geții locuiau prin România de azi, iar Dacii locuiau prin Timișoara și Transilvania. Înainte de a veni aci ei se ocupau numai cu războiul, căci nu socotiau munca demnă de niște oameni liberi. După ce se stabiliră în Dacia, se vede că pământul cel roditor al ei i-a atras spre agricultură, căci Alexandru, succesorul lui Filip, a găsit câmpuri pline cu grâu lângă Dunăre. Ei erau de neam indo-germanic și anume de ramura *Tracilor*, cari erau foarte numeroși. Tracii ocupau mai întreaga peninsulă a Balcanilor, cultivau viea și dedeseră Grecilor pe zeul viei *Dionysos*. Geții și Dacii erau bețivi ca și Sciții. Se hrăneau cu meiu, cu lapte și cu grâu păstrat în gropi. Nu cunoșteau mori de apă sau de vânt, ci se serviau de răznițe. Ca haine purtau niște pantaloni largi, legați jos cu o sfoară, fes, tunică lungă. Femeile purtau o haină lungă până la călcâiu și se îmbrăcău. Casele lor erau făcute din piatră fără tencuială.

În credințele lor, Geții și Dacii se apropiu de Perși. Credeau în zei buni, în soare, în nemurirea sufletelor. Această credință se zice că le-a fost dată de un legislator numit *Zamolxis*, pe care mai târziu îl adorară ca zeu. Idea nemuririi sufletului îi încurajă în războaie: învinșii se ucidău, ca să nu trăiască robi.

[illegible]

TABLA DE MATERII.

	Pag.
1. <i>Privire asupra istoriei Romanilor</i>	5
2. <i>Cum se leagă istoria noastră cu istoria omenirii</i>	7
3. <i>Egiptenii. Nilul, Memfis, Teba, Cultura și religiunea</i>	9—13
4. <i>Caldeo-Asirienii. Tigrlul și Eufratul. Ninive, Sargon, Dăramarea Ninivei, Babilonul, Nabucodonosor. Cultura și religiunea</i>	13—17
5. <i>Fenicienii. Sidonul, Tirul, Cartagina. Religia. Cultura.</i>	17—20
6. <i>Ebreii. Moise, Saul, David, Solomon. Monoteismul ebraic.</i>	20—23
7. <i>Medo-Persii. Iranul, Mezii, Persii. Cyrus, Darius. Intinderea imperiului. Cultura și religiunea</i>	23—26
8. <i>Grecia antică. Cățăli. Insule.</i>	27—30
9. <i>Religiunea Grecilor. Zeii cerului, Zeii mării, Zeii pământului și ai infernului, Oracele, Temple, Jocurile.</i>	30—33
10. <i>Legende eroilor. Tesen, Edip, Heracles.</i>	33—35
11. <i>Tradițiuni din epoca eroică. Expedițiunea Argonauților. Răsboiul Troiei.</i>	35—38
12. <i>Sparta. Icyrg, Hegemonia spartană.</i>	38—41
13. <i>Ațena. Solon, Clistenes.</i>	41—43
14. <i>Întăiul războiu cu Persii. Miltiade, Maraton.</i>	43—45
15. <i>Al doilea războiu cu Persii. Temistocle, Aristide, Leonidas. Termopile, Salamina.</i>	46—49
16. <i>Hegemonia Ațenii. Pericle. Monumentele.</i>	49—51
17. <i>Războiul peloponesiac. Rivalitatea dintre Sparta și Ațena. Alcibiade, Lisandru.</i>	51—53
18. <i>Încălcarea Tebei, Pelopida, Epaminonda.</i>	54—55
19. <i>Macedonia și supremația ei. Filip II, Demostene.</i>	55—58
20. <i>Alexandru cel Mare, Cucerirea imperiului persan.</i>	58—60

	Pag.
21. <i>Expediția în India</i> . Inzil Buda. Insemnărea lui Alexandru.	60—61
22. <i>Impărțirea imperiului lui Alexandru cel Mare</i> . Egiptul Siria. Macedonia. Intinderea culturii grecești în răsărit.	62—64
23. <i>Italia veche</i> . Popoarele mai însemnate. Coloniile grecești.	65—67
24. <i>Tradițiuni despre întemeierea Romei</i>	67—69
25. <i>Infăptuirea republicii</i> . Mucius Scaevola. Dictatura. Patricienii și Plebeii. Retragera pe muntele sacru. Tribunalul	70—72
26. <i>Decemvirii și cele XII table</i> . Decemvirii. Egalizarea celor două clase. Comitiile. Forul	72—75
27. <i>Camil</i> . <i>Invasiunea Galilor</i>	75—78
28. <i>Cucerirea Italiei</i> . Războiul cu Latinii. Războaiele samnitice.	78—80
29. <i>Războiul cu Tarentul și cu Pyrrhus</i> . Heraclea. Appius Claudius Caeus. Coloniile. Căile militare.	80—82
30. <i>Vieșă primară a Romanilor</i> . Moravurile. Cincinnatus. Religiunea	82—85
31. <i>Războiul întâiu punic</i> . Duilius. Regulus.	85—87
32. <i>Războiul al doilea punic</i> . Hannibal. Fabius Maximus Cunctator. Cornelius Scipio Africanus	88—91
33. <i>Supunerea Macedoniei, Siriei și Greciei</i> . <i>Războiul al treilea punic</i>	91—93
34. <i>Starea Romanilor după cuceriri</i> . Țăranii. Proprietarii. Slavii. Cultura grecească	93—96
35. <i>Cato Censorius</i> . <i>Gracii și legile agrare</i>	96—98
36. <i>Marius</i> . Iugurta. Cimbrii și Teutonii. Reformele militare ale lui Marius	98—100
37. <i>Sulla</i> . Războiul cu Mitridate. Proscripțiile. Dictatura	100—103
38. <i>Pompeius</i> . Spartacus. Pirații. Războiul al doilea cu Mitridate. Catilina. Cicero	103—105
39. <i>Cesar</i> . Întăiul triumvirat. Cucerirea Galiei	105—108
40. <i>Războiul civil</i> . Lupta dela Pharsala. Dictatura. Uciderea.	108—110
41. <i>Al doilea triumvirat</i> . Marcus Antonius. Caius Octavianus. Lupta dela Actium. Sfârșitul republicii	110—112
42. <i>Imperiul August</i> . Intinderea și administrația imperiului. Romanizarea. Războaiele. Scriitorii	112—116
43. <i>Impărații din familia lui August</i> . Tiberiu. Nero. Cucerirea Britaniei	116—118
44. <i>Flavii</i> . Vespasian. Titu. Domițian	118—120
45. <i>Traian</i> . Războaiele cu Dacii	121—123
46. <i>Adrian</i> . <i>Antonin</i> . <i>Marcu Aureliu</i>	123
47. <i>Dacia sub Romani</i> . Anarhia militară. <i>Aurelian</i>	125
48. <i>Dioclețian</i> . <i>Constantin cel Mare</i> . <i>Teodosiu</i>	127

DE CETIT

	Pag.
<i>Omul preistoric</i>	131—133
<i>Traitul zilnic și obiceiurile Egiptenilor</i>	134—137
<i>Traitul zilnic și obiceiurile Asirienilor</i>	137—138
<i>Istoria timpurilor eroice la Greci</i>	139
<i>Legăturile Grecilor cu popoarele orientale</i>	139—141
<i>Traitul zilnic în Atena</i> . <i>Obiceiuri</i>	141—142
<i>Socrate</i>	142—143
<i>Expediția celor zece mii</i>	143—144
<i>Științele la Greci</i> . <i>Insemnătatea Grecilor în istorie</i>	144—145
<i>Constituțiunea romană în timpul republicii</i>	145—147
<i>Armata romană</i> . <i>Politica senatului</i>	147—149
<i>Traitul zilnic</i> . <i>Obiceiurile Romanilor</i>	149—152
<i>Terile noastre până la Traian</i>	152—154